szolgálat

PÉTER UTÓDA – KRISZTUS HELYTARTÓJA

A tartalomból:

„Krisztusnak helytartója“
A pápaság az első századokban
Egyházfejedelem vagy lelkipásztor?
Szent István apostoli király
Pápaság és püspöki konferenciák
G. B. Montini, VI. Pál pápa
A II. világháború 50. évfordulója

non ministrari, sed ministrare

szolgálat

84. szám 1989. karácsony

TARTALOM

Péter utóda – Krisztus helytartója 3

TANULMÁNYOK

Alszeghy Zoltán: "Krisztusnak helytartója" 5
Kereszty Rókus: A pápaság az első századok Egyházában 13
Gerhard B. Winkler: Egyházfejedelem vagy lelkipásztor? 21
Adriányi Gábor: Szent István, az első apostoli király 29
Erdő Péter: A pápaság és a püspöki konferenciák 37
Németh József: Giovanni Battista Montini, VI. Pál pápa 44

AZ EGYHÁZ SZAVA

II. János Pál: A második világháború 50. évfordulója 61
A szentatya által jóváhagyott havi imaszándékok 69

ÉLET A PLÉBÁNIÁN

Istentiszteleti Kongregáció: A vasárnap és megtartása 70
Teleki Béla: A vasárnapi istentisztelet főbb kérdései 72

ESZMÉK ÉS ESEMÉNYEK

Ternyák Csaba: A szöuli eucharisztikus kongresszus 79
Szentek, boldogok – és püspökök 81
András Imre: "A pápa segédpüspöke" a nyugati magyarok számára 82
Magyar püspöki jubileumok és kinevezések 86

ELMÉLKEDÉSEK

Walter Kasper: "Az igazságot megtenni szeretetben" 87
M. Claudina: Péter utóda 89
Alexia: A tabernákulum előtt 91

KÖNYVSZEMLE

Herbert Haag: Bibliai Lexikon (Nagy Ferenc) 93
Szabó Ferenc: Mai írók és gondolkodók (Németh József) 94
Polcz Alaine: A halál iskolája (Ács Antal) 96

HALOTTAINK

Elhunyt papok és testvérek 98
Rajeczky Benjamin OCist 99

Minden kedves Olvasónknak áldott, boldog karácsonyt és újévet kívánunk.

Levelezési cím: Szolgálat, A-1030 Wien, Gerlgasse 10/3.

Szolgálat (Dienst), spirituelle Quartalschrift, Klerusblatt. – Eigentümer, Herausgeber und Verleger: Trägerverein der Unio Cleri Hungarici. – President: DDr. Stefan László, Bischof von Eisenstadt. – Obmann und Redakteur: Dr. Teleki Béla S. J. Administrator und Herausgeber: György Hegyi. Beide: A–1030 Wien, Gerlgasse 10/3. Erscheinungsort: A–1030 Wien. Postamt: Eisenstadt. – Mit Druckerlaubnis des Bischöflichen Ordinariats, Eisenstadt. – Druck: Eisenstädter Graphische Ges. MBH, A–7000 Eisenstadt, Haydngasse 10, Österreich.

Milyen megdöbbentő dolog egy gyarló embernek ilyen roppant méltóságot tulajdonítani: Krisztus földi helytartója! – Mindjárt első cikkünk elején olvassuk ezt a kérdésfeltevést. Ilyen megdöbbenésen a mai világban jóformán mindenki átmegy. A hatás, a végeredmény nagyon különböző.

Vegyük csupán azokat a változatokat, amelyek bizonyos komolyságról árulkodnak. Sokan állnak a kereszténységen (hitvilágán és szervezetein) kívül, de mégis eleven kapcsolatban a kereszténységgel; ezeket érdekli a pápaság erkölcsi tekintélye, diplomáciai jelentősége, a tudományok és művészetek ihletésében és pártolásában vállalt szerepe; megtisztelőnek és hasznosnak ítélik, ha személyesen vagy csoportos kihallgatáson találkozhatnak a pápával és munkatársaival. A nem katolikus keresztények már mint hitkérdéssel viaskodnak a "péteri hivatal" pontos helyével és jelentőségével Krisztus Egyházában. Vannak katolikusok is szép számban, akik számára Róma püspöke – akár pl. XII. Pius 40 évvel ezelőtt, akár II. János Pál ma – inkább konfliktus és viaskodás, mint megnyugvás, áhítat, ragaszkodás kiváltója.

Látókörünket és elmélyedésünket gazdagítja az a – nem könnyű olvasmányt nyújtó – tanulmány, amelyet Gerhard B. Winkler salzburgi professzortól vettünk át: a pápai önértelmezés változásait mutatja be számos történelmi tényre szóló utalással. Sajátosan magyar témát dolgoz fel Adriányi Gábor bonni professzor: Szent István apostoli királyi címének eredetét, tartalmi bővülését és századunkban bekövetkezett (nagyon meglepő) történelmi végkifejletét tárja fel. – Ez a két történelmi tanulmány kiváló szellemi és lelki erőpróbára ad alkalmat: hitünk károsodása nélkül, sőt hasznára kell szemügyre vennünk a valós történelmet, amely sem álmainknak, sem túlságosan leegyszerűsített ismereteinknek nem felel meg.

"A pápaság kialakulásának folyamata az ősegyház megszűnéséhez nyúlik vissza." "A II. század második felében a kereszténység fejlődésének első és legfontosabb szakasza lezáródott: kialakult a püspökség intézménye és vele karöltve az egyház is." "Péter sohasem lehetett Róma püspöke, hiszen a hatvanas években még nem alakult ki az episzkopális egyház." Így és ilyen értelemben ír Gergely Jenő marxista történész a pápaság eredetéről, jelentős művében (A pápaság története, Budapest 1982, a 10., 20. és 22. oldalakon), amely egyébként alapos anyagismeret birtokában és komoly tárgyilagossággal íródott. A történelmi valóság nem egyszerű – sem Gergely Jenő (és forrásai), sem a pár évtizeddel ezelőtti átlagos katolikus irodalom értelmében. Amit erről a kérdésről Kereszty Rókus és részben Alszeghy Zoltán tanulmányaiban olvashatunk, az hozzásegít a pápaság eredetével kapcsolatos valósabb kép kialakításához.

A pápai primátus témaköréhez tartozó, egészen időszerű kérdésekkel találkozunk Erdő Péter budapesti kánonjogprofesszor és András Imre bécsi egyházszociológus tanulmányaiban. II. János Pál pápa "A sír mélyére vetettél"

kezdetű apostoli levele pedig konkrét példán mutatja a pápai önértelmezés mai fogalmi tartalmát és gyakorlatát. Ugyancsak Temyák Csaba beszámolója szöuli útjáról.

Hogyan lesz valaki az egyetemes Egyház főpásztora és hogyan él, hogyan érzi magát ezen a poszton? VI. Pál példáján ezt bontakoztatja ki Németh József. Igazi elmélkedésre való írás – mint ahogy más jelleggel az Walter Kasper beszéde és M. Claudina elmélkedése is.

Alaptanulmányunkat Alszeghy Zoltán írta; Krisztus helytartójának tisztjét a teológia, a lelkiség, a keresztény életérzés szempontjából egyaránt megvilágítja.

* * *

Köszönettel nyugtázzuk magyarországi olvasóink leveleit, amelyekben anyagi hozzájárulást ajánlanak fel a Szolgálat és könyvakciója támogatására, és szívesen meg is adják az általunk jelzett módon.

* * *

Alig egy év elteltével újabb őrváltásra kerül sor a Szolgálatnál. Kiváltó oka a magyarországi egyházi helyzet kedvező alakulása. Gyulay Endre szegedcsanádi püspök P. Teleki Bélát meghívta professzornak a szegedi szemináriumba; helyét a lapnál P. Nagy Ferenc foglalja el. Szeptembertől kezdve Teleki atya már Szegeden tanít. Ezt a számot majdnem teljesen Nagy atya szerkesztette, és valamikor az új esztendő kezdetén hivatalosan is átveszi a szerkesztői tisztet. Nevét az olvasók jórésze valószínűleg ismeri az elmúlt majdnem két évtizedből, amikor a Vatikáni Rádió munkatársa volt, és egyik szerkesztője a Teológiai Kiskönyvtárnak, a Biblikus Teológiai Szótárnak, később pedig A Szív című folyóiratnak.

P. Teleki Bélát – akinek írásait lapunkban ezentúl is megtalálják – Olvasóink imáiba ajánljuk.

Ugyanígy a Szolgálat jelenét és jövőjét is.

A szerkesztőhelyettes

Alszeghy Zoltán

"KRISZTUSNAK HELYTARTÓJA"

"Tartsd meg, Isten, szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!" Olyan sokszor énekeltük ezt a fohászkodást, hogy már szinte fel sem tűnik, milyen megdöbbentő dolog egy gyarló embernek ilyen roppant méltóságot tulajdonítani. Nem is csak költői túlzásról van szó. A hivatalos Pápai Évkönyv ezzel kezdi II. János Pál címeinek felsorolását: "Róma püspöke, Jézus Krisztus helytartója . . ."

Ez az írás igyekszik felderíteni, hogyan illeszkedik be ez a megjelölés hitünk élő egészébe.

Jézus Egyháza

Hitünk központja, hogy Jézus, igazi Isten és igazi ember, megtestesülése, halála és feltámadása által üdvözíti azokat, akik őt követik.

A tanítványok, Jézus földi életének végeztével, meg vannak győződve arról, hogy mesterük a világ végezetéig és minden népben folytatni akarja üdvözítő művét (Mt 18,20; 28,18–20); továbbá, hogy nem elszigetelten, egymástól függetlenül, hanem együttműködve, csoportban, élő közösségben, "egyházban" vezeti követőit az Atyával való gyermeki kapcsolatba. Mikor az első evangéliumok összefoglalják az Úr tetteit és szavait, mindegyre visszatérnek a jövendő közösségre vonatkozó utasítások. A Máté-evangélium egy beszédbe sűríti azokat az irányelveket, amelyek szerint a tanítványok gyarló, kísértések és botrányok között bukdácsoló csoportjának ki kell építenie életét (Mt 18). A közösséget Isten üdvözítő ereje élteti (Mk 13,11; Mt 10,20; Lk 12,12); de a közösség Isten felé való kitárulkozása látható, emberi módon is megjelenik, mint pl. az eucharisztikus közösségi lakomán, amelyben a tanítványok Jézus emlékezetére egyesülnek (Lk 22,19; 1Kor 11,24–25). Ennek a közösségnek, mint az Ószövetség választott népének és mint egyéb vallási csoportoknak is, megvan a maga szervezete, megvannak a vezetői. Mind a három szinoptikus evangélium megemlékezik arról, hogy Jézus tizenkét tanítványt választott, azokat különös módon magához kapcsolta, és sajátos küldetést adott nekik (Mk 3,13–19; Mt 10,1–4; Lk 6,12–16). Ehhez a küldetéshez tartozik, hogy a Tizenkettő "köthet és oldhat", jogerős határozatokat hozhat, és azoknak Isten előtt érvényük lesz (Mt 18,18; hogy e szavak a Tizenkettőre vonatkoznak, az már egy párhuzamos hely tanúságából is kitűnik: Mk 9,35 = Mt 18,1). Ahogy Jézust az Atya küldte, és benne az Atya van jelen, úgy küldi Jézus a Tizenkettőt (Jn 20,21). Mióta Jézus nincs látható módon jelen a világban, a Tizenkettő az ő teljhatalmával vezeti Krisztus követőinek közösségi életét (Mt 28,18–20).

Az Apostolok Cselekedeteinek tanúsága szerint az első keresztény nemzedék csoportját az apostolok vezetik: ők ragadják meg a kezdeményezést Júdás helyének betöltésére (1,12–26), ők képviselik a közösséget a Szinedrion előtt (4,8–20; 5,27–33), és irányítják a gyülekezet anyagi ügyeit (4,35–37; 5,2), ők vezetik be a diakonátus intézményét (6,1–6), és döntik el a pogányok felvételének kérdését (10).

Ha az Üdvözítő a Tizenkettő testületével marad a világ végezetéig (vö. Mt 28,16–20), ez a testület fennmarad az apostolok halála után is. A "Katolikus levelekben" (pl. Tit 1,5–9) látszik, hogyan igyekezett az egyház az I. sz. vége felé kiépíteni a közösség vezetésének folytatását. Az I. és II. század fordulóján Római Szent Kelemen és Antiochiai Szent Ignác írásai mutatják, hogy abban az időben már kibontakozott a végleges szervezet, amennyiben minden egyes helyi gyülekezetnek megvolt a maga "püspöke", a "püspökök" – egy vagy több "presbiter" segítségével – folytatták az "apostolok" munkáját, testületük az apostolok testületének folytatása volt.

Péter az apostolok között

Mikor az evangélisták több apostol nevét sorolják fel, Péter neve áll az első helyen (Mk 1,16; Mk 3,16–19; Mt 10,1–4; Lk 6,12–16; Lk 9,32). Mikor a Tizenkettő nevében kell beszélni, Péter viszi a szót (Mk 8,29; Mt 16,16; Mt 18,21; Lk 12,41; Jn 6,67–68; ApCsel 2,14.37–38; ApCsel 4,8; ApCsel 5,29). Péter Jézus baráti körének feje, középpontja, de mindig úgy, hogy rajta keresztül még világosabban megnyilvánul, hogy (magasabb szinten) Jézus az egyetlen, igazi Fő és Középpont. Az Úr Jézus, előre látva, hogy a Sátán megrostálja majd a tanítványokat, mint a búzát, Péterre bízza, hogy megerősítse őket hitükben, nem azért, mintha erősebb volna mint a többi (meg kell térnie, mert meg fogja tagadni a Mestert), hanem mert erre van kiválasztva (Lk 22,31–34). Az üdvözítő sajátos küldetést ad ennek a tanítványnak, és ezt, az arámi kultúrkör gondolatformái szerint, három metaforával fejezi ki. Péter s z i k l a, és Jézus erre a sziklára építi Egyházát (Mt 16,18), azaz a közösség a Péterrel való kapcsolata révén találja meg sajátos jellegét, egységét, szilárdságát. Jézus az ő kezébe adja "a mennyek országának k u l - c s a i t", azaz különös módon "oldhat és köthet", természetfeletti érvénnyel határozhatja meg a közösség életét (Mt 16,19), annak ellenére, hogy személy szerint túl emberi (botrányosan emberi) a gondolkozása (Mt 16,23). Péter a p á s z t o r, neki kell legeltetnie Krisztus nyáját, azaz neki kell gondoskodnia a tanítványok gyülekezetének javáról az üdvösség rendjében, éspedig úgy, hogy küldetése kiterjed a nyáj minden egyes tagjára, bárányokra és juhokra (Jn 21,15–17). Ez a hivatás persze megköveteli, hogy Péter szeresse és kövesse az Urat, ahogy ezt az idézett mondat kifejezetten megállapítja; de ugyanebben az összefüggésben megint csak kifejezésre jut Péter emberi gyarlósága, amelyet Jézus helyreutasít. Annak, aki az újszövetségi Isten-népének alapköve, kulcsára és pásztora, nem emberi erővel, hanem Isten erejével kell küldetésének megfelelnie. Itt is érvényre jut az üdvtörténet alaptörvénye: "az erő a gyöngeségben nyilvánul meg a maga teljességében" (2Kor 12,9).

Péter utódja

Mikor Szent Pál leírja, hogyan viszonylik az Újszövetség üdvrendje az Ószövetségéhez (2Kor 3,6–18), két intézménycsoportot különböztet meg: az egyik, az Ószövetségé, "mulandó", a másik, az Újszövetségé, "maradandó". Természetesen az Újszövetségben is van haladás, növekedés, gyarapodás, de ez az Isten akarta változás nem az üdvrend szerkezetében, hanem az egyes hívők személyes életében mutatkozik: az Úr Jézus minden egyes tanítványa arra van hivatva, hogy fokról fokra az Úr Jézushoz egyre hasonlóbbá váljon. A két intézményes üdvrend között az apostol nem ismer el átmeneti állapotot; nincsenek olyan keretek, amelyek már az Újszövetséghez tartoznak ugyan, de csak ideigvaló érvényük volna, és pl. az első nemzedék eltüntével érvényüket veszítenék.

E szerint a tanítás szerint kell értelmeznünk Péter szerepét is. Szent Péter életében van, ami változott, és ez az ő személyes Krisztus-követése, mely a tagadás mélységéből a megtérésen, a hűséges tanúságtételen, a türelmes fáradozáson, a vértanúságon át növekedett a mennyei dicsőségig. De Péter intézményes szerepe maradandó. Ha ő az alap, amelyre Krisztus Urunk Egyházát építi, akkor mindig meg kell erősítenie a tanítványok hitét; ha az ő kezébe adta Krisztus a kulcsokat, mindig oldania és kötnie kell; ha őrá bízta Krisztus, hogy minden tanítványt "legeltessen", akkor pásztori tevékenységét folytatnia kell az üdvrend végső beteljesedéséig. És mivel Péter személye halandó, a Péter-szerepnek tovább kell élnie Péter utódaiban.

Ha van utódja Péternek, az nem lehet más, mint Róma püspöke; hiszen senki más nem tulajdonította magának ezt a címet, és az Egyháznak még egy töredéke sem tulajdonította ezt a címet más személynek. Ez érthető is, ha meggondoljuk, hogy a hagyomány szerint Péter Róma püspöke volt.

Hogy Péter Rómában járt, azt biztos történeti ténynek tarthatjuk. Valószínűleg már a Biblia is utal Péter római tartózkodására, amennyiben Péter első levele azzal fejeződik be, hogy a Babilonban élő egyház köszönti a levél olvasóit. Ez a "Babilon" nyilván nem a mezopotámiai város, Bábel, amely az első században már romokban hevert, hanem – mint a Jelenések könyvében (Jel 17–18) – Róma, az istentelenség hatalmas és feslett székhelye. Akár maga Szent Péter volt hát a "Péter-levél" szerzője, akár más sugalmazott szerző fedte magát Péter tekintélyével, az I. és II. század fordulóján már élt a meggyőződés, hogy Szent Péter Rómában tartózkodott.

A II. sz. folyamán számos irodalmi tanúbizonyság utal arra, hogy Péter nemcsak Rómában tartózkodott, de ott szenvedett vértanúhalált is: így Római Kelemen (100 körül), Korinthoszi Dionüsziosz (170 körül), Lyoni Ireneusz (185 körül), Tertullianus (+220 körül) stb. A római Szent Sebestyén-katakombában a falra karcolt feliratok is tanúi ennek a meggyőződésnek. Caesareai Euszebiosz (+339), az ősegyház első nagy történésze, a II. sz.-ból eredő források alapján erősíti meg ezt a hagyományt. Annak is van fontossága, hogy egyetlen más hely sem kérkedett azzal, hogy Péter halála szentelte meg.

Érdemes néhány főbb írásos tanúbizonyságot közelebbről is szemügyre venni. Kelemen püspök írja Rómában, nem később, mint 100-ban: "Idézzük szemünk elé a jóságos apostolokat: Pétert, aki az igazságtalan lázongás miatt nem egy és nem kettő, hanem több szenvedést tűrt, és így téve vértanúságot jutott el a dicsőség megérdemelt helyére..." (Levél a korintusiakhoz 5,3.) – Ignác antiochiai püspök írja Szmürnából 107 körül: "Nem parancsolok nektek, mint Péter és Pál; ők apostolok, én elítélt; ők szabadok, én mindezideig szolga." (Levél a rómaiakhoz 4,3.) – Dionüsziosz korintusi püspök ezzel fordul 170 körül a rómaiakhoz, utalva Szótér római püspöknek és papságának a korintusiakhoz írt levelére: "Ekkora gondoskodástokkal összekötöttétek egymással a Péter és Pál által Rómában és Korintusban plántált ültetvényt; mert hiszen mindketten a mi Korintusunkba jőve az evangéliumi tanítás magjának elhintésével tanítottak minket, és Itáliába együtt távozva, miután titeket is hasonlóképpen tanítottak, egyazon időben szenvedtek vértanúhalált." – Eirénaiosz, Lyon görög püspöke, 190 táján befejezett nagy művében többször is említi, hogy Róma nagy és ősi és mindenki előtt ismert egyházát a két dicsőséges apostol, Péter és Pál alapította, és felsorolja utódaikat is (jórészt görögök voltak, de mi itt latin nevükön idézzük): Linus, Anacletus, Kelemen (akinek fentebb idézett korintusi levelét külön megemlíti), Evaristus, Alexander, Sixtus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Anicetus, Soter, Eleutherius (mint Ireneusz kifejezetten mondja, ez a 12. apostolutód az ő kortársa). - Gaius római pap 200 körül említést tesz az apostolok római sírjáról: "Én meg tudom mutatni az apostolok győzelmi jelvényeit. Mert ha akár a Vatikán dombra, akár az ostiai útra kívánsz elmenni, megtalálod majd azok győzelmi jelvényeit, akik ugyanazt az egyházat megalapították." - Ugyancsak 200 körül Karthágóban Tertullianus, sorra véve az apostoli egyházakat, így ír: "Ha pedig Itália közelében vagy, ott van Róma, ahonnan hozzánk is eljut az apostolok tekintélye. Ó, milyen boldog az az egyház, melyre a tanítás teljességét az apostolok vérükkel árasztották! Ahol Péter az Úrhoz vált hasonlóvá a szenvedésben [ti. a keresztre feszítéssel]; ahol Pál ugyanazzal a halálnemmel nyerte el a koszorút, mint Keresztelő János [ti. lefejezéssel]; ..." (De praescriptione haereticorum 26,1-2.)

Szent Péter római vértanúságának ténye történeti szempontból végleges bizonyossággá vált a Szent Péter-bazilika alatt 1939-től 1964-ig végzett ásatások révén. A XVI. században épült mai bazilika padlózata alatt felfedezték a Konstantin idejében emelt öthajós bazilika padlóját. Pár méterrel az alatt római út kövezete tűnt elő, ennek két oldalán pogány temető húzódott. A IV. sz. elején olyan helyre tervezték tehát a bazilikát, amelyet a római törvények szerint nem volt szabad megbolygatni; ezért feltöltötték az egész temetőt, és erre a hordalék anyagra építkeztek. Ilyen párját ritkító eljárásnak csak egy magyarázata lehet: az, hogy Konstantin valami különös okból éppen itt akart Péter apostolnak emléket emelni. Ebben az ókori temetőben, éppen a mai bazilika főoltára előtt, ahol egy mélyedésben Szent Péter ereklyéit szokás tisztelni *(confessio)*, felfedeztek egy üres sírgödröt; felette egy üres, valószínűleg 150 körül készült sírbolt *(tropaion)* emelkedett, amelynek falára több Péterhez intézett fohászkodás volt karcolva. E sírbolt mellett egy Konstantin idejében emelt szilárd falban felfedeztek egy fülkét, amelybe faládikó volt helyezve: a ládikóban egy 160–170 cm magas, 60–70 éves erőteljes férfi csontjai voltak, aranyfonállal átszőtt bíborterítőbe burkolva. A ládikó mögött a fülke vakolatába egy gyakorlatlan kéz pár nehezen olvasható szót karcolt, egyes archeológusok szerint azt, hogy "itt bent Péter van". Mindez arra vall, hogy Péter testét eredetileg egyszerű sírgödörbe fektették egy, a Néró cirkusza mellett húzódó temetőben, 150 körül kiemelték a csontokat, és abba a díszesebb sírboltba, a tropaionba helyezték, amelyet Gaius presbiter 200 körül említ. Konstantin a csontokat, uralkodóknak járó szövetbe burkolva, a nedvességtől jobban óvott, szilárd falba záratta, és felette építtette 315 körül az eredeti bazilikát, amelyet II.

Gyula pápa és utódai korában a mai bazilika váltott föl, ugyanazon a helyen, nagyobb méretekben.

A római hagyomány szerint Péter 25 esztendeig időzött Rómában, és a császárváros első püspöke volt. A római püspökök jegyzékei (mint pl. Liberius listája 354-ben és Hegeszipposz lajstroma 180 körül) Pétert jelölik meg mint az első püspököt; a római püspökök, mint pl. Callixtus (+222) és Sztephanosz (+257) a III. sz.-tól kezdve Péter utódjának vallják magukat. De a római püspökök ennek folytán arról is meg vannak győződve, hogy Péter világra szóló küldetését is örökölték, és a világegyház tiszteletben tartotta a római püspökök vezető szerepét. Innen van, hogy Róma püspökei illetékesnek tartják magukat arra, hogy hatalmi szóval közbelépjenek más, nagy és ősi helyi egyházak belső kérdéseiben, mint pl. az I. és II. sz. fordulóján a korintusi egyház megoszlása ügyében, a második sz. vége felé a húsvét ünnepének időpontját illetőleg, a III. sz. közepén az eretnekségből megtérő keresztények újrakeresztelésének kérdésében (amit az afrikai egyház szükségesnek tartott).

Az ősegyházban aránylag ritkán fordult elő, hogy a római püspökök az egész egyházat illető ügyeket döntöttek el. Az ilyen közbelépésekre rendesen az adott alkalmat, hogy súlyos következményekkel járó vitákban a helyi egyházak vezetői Rómához fordultak, mint pl. a krisztológiai dogmát illetőleg, a 451-es khalkedoni zsinat előtt, Leó pápához. Csak a középkorban alakult ki lassanként az a centralizált egyházkormányzat, amely olyan jellemző az utolsó évszázad egyháztörténelmére, és – azon túl, hogy a pápák a saját kezdeményezésükből egymaguk dogmát hirdettek meg – pl. abban nyilvánult meg, hogy ők nevezik ki a püspököket, és maguknak tartanak fenn egyes lelkipásztori döntéseket. Ez a centralizmus a történeti viszonyok következménye. Egyrészt maguk a püspökök kérték a pápák támogatását a világi hatalom nyomása ellen, mikor előbb a feudális rendszer képviselői, később a szekularizált államok igyekezték a maguk hatáskörét az egyház életére kiterjeszteni. Másrészt az alsópapság és a hívők fellebbeztek Rómához, hogy védje meg őket a püspökök igazságtalannak tartott rendszabályai ellen. Így alakult ki a római hivatalok ("kongregációk", titkárságok, tanácsok) és bíróságok bonyolult szerkezete, melyeknek működését és hatáskörét az egyházi törvénykönyv részletekbe menően szabályozza; így fejlődött ki a Szentszék diplomáciai kapcsolata az egyes államokkal; stb. Nem egy hívő azon a véleményen van, hogy a centralizmus túlzásba ment, és célszerűbb volna nagyobb mértékben lehetővé tenni, hogy a helyi egyházak alkalmazkodhassanak az egyes kultúrkörök eltérő és változó igényeihez. Erről lehet és helyes vitatkozni, hiszen nincsen olyan ember által alkotott szervezet, amelyet ne lehetne és ne kellene tökéletesíteni, a változó viszonyok követelményei szerint. De ha fel is tehető a kérdés, hogy szükségesek-e, megfelelőek-e, kívánatosak-e a pápák vezető szerepének bizonyos gyakorlati formái, a katolikus hívő szemében nem kérdéses, hogy a vezető szerep ténye megfelel Krisztus akaratának, megbízásának, meghatalmazásának, mert az Egyház ezt az alapvető állítást az I. vatikáni zsinaton egyszer s mindenkorra mint hittételt hirdette meg. Ennek folytán "dogma" (vagyis kinyilatkoztatott igazság, melyet minden katolikusnak

hinnie kell), hogy a római püspök az egész egyház feje és legfőbb pásztora; hogy legfőbb, teljes, közvetlen és egyetemes rendes hatalma van az egész Egyházra nézve; továbbá hogy tévedhetetlen, mikor mint az összes krisztushívők legfőbb pásztora és tanítója egy hitbeli vagy erkölcsi tanítást végleges módon elfogadandónak hirdet ki. Ezt a dogmát újra meg újra megvallja és a püspökök testületére vonatkozó tanítás keretében kiegészíti a II. vatikáni zsinat a *'Lumen gentium'* kezdetű dogmatikus határozatában (a 22–27. pontokban; főleg a 22. pont 2. bekezdésében, a 25. pont 1. és 3. bekezdésében, és a 27. pont 1. bekezdésében).

A pápa és Jézus

A pápa főségének és csalhatatlan tanítói hatalmának dogmája azonban még nem érteti meg egészen ezt a megdöbbentő címet: "Krisztus helytartója".

Budán azért székelt királyi helynök, mert a király Bécsben tartózkodott. A helynökre akkor van szükség, mikor az uralkodó távol van. De Isten nincs távol, "nincs messze egyikünktől sem, mert benne élünk, mozgunk és vagyunk" (ApCsel 17,27–28). Azt lehetne mondani erre, hogy lehet szükség helytartóra és közvetítőre akkor is, ha az uralkodó jelen van a térben, de távol van az emberi érintkezés vonalán, ha az alattvaló nem jut el a királyhoz, hanem csak annak helyettesével beszélhet személyesen, az közli vele az államfő döntését. Csakhogy ebben az értelemben sem vagyunk távol az Atyától. Krisztus Urunk által "mindnyájunknak szabad utunk van a Lélekben az Atyához" (Ef 2,18); "ezért már nem vagyunk idegenek és jövevények, hanem az Isten országának polgárai és családjának tagjai" (Ef 2,19), úgyhogy Krisztus által "biztonságos utunk van az Atyához" (Ef 3,12). Az Atya szeret bennünket (1Jn 4,19), azért közvetlenül beszélhetünk az Atyához, és ő meghallgat bennünket (Jn 16,23), gondviselő erővel és szeretettel formálja mindegyikünk sorsát (Mt 6,25–34), belső vonzásával serkenti bennünk az élő hitet (Jn 6,44). Krisztus által a Szentlélekben az Atya szava bennünk él (1Jn 2,14), és nincs szükségünk arra, hogy bárki is tanítson bennünket, hiszen belső kegyelmének kenete megtanít bennünket mindenre (1Jn 2,27).

Mégis, Isten úgy műveli üdvösségünket, hogy alkalmazkodik emberi természetünkhöz, hiszen maga alkotta azt. Testben létező szellemi lények vagyunk, ezért az Isten belső, szellemi üdvözítő működése külső, anyagi hüvelyben valósul meg. Az Ige úgy jött közénk, hogy testté lett (Jn 1,14). Isten úgy műveli bennünk az újjászületés, a megigazulás, az újjáteremtés nagy csodáját, hogy a testünket víz mossa meg. Az eucharisztikus Jézus a kenyér és bor színében táplál minket. Így közli velünk Isten üdvözítő tanítását is. – Az imént idéztük Szent János szavát, mely szerint "nincs szükségünk arra, hogy bárki is tanítson minket", hiszen a Lélek beszél bennünk (1Jn 2,27). Szent Pál viszont azt mondja, hogy szükségünk van emberi tanítóra. "Hogyan hívhatják segítségül, amíg nem hisznek benne? És hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak? S hogyan halljanak róla, ha nincs, aki hirdesse? Hogyan hirdesse az, akit nem küldtek? Azért meg

van írva: Milyen kedves a jövetele annak, aki jó hírt hoz!" (Róm 10,14–16.) A két apostol kiegészíti egymást, és az egyetlen misztériumnak két oldalát nyilatkoztatja ki. – A kinyilatkoztatás egységét az Apostolok Cselekedeteinek egyik mondata sejteti meg. Szent Pál Filippiben beszél néhány zsidó előtt. Van köztük egy Lidia nevű bíborárús asszony. "Ennek megnyitotta szívét az Úr, hogy hallgasson Pál szavaira. Egész háza népével együtt megkeresztelkedett . . . " (ApCsel 16,14–15). Ki beszélt Filippiben? Egyrészt Pál; az ő hangját hallotta Lidia füle. Másrészt Isten; ő indította Pált, hogy hirdesse az evangéliumot, és főként ő működött Lidia szívében, hogy megértse és elfogadja az evangéliumot. Azt lehetne mondani, hogy Isten távol volt az érzékkel való tapasztalás rendje szerint, de jelen volt a szellemi okság rendjében. Az apostol beszéde az isteni beszédnek jele és eszköze, azt lehetne mondani, "szentsége" volt. A füllel való hallás szintjén Pál itt "helytartója" volt a szívvel való hallás szintjén jelen lévő Istennek. – Így "helytartója" a pápa Krisztusnak, nemcsak egy egyetlen találkozásban, hanem amennyiben az egész egyház tevékenységét vezeti és egyesíti. A pápa szava "közvetíti" a közvetlenül jelen levő Istent, nem mintha pótolná Isten kegyelmi működését (Isten mentsen meg ettől!), hanem mert annak hatása alatt áll, és annak mintegy látható szerve, hordozója.

Ezeknek a meggondolásoknak a fényében jobban megértjük a Péter szolgálatát kifejező bibliai metaforákat. – Kezdjük a "s z i k l a a l a p" hasonlattal. A Szentírás többször állítja, hogy üdvösségünk alapja Krisztus (Lk 6,48; Ef 3,20; 1Pt 2,6; Mt 21,42; Mk 12,10; Lk 20,17; ApCsel 4,11): "mást senki se rakhat" (1Kor 4,11). De az Egyház az "apostolokra és prófétákra" is épül, (Ef 2,20; vö. Jel 21,14), tehát mindazokra, akik a Szentlélekben szavukkal és tanúbizonyságukkal meghirdetik az evangéliumot. De azt is lehet mondani, hogy Péter a szikla, amelyre Krisztus Egyházát építi. Mind a három – Péter, az apostolok, a próféták – sajátos módon alapkő, az Istentől választott üdvrendben szükséges feltétele a gyülekezet kegyelmi életének. Végső fokon természetesen csak Krisztus az alap; az ő szavai, tettei, halála és feltámadása erejéből lehet üdvösséges hatása bármilyen emberi tényezőnek. Ugyanakkor alapja a gyülekezet hitéletének mindaz, aki az igehirdetés rendjében, a szó és a kegyelemközvetítés rendjében segíti a hívők csoportjait az állandó megtérésben. E két tényező – egyfelől Krisztus, másfelől a közvetlen igehirdetők – közt áll Péter szolgálata, mert egyesíti, irányítja, vezeti minden ember építő tevékenységét, és a vele való kapcsolat záloga annak, hogy az emberi igyekvés Krisztus teljességéből meríti hatékonyságát. – Így értjük meg a k u l c s o k, az o l d á s és a k ö t é s kifejezések sokrétű használatát is. Világos, hogy végső fokon megint csak egyedül Krisztus nyitja meg az Isten országának kapuját (vö. Jel 1,18; 3,7). De Isten fel akarja használni az emberi cselekvéseket is, azoknak is van befolyása az egyes személyek vagy csoportok haladására a mennyek országa felé; az emberi közreműködés megtagadása mindenkinek kárára válik (vö. ApCsel 26,17–18; Mt 23,14). Krisztusnak a maga nemében egyetlen, legfelsőbb kulcshatalma és a mindenkinek megadott általános oldóhatalom között áll Péter küldetése, aki úgy vezeti az emberi oldó igyekezetet, hogy minden tanítvány gyakorolja, helyesen gyakorolja és gyümölcsöző módon

gyakorolja küldetését, és az emberi zárnyitó cselekvésben működjön Krisztus egyedül üdvözítő ereje. – Végül a pásztor szerepe is analóg, különféle személyek különböző szinteken gyakorolhatják. Egyedül Krisztus "a legfőbb pásztor" (1Pt 5,4; vö. Jn 10,1–18). De sokan kapnak küldetést, hogy legeltessék Isten rájuk bízott nyáját (1Pt 5,2; vö. Ef 4,11). Péter "legelteti" mindet, amennyiben vezeti, küldi, irányítja, egyesíti, Krisztussal egybekapcsolva különös módon hatékonnyá teszi az egyes pásztorok munkálkodását. Erre a péteri szolgálatra alkalmazni lehetne azt, amit Isten Dávidról mondott: "Egyetlen pásztort rendelek föléjük, aki majd legelteti őket ... és ő lesz pásztoruk. Én, az Úr leszek az ő Istenük, és szolgám, Dávid lesz a vezér ..." (Ez 34,23–24.)

A Dávidra vonatkozó utalás megmutatja, hogy semmi botrányos sincs abban a kifejezésben, hogy a pápa "az Egyház látható feje". A Pireneusokban van egy törpeállam, Andorra, amelynek két államfője van, egy spanyol és egy francia, akik felváltva gyakorolják hivatalukat. Természetes dolog, hogy ez nincs így az Egyházban. Az Egyháznak nincs két feje, egy láthatatlan és egy látható. Az egyetlen fő, Krisztus azt akarja, hogy az ő egyedül éltető befolyása "helytartójával", egy látható fővel való kapcsolat révén bontakozzék ki. A "látható fő" tehát a láthatatlan, egyedül igazi fő jele, eszköze, "szentsége".

"Szentatyánk!"

Krisztus Urunk "örök üdvösséget szerzett", de csak azoknak, "akik engedelmeskednek neki" (Zsid 5,9). A szentségek Isten kegyelmét közvetítik számunkra; akik azonban méltatlanul járulnak a szentségekhez, kegyelem helyett ítéletet találnak (vö. 1Kor 11,27–32). Így van ez Péter szolgálatával is: benne Krisztus műveli üdvösségünket, de csak akkor, ha Péter utódját elfogadjuk pásztorunknak. "Engedelmeskedjetek elöljáróitoknak, kövessétek őket, mert ők vigyáznak rátok, abban a tudatban, hogy számot adnak lelketekről. Bárcsak örömmel tehetnék, nem sóhajtozva, mert hisz az nem válnék javatokra!" (Zsid 13,17.)

Az "engedelmesség", amelyet a Szentírás az egyházi elöljárókkal kapcsolatban ajánl, mindenekelőtt abban áll, hogy elfogadjuk tanításukat. A pápa tanítását elfogadjuk, elsősorban mikor hisszük azt, amit mint dogmát hirdet meg, tudva, hogy Isten nem engedi meg, hogy téves tanítást tárjon elénk mint kinyilatkoztatott igazságot, amelyet mindannyiunknak hinnünk kell. De akkor is hallgatunk a pápa szavára, mikor nem veti latba végleges érvénnyel tekintélyét valami, a hit és erkölcs körébe vágó állításra vonatkozóan, mivel tudjuk, egyrészt hogy Isten segíti őt az Egyház vezetésében, és ezért remélhető, hogy ezekben a kérdésekben sem téved, másrészt hogy az Egyház látható fejével való egység záloga a Láthatatlan Fővel való egységünknek. Hallgatunk rá, amennyiben jóakarattal fontolgatjuk az érveket, amelyek tanítása mellett szólnak, és kritikus szemmel vesszük vizsgálat alá az ellentétes vélemény érveit. Sőt igyekszünk a pápa szavára hallgatni arra vonatkozóan is, hogyan kell Krisztus tanítványának a mai helyzetben viselkednie, hogy hűen kövesse az evangéliumot.

Ezen túl a pápa személyét is tiszteletteljes rokonszenvvel vesszük körül. A népvezéreket, a hősöket a tömeg azért szereti, mert kiváló embereknek tartja őket. A lelkipásztort, elsősorban a pápát, a katolikus hívő nem személyes értéke miatt követi, hanem azért, mert ő vezet Krisztus követésében, talán nem egyéni példájával, de legalább szavával. Ezt a szempontot napjainkban különösen ki kell hangsúlyozni, mert egy évszázada igazán kiváló emberek töltötték be a pápai szolgálatot, és kísértésbe eshetünk, hogy kimagasló személyiségük miatt hallgatunk rájuk. A pápa akkor is Krisztus helytartója volna, akkor is tisztelettel néznénk az alakjára, ha emberileg méltatlan lenne a tisztségére – úgy, ahogy az oltárt és az Eucharisztia ünneplésében használt eszközöket akkor is tisztelettel vesszük körül, ha ízléstelen az alakjuk; vagy úgy, ahogy a szüleinket akkor is szüleinknek tekintenénk, ha egyébként szégyenkeznünk kellene a viselkedésük miatt, egyszerűen csak azért, mert tőlük kaptuk az életünket.

Ha a pápa fáradt öreg ember is, aki roskadozik roppant küldetésének súlya alatt, akkor is neki köszönhetjük, hogy – a vele való egységünk révén – különösképpen bennünk él Krisztus szava, és mi őbenne. Azért érthető, hogy a Zsidókhoz írt levél engedelmességet sürgető mondata után a szent író hozzáteszi: "Imádkozzatok értünk!" (Zsid 13,18.) Ennek a kérésnek felel meg a hívők közösségének ösztönszerű felelete:

"Tartsd meg, Isten, szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!"

Kereszty Rókus

A PÁPASÁG AZ ELSŐ SZÁZADOK EGYHÁZÁBAN

Egyes történettudósok a cikkünk címét is biztosan kétségbe vonnák, minthogy szerintük a pápaság csak az ötödik században, Nagy Szent Leó római püspöksége alatt kezdett kialakulni. Rámutatnának arra, hogy a pápaság intézményét jellemző központosított egyházi hatalom, amely jelentősen korlátozza a helyi egyházak autonómiáját, és minden jelentős ügyben magának tartja fent a döntés jogát, nem létezett az első századokban. Az első időkben még a *papa* (atya) cím is minden püspököt megilletett. Abban az időben a helyi egyházak a helyi püspökök vezetése alatt önállóan működtek; a több helyi egyházat érintő kérdéseket pedig regionális, illetve egyetemes zsinatokon oldották meg. Bírálóink azt is kimutatnák, hogy az első egyetemes zsinatokat nem az állítólagos "pápa", hanem a római császár hívta össze.

E tények jelentős része elvitathatatlan (bár később látni fogjuk, hogy nem ad teljes képet), és fontos teológiai tanulságokat is tartalmaz. Bizonyítják, hogy a római püspök a Krisztustól kapott főhatalmat történetileg igen különböző módon gyakorolhatja: a mai központosított pápai hatalom csupán egy történetileg esetleges, de nem egyedül lehetséges formája a péteri szolgálat gyakorlásának. Mégis megtartjuk a fenti címet, mivel – bár

más formában, mint ma – a római püspök az első századokban is gyakorolta a péteri főhatalmat.

Az első századok egyházszemlélete

Az apostoli egyház és az első századok egyháza világosabban megértette, mint a tridenti zsinat utáni teológusok, hogy az egyetemes Egyház nem egyszerűen részekből összerakott egész, pl. tartományokból vagy megyékből álló egység, hanem egyházak közössége *(communio)*. Pest megye ezzel szemben Magyarország része, de nem Magyarország. A Citybank New York-i vállalata nem azonos a Citybankkel, annak éppen csak részlege. Azonban a korintusi, filippi, azaz minden helyi egyház úgy tartozik az egyetemes Egyházhoz, hogy az egyetemes Egyház valamiképpen jelen van minden egyes helyi egyházban. Szent Pál bármelyik helyi keresztény közösségben az egyetlen "Isten Egyházá"-t vagy "Krisztus Egyházá"-t látja, amely elsősorban a közös Eucharisztiában valósul meg (vö. 1Kor 1,2; 1Kor 11,22; Róm 16,16). Már a második században a püspök is hozzátartozik a helyi egyház teljességéhez: közössége számára közvetlenül Krisztust képviseli, tanításával és az Eucharisztia közös ünneplésével építi az Egyházat, amennyiben egyre inkább Krisztus testévé, azaz életének részesévé és kifejezőjévé teszi a helyi közösséget. (Természetesen nem egyedül a püspök építi az Egyházat. Feladata az, hogy minden hívő karizmáját, Lélektől kapott ajándékát megvizsgálja, és annak harmonikus működését az egészben biztosítsa. Így minden "Lélekben élő" keresztény építi az Egyházat.)

Az Egyház e – semmilyen világi szervezethez nem hasonlítható – különleges természetének titka a Krisztushoz való kapcsolatán alapszik. Korintusban és Rómában, Moszkvában és New Yorkban ugyanaz az egész Krisztus van jelen minden egyes Eucharisztiában, minden egyes püspökben és az Eucharisztiát ünneplő különféle keresztény közösségekben. A moszkvai és New York-i Eucharisztiát együtt szemlélve nem mondhatjuk, hogy Krisztus "részeit" tettük össze, és az eredmény egy teljesebb Krisztus lett. Csak azt mondhatjuk, hogy az egyetlen teljes Krisztusban többen részesednek, s ezzel Isten terve közelebb jut beteljesedéséhez.

A római egyház az ókori Egyházban

Ez az egyházszemlélet teszi érthetővé a római egyház és a római püspökök szerepét az első századokban. Amíg a helyi egyházak egyek a hitben, a püspök Eucharisztiájában és a keresztény élet gyakorlatában, azaz amíg Krisztus zavartalanul él bennük, és ők Krisztusban, addig a római egyháznak nem volt különösebb beleszólása a többi helyi egyház életébe. Engedte, hogy éljen, döntsön, alkalmazkodjék a helyi viszonyokhoz, átformálja a helyi kultúrát. A római egyház szerepe ilyen "békeidőben" csak minta és példakép; a hitben és szeretetben, valamint az Eucharisztiában vele fenntartott egység pedig záloga volt annak, hogy a helyi egyházban az egyetemes Egyház valóban jelen van. Mihelyt azonban a hit és erkölcstan dolgában, a keresztény élet gyakorlatában vagy az egyházi szervezetben válság támadt, és a helyi püspök, sőt a környékbeli püspökök sem tudták a válságot meg-

oldani, a római püspökre hárult a közbelépés, a helyes tanítás, biztatás, illetve feddés, és végső fokon, ha semmi más eszköz nem használt, a kiközösítés feladata. Szent Iréneusz a második század vége felé egy régóta közismert tényre mutat rá, mikor hangsúlyozza, hogy "ezzel az egyházzal minden más egyháznak meg kell egyeznie kiválóbb eredete miatt" (*Adversus Haereses* III, 3,2). Ez az iréneuszi mondat tömören összefoglalja a római egyház és római püspök szerepét az első keresztény századokban: nem a központi hivatal szerepét tölti be a központtól függő egyetemes intézményben, hanem minden helyi egyház hitének, egyházrendjének és praxisának a normája. Ezért aki a római egyházzal közösségben (*communio*) van, az az egyetemes Egyházzal áll közösségben. De ha egy helyi egyházat Róma kiközösít, akkor az az egyház az egyetemes Egyházból van kizárva. Így a római egyházzal való hit- és szeretetközösség kritériuma, hatékony jele az egyetemes egyházhoz való tartozásnak. A Rómával való *communio (koinonia)* szükségességét a keleti egyházak is elismerték, bár később az öt pátriárkátussal (Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antióchia és Jeruzsálem) való közösséget tették az egyházhoz való tartozás feltételévé.

"Pápai" fellépések az első századokban

A római püspök közbelépésére már elég korán sor került.

1. A korintusi egyház egy része fellázadt presbyterei ellen. Kelemen (kb. 88–97) a római egyház nevében nemcsak engedelmességre inti őket, hanem rámutat a presbiterátus hitbeli alapjaira: Az Isten küldte Krisztust, Krisztus az apostolokat, az apostolok pedig vidékek és városok szerint püspököket (*episzkoposz, preszbüterosz* abban az időben egymással felcserélhető cím volt) és diakónusokat rendeltek. Ez az egyházi rend tehát nem változtatható meg egyéni tetszés szerint, mert az Isten akaratából származik *(I. Kelemen-levél* 42,1–3). Ebből a levélből arra következtethetünk, hogy már Kr. u. 95-ben működik a római egyház tanító és intő hatalma. A korintusi egyház annyira megszívlelte Kelemen közbelépését, hogy levelét sokáig az újszövetségi iratokkal együtt olvasták a közösségi összejöveteleken.

A protestáns Harnack így foglalja össze az I. Kelemen-levél jelentőségét: *Ez a korintusiakhoz írt levél bizonyítja, hogy már az első század végén a római egyház anyai gonddal vigyázott a távoli egyházakra, s már ebben a megnyilatkozásában is kötelesség, szeretet és tekintélytudat fejeződött ki. (Dogmengeschichte,* 4. k. 485. 1.)

2. A második század végén Viktor pápa (189-199) nagy lépésre szánja el magát. A húsvét ünnepének idejét az egész Egyházban egységessé akarja tenni: a római egyház és az egyházak többségének hagyományát – ti. hogy a húsvétot vasárnap, a feltámadás napján, és nem a zsidó húsvét napján, Niszán hó 14-én kell megünnepelni – ki akarja terjeszteni minden egyházra. Mindezt annak ellenére határozta el, hogy a kisázsiai egyházak János apostoltól származó hagyományra hivatkozva mindig Niszán hó 14-én ünnepelték a húsvétot. Viktor az ügyből "elvi kérdés"-t csinál: a húsvét ünnepének teológiai tartalma megkívánja, hogy ne a zsidó húsvét napján, hanem Krisztus feltámadása napján ünnepeljék. Úgy látszik, hogy Viktor szerint

az Újszövetség új volta forog kockán. A nem engedelmeskedő egyházakat kiközösítéssel fenyegeti. A kisázsiai püspökök körében óriási a felháborodás. Iréneusz békíteni próbál. Elvben Viktornak ad igazat, de helyteleníti, hogy Viktor emiatt egész egyházakat kiközösítéssel fenyeget. Nem tudjuk, hogyan felelt Viktor Iréneusz közbenjárására. Mindenesetre több mint egy évszázaddal később, csak a niceai zsinat oldotta meg véglegesen a problémát Viktor álláspontjának megfelelően.

Ez a Viktor körüli "húsvéti vita" rendkívül tanulságos. Mutatja, hogy a római püspök már ekkor tudatában volt egyházi főhatalmának: bár előzőleg zsinatot rendelt el Kisázsiában az ügy "kollégiális" megtárgyalására (ezt Polükratész Euszebiosz által idézett egykori levele bizonyítja, *Historia Ecclesiastica* 5.24.8), végül mégis ő döntött egy, az egész egyetemes Egyházat érintő kérdésben, éspedig egy ellentétes apostoli hagyomány ellenére. Jellemző, hogy a római püspök egyetemes érvényű hatalmának ez az első világosan bizonyítható gyakorlása (Kelemen pápa levele önmagában még nem perdöntő bizonyíték) milyen felháborodott ellenállásba ütközött az Egyházon belül. Az is tanulságos, hogy egy olyan józan ítéletű szent püspök, mint Iréneusz, aki elismeri a római egyház normatív szerepét, nyíltan bírálni merte a római püspököt. De az is jellemző és érdekes a további egyháztörténet fejlődési vonalára, hogy (minden ellenállás ellenére) végül is a római álláspontot fogadta el az egyetemes Egyház.

3. István pápa (254–257) Szent Cipriánnal és más püspökökkel folytatott vitája másik érdekes példa a római püspök korai szereplésére. Ciprián és az afrikai püspökök újrakeresztelték a megtérő eretnekeket. Az apostoli hagyomány nevében István pápa ezt határozottan ellenzi. Semmilyen teológiai érvet nem tud álláspontja mellett felhozni, de Ciprián szerint Cilícia, Kappadócia és Galácia püspökeit azzal fenyegeti, hogy megszakítja velük az egyházi közösséget, ha továbbra is újrakeresztelik a megtérő eretnekeket. (Denzinger–Schönmetzer, *Enchiridion Symbolorum et Definitionum* .36. kiad. Freiburg im Br. 1965, 46. és 47. számok. A továbbiakban csak *DS*.)

Az eset világosan mutatja a római tanítóhivatal módszerét. István nem játsza meg a nagy teológust. A teológiai okfejtésre nem is lenne képes, de ez nem feladata. Nem érvel és nem vitatkozik; egyszerűen és teljes biztonsággal leszögezi az apostoli hagyományt. Több mint egy évszázad múlva találja meg az Egyház azt a teológust Szent Ágostonban, aki ennek a tanításnak a krisztológiai alapjait és fontosságát megmutatja.

4. Hasonló módon nem mint hivatásos teológusok, hanem mint a hit egyszerű tanítói vetik el a tévedéseket és fogalmazzák meg az Egyház hitét a következő pápák is. Dénes pápa (259–268) a Szentháromsággal kapcsolatos spekulációkban ad világos útmutatást (*DS* 112); Nagy Szent Leó (440–461) a kalcedóniai zsinat tanítását befolyásolja Flavianushoz írt dogmatikus levelében (*DS* 290–295); Agatho pápa (678–681) a monotheletista vitában – a monotheletizmus olyan téves nézet, amely Krisztusnak csak egyetlen, kizárólag isteni akaratot tulajdonít, emberi akaratának létét tagadja – ad döntő befolyású útbaigazítást (*DS* 542–545).

Elmondhatjuk, hogy néhány gyönge, ingadozó, illetve a teológiai kérdéseket félreértő pápát kivéve (mint Liberius [352–366], I. Honorius [625–638] az első 7 évszázad pápái döntő módon hozzájárultak a hit alapvető misztériumainak a tévedésekkel szemben való pontosabb megfogalmazásához. Általános volt az a meggyőződés, hogy Péter "*cathedrá*"-ja (tanítószéke) makulátlan tisztasággal őrizte meg az apostoli hitet.

A pápai szolgálat hittani alapjai

Láttuk, hogy már az ókorban a római egyháznak, ill. a római püspöknek az egyetemes Egyházhoz való tartozásban konstitutív, azaz meghatározó szerepe volt. (Egy hosszabb tanulmány azt is megmutathatná, hogy e szerep elismerése már magában foglalta az első vatikáni zsinaton definiált kettős dogmát a pápai tévedhetetlenségről és az egyetemes Egyházra vonatkozó közvetlen és teljes pápai főhatalomról.)

Most azt vizsgáljuk meg, milyen alapon igényelt a római püspök ilyen szerepet önmagának, és milyen alapon fogadta el ezt a szerepet az Egyház.

1. A legősibb szövegek a római egyház különleges szerepéről, érdekes módon, nem a Péter főhatalmára vonatkozó szentírási szövegekre hivatkoznak, hanem arra a történeti tényre, hogy a római közösség Péter és Pál egyháza, Péter és Pál tanításának őrzője, valamint mártírhaláluk tanúja. Különböző módon és különböző mértékben ezt állítják, vagy legalábbis föltételezik, az I. Kelemen-levél, Antiochiai Szent Ignác, Dénes korintusi püspök, Iréneusz és Tertullián. Mindenesetre Tertullián fogalmazása a legfrappánsabb: "Milyen szerencsés ez az egyház, amelybe az apostolok vérükkel együtt öntötték bele tanításuk egészét!" (*De Praescriptione contra haereticos* 36.1.3.)

Bár a római püspök leggyakoribb címe *vicarius Petri*, azaz Péter helyettese – a *vicarius Christi* (Krisztus helytartója) kifejezés a középkorból származik –, de hivatását igen gyakran Szent Pál hivatásával azonosítja, és a páli iratok nyelvén fejezi ki. Úgyanúgy, mint Szent Pált, "minden egyház gondja" az ő vállát nyomja (2Kor 11,28). Mint Szent Pálnak, neki is ki kell közösítenie azokat, akik hajótörést szenvednek a hitben. I. Miklós (858–867) pápától kezdve napjainkig a pápa minden ünnepélyes megnyilatkozásban Szent Péter és Pál együttes tekintélyével, illetve hatalmával dönt, tanít és cselekszik. Egyes történészek szerint a római püspök a hagyományban mintegy "*persona compositá*"-t, egy "összetett személy"-t jelenít meg: Péter utódja és Pál örököse.

2. Tertulliánnál kezdődik, majd Cipriánnál, Ágostonnál folytatódik, és Nagy Szent Leónál nyer klasszikus megfogalmazást egy másik teológiai tétel, amely a Máté-evangélium értelmezésén alapszik. Krisztus először Péternek adta át a püspöki teljhatalmat, és csak Péteren keresztül a többi püspöknek. Ez a kronológiai elsőbbség ontológiai teljességet implikál és nyilvánít ki. Azaz a többi püspök csak részesedik abban, amit Péter a maga teljességében kap meg Krisztustól. Így lesz a római püspök minden püspök egységének szimbóluma és hatékony előmozdítója.

A római püspök egyetemes szerepének e két összefüggő, de különböző megalapozása a további egyháztörténelemben egymás mellett "fut", bár a második tételt kétségtelenül gyakrabban és erősebben hangsúlyozzák a pápák és a teológusok.

3. Az ókori Egyházban igen erős volt az a hit – amely különben a liturgiában a mai napig kifejeződik –, hogy a római püspök Péternek csak "*vicarius*"-a, helyettese; ti. sem Péter, sem Pál (sem a többi apostol) nem adta fel hivatalát halálával. Éppen haláluk teljesítette be apostoli hivatásukat, amennyiben vértanúságukkal hitelesítették azt, amit szóval hirdettek. Sőt bennük maga Krisztus szenvedett, maga tett tanúságot a Szentlélekben. S amint az egyik arles-i zsinat levele írja, a két megdicsőült vértanú apostol továbbra is különleges módon jelen van Rómában: "ahol az apostolok minden nap (törvényt) ülnek, és kiontott vérük szünet nélkül Isten dicsőségét hirdeti."

Az ókori egyház szerint tehát Krisztus kegyelme őrzi az apostoli széket a tévedéstől, és teszi képessé arra, hogy az egység hathatós jele maradjon, de ezt Krisztus különleges módon Szent Péter és Pál apostolokon keresztül teszi. A római egyházat továbbra is az ő közbenjárásuk által kormányozza. A jól ismert *successio apostolica*, vagy *successio Petrina*, az apostoli, illetve péteri utódlás csak egyik oldala a hitigazságnak: a liturgiában a mai napig kifejezzük azt a hitet, hogy a két apostolfejedelem ma is kormányozza az Egyházat, hiszen Krisztussal együtt már az Isten országában "uralkodnak", s ez az ország láthatatlanul, de annál valóságosabban átjárja, élteti az Egyházat, kimenti válságaiból, és újra meg újra megújítja.

A pápaság a mai keresztény életben

A történeti, illetve teológiai tények vázolása után lássuk, mi a jelentősége mindennek az Egyház mai gyakorlatára, az ökumenikus párbeszédre és a keresztény lelkiségre vonatkozólag.

1. A II. vatikáni zsinat óta egyre erősebben magunkévá tettük az apostoli és ókori egyház meggyőződését arról, hogy a helyi egyház nem csupán része, hanem megvalósulása az Egyháznak. Ezért a helyi püspök nemcsak a pápát, hanem közvetlenül Jézus Krisztust képviseli közössége számára, s így önálló felelősséggel kell az egyetemes Egyház tanítását a helyi egyház körülményeire alkalmazva kifejtenie. Ennek ellenére a kollégiális felelősségmegosztásnak az elméleti és gyakorlati kidolgozása még sok vitát és kísérletet igényel. S míg az Egyház élő szervezet, a feszültséget sem fogja elkerülni: a helyi egyházak és a római egyház teljes *communió*-ja is feltételezi az egészséges dialógust, amelyben a nézeteltéréseknek sokszor elkerülhetetlen és termékeny szerep jut.

Fontos azonban világosan látni, hogy amint a mostani centralizált Egyházat a pápaságról szóló dogmatikus tanítás nem teszi az egyetlen lehetséges szervezeti mintává, éppen úgy a helyi egyház és az egyetemes Egyház viszonyának újrafelfedezése sem teszi szükségszerűvé az első évszázadok decentralizált és a püspököket választó egyházi rendjéhez való visszatérést. Amint láttuk, az egy dogmatikus tanításon belül igen sokféle

konkrét egyházi szervezet lehetséges; hogy melyik a viszonylag jobb, az a konkrét egyetemes és helyi történeti helyzettől függ. Pl. nagy naivság volna azt képzelni, hogy a püspökök helyi választása minden esetben az Egyház szabadságát és vitalitását növelné. A központi, szentszéki kinevezések rendszere azért jött létre, mert a helyi választásokat a világi hatalom, főurak, királyok, császárok igen könnyen befolyásolni tudták. A püspökök pápai kinevezése történetileg tehát az Egyház szabadságát akarta megvédeni. A huszadik században is sok példáját láttuk annak, hogy a protestáns egyházak elvben demokratikus püspökválasztásait egy diktatúra szinte teljes egészében a saját embereinek a megválasztására tudta felhasználni, míg a katolikus püspökök kinevezésével kapcsolatban mindig tárgyalnia kellett a Szentszékkel, és kompromisszumok elfogadására kényszerült.

De még egy demokratikus államban sem mindig járna jól az a helyi egyház, amely teljesen szabadon választaná meg a maga püspökét. Mi történne, ha egy helyi egyházban a klérus nagyrésze elvilágiasodott, és nem veszi komolyan sem a keresztény tanítást, sem a keresztény életet? Valószínű, hogy olyant választanának püspökké, aki tovább folytaná a kellemes dekadencia politikáját.

Röviden tehát, az ókori Egyház hite kötelező számunkra, de szervezetét tanulmányoznunk, és nem szükségképpen másolnunk kell. Az Egyház életereje ma is ki fogja alakítani a kornak megfelelő (bár mindig egy kicsit egyoldalú és tökéletlen) egyházi szervezetet.

2. Az a tény, hogy a római püspök az első évszázadoktól kezdve egészen napjainkig nemcsak Péter, hanem Pál örökösének is tartotta magát, igen nagy jelentőségű a protestáns egyházakkal folytatott párbeszédben. Ezt nemcsak a protestáns J.J. von Allmen *La primauté de l'église de Pierre et Paul* (Fribourg-Paris, 1977) c. könyvéből tudom, hanem személyesen is megtapasztaltam. Egyik protestáns teológus kollegám, mikor felfedezte, hogy a hagyomány szerint a római püspök Péter és Pál közös örököse, annyira fellelkesedett, hogy azt ajánlotta: írjunk a témáról egy közös könyvet, mivel erről a protestáns szakembereknek és közösségeknek fogalmuk sincs, és az a gyanúja, hogy legtöbb katolikusnak se. (1990-ben megjelenő könyvünk címe e tanulmány végén található.) Valóban néhány francia nyelvű teológiai munkán kívül (elsősorban Congar, Tillard és Lanne műveire gondolok) a katolikusok nagy többsége sem tudja, hogy a pápa nemcsak Szt. Péter utóda, hanem Pál örököse is.

A protestánsoknak ez azért fontos, mert ők magukat a "páli" kereszténység őrzőinek tartják, és gyakran a (protestáns módon megértett) páli teológia az az implicit kánon, amely szerint az egész Újszövetséget értelmezik. Ha fölfedezik, hogy a római egyház mind elvben, mind gyakorlatban a páli örökséget is ápolja, és valójában az egész újszövetségi kánonban lefektetett és az Ószövetségben előkészített isteni üdvösségtervet hirdeti, a római egyház elleni "protestálásuk" elveszti elvi alapját. Hiszen mindezideig azon páli teológia nevében protestáltak, amelyet most (legalábbis a zsinat után) egyre inkább fel kell fedezniük a római egyházban.

3. A lelki életre vonatkozó tanulság sokrétű. A pápai csalhatatlanság és főhatalom dogmáját a hit központi misztériumainak a fényében szemlélhetjük. Ti. e két dogma végső fokon azt jelzi, hogy az Isten Országa, jóllehet láthatatlanul és csak kezdeteiben, de valóságosan jelen van a látható Egyházban. Krisztus már uralkodik, és ebben az uralomban az apostolok, Péter és Pál pedig különleges módon is, részt vesznek, amennyiben imádságukon keresztül Krisztus makulátlanul megőrzi az apostoli szentszéket minden hitbeli tévedéstől. Amennyiben a római egyház csalhatatlanul tanítja a krisztusi kinyilatkoztatást – természetesen csak a szokásos feltételek betartásával beszélhetünk tévedhetetlen pápai vagy egyetemes zsinati döntésről (l. *DS* 3074) –, valamint az egy hit, az egy szentségi rend és az egy szeretetközösség megőrzésén és megerősítésén munkálkodik, látható (tágabb értelemben vett) szentségi jele annak, hogy Krisztus nemcsak nem hagyta el az Egyházát, hanem közvetlenül és apostolain keresztül is jelen van, tanít, vezet és egyesít.

A római egyházba lépni tehát nemcsak annyit jelent, hogy Péter utódjával és Pál örökösével lépünk közösségre, hanem valóságos értelemben Péter és Pál egyházába lépünk, velük együtt és rajtuk keresztül kapcsolódunk Krisztushoz, aki ugyanaz tegnap és ma és mindörökké.

Ugyanakkor az ókori egyházkép megóv bennünket az egyoldalú pápakultusztól, a pápa bálványozásától (*"papolatria"*), mintha a pápa minden (legalábbis hivatalos) tette szent és tökéletes volna, mintha mindig és mindenben ő lenne a legfőbb bölcsesség forrása. Ettől a túlzástól nem volt egészen mentes a reformációval és a felvilágosodással harcoló Egyház, amely a külső támadások hatására minden belső kritikát elnyomott. Egy élet–halál harcot vívó hadsereg nem engedheti meg magának, hogy vezérét bírálja. Inkább felmagasztalja, hogy a védők önbizalmát növelje. Így érthető a tridenti zsinat után kialakuló, védekező, a pápákat egyoldalúan magasztaló magatartás.

A II. vatikáni zsinat után 180 fokos fordulat következett: az Egyházon belüli önelemző és önmarcangoló kritika semmit sem kímélt, legkevésbé a pápaságot. A bírálatok hangneme és a katolikus Egyház alapjait megkérdőjelező tartalma bénító hatással volt és van ma is az Egyház liturgikus, hithirdető és teológiai tevékenységére. A szentatyák egyháza itt is sok tanulsággal szolgálhat. Iréneusznak a római egyházról vallott hite és Viktor római püspökkel szembeni konkrét állásfoglalása csak egy példa arra, hogyan tudja a keresztény a pápa iránti teljes lojalitást és a vele való hitbeni egységet a Krisztusban kapott szabadsággal összeegyeztetni.

Cikkemhez elsősorban a következő tanulmányokat használtam fel: Y.M. Congar, "Saint Paul et l'autorité de l'église romaine d'après la Tradition": Studiorum Paulinorum Congressus Internationalis Catholicus 1961, coll. Analecta Biblica, 17-18, pp. 491-516; W.R. Farmer, R. Kereszty, Peter and Paul in the Church of Rome. The Ecumenical Potential of a Forgotten Perspective (New York: Paulist Press, 1990); J.M.R. Tillard, L'Évêque de Rome (Paris: Cerf, 1982).

Gerhard B. Winkler

EGYHÁZFEJEDELEM VAGY LELKIPÁSZTOR?

– A pápai önértelmezés változásai –

Katolikus egyházértelmezés szerint a római püspök hivatala alkotó része az Egyház szentségi rendjének és egyáltalán az Egyház szentségi szerkezetének. Ezért nem meglepő, hogy a pápaság, akárcsak az Egyház a maga egészében, valamint az egyházi hivatal, a szentségi gyakorlat és a tanítás történelmi változásnak van kitéve. Emellett – akárcsak az egész keresztény hagyomány – a folytonosság és a folytonossági hiány (diszkontinuitás) törvényének van alávetve.

A diszkontinuitás az idő változásából, a hivatal birtokosainak egyéni sajátságaiból következik, és a mindenkori üdvtörténeti kairoszból (időből), amelynek a hivatal viselői igyekeztek megfelelni. A folytonosság – eltekintve a Lélektől, akit Alapítója megígért az Egyháznak – egy olyan írásos hagyomány tényéből adódik, amely mindenkori eszmélődést, reformot (újraformálást) és helyesbítést tesz lehetővé.

Itt nem a pápaság azon változásáról kell szólnunk, amely mintegy csoportdinamikailag jön létre, s ezért különösebb magyarázatot nem igényel. Amikor egy arisztokratikusan tartózkodó, aszketikusan parancsoló személyiséget egy derűs, közvetlen, barátságos pápa vált fel, a rómaiak kíméletlenül meg szokták jegyezni: A változatosság kedvéért nem árt, ha egy "kutyafejű" főpapot egy "macskafejű" követ.

1. A "megfelelő történelmi pillanat" és a pápakép változása

A véletlen és a csoportdinamika még nem magyarázza meg azt a tényt, hogy bizonyos korokban, bizonyos áramlatokra és mozgalmakra való tekintettel, új eszményképek és politikai elképzelések hatására az egyes hivatalviselők bizonyos tulajdonságai olyan erősen érvényesültek, hogy Péter székébe került szerzetesekről, kánonjogászokról, ügyintézőkről, kincstárosokról, pénzügyi zsenikről, diplomatákról, teológusokról, nyelvészekről, könyvgyűjtőkről, irodalmárokról, humanistákról, világfiakról, sőt katonákról beszélhetünk.

Niccolò Macchiavelli (1469–1527) szerint II. Gyula pápa (1503–1513) összfoglalata lett olyan papi köntösbe bújt uralkodótípusnak, aki katonai tehetségét kíméletlenül bevetette. A péteri hivatalnak ezt a harcias birtokosát háborús politikája miatt olyan egyének, mint Erasmus, az elvi elkorcsosulás összfoglalataként értékelték. Az ultramontán (Alpokon túli, pápapárti) történetírás egészen a mi századunkig megértést tanúsított személyével szemben, mert az ő esetében – mondják – a cél szentesítette az eszközöket.

Különben a történelem folyamán a "jó pásztor" eszményképe (Jn 10,10) még a nagyon elvilágiasodott időkben sem tudott teljesen feledésbe me-

rülni, mégpedig ott nem, ahol az önmagában ősképi kijelentés a politikai "népek pásztora" értelemben átértelmeződött. Ennek ellenére az eszmény-kép régi lelkipásztori törekvéseknek és a reformáció óta többé el nem mult eszményi követeléseknek felelt meg, amikor az egyházi állam bukása után X. Piust (1903–1914) szeretetteljesen "a pápai trónra került plébános" névvel illették.

Így mindig elhibázott dolog, ha egyes pápaalakokat mint nagy magányos kezdeményezőket tartunk számon, akik Melkizedekként szellemi elődök nélkül és előfutárok nélkül állnak előttünk. Így az egyesek által forradalmárnak vélt VII. Gergely (1073–1085) a *libertas ecclesiae*-ért (az Egyház szabadságáért) vívott gyökeres harcával teljesen Cluny és más reformközpontok hagyományában áll. Emellett olyan vallási erők sodorták magukkal, amelyek a toszkán remeteségben éppen úgy mozgásban voltak, mint az itáliai városi polgárság nyugtalan köreiben. Amikor Gratianus korában az egyházjogot a teológiához hasonlóan először dolgozták ki az észre alapozva, és adták elő rendszerbe foglalva, kánonjogász pápák, mint III. Sándor (1159–1181), nem jelentettek véletlent; s ez érvényes XIV. Benedekre is (1740–1758), olyan korban, amikor az államegyházi jognak szekuláris átalakulásokat kellett előkészítenie s azokkal megbirkóznia.

Avignoni VI. Kelemen (1342–1352), V. Miklós (1447–1455), a vatikáni könyvtár megalapítója, vagy a humanista Enea Silvio de Piccolomini mint II. Pius pápa (1458–1468) a költők és művészek mecénásainak, a magasabb tudományosság előmozdítóinak számítottak. Ezzel ők nemcsak egy divatos korszellemnek tettek eleget; sokkal inkább ahhoz járult hozzá az ő szellemi arculatuk, hogy kortársaikhoz helyesen viszonyuljanak.

Az is elsősorban egy belső következetességnek felelt meg, hogy a pápák csupán egy keresztény világzarándoklat célpontjaivá, mondhatnánk "kihallgatási pápasággá" váltak, amikor a pápaság állampolitikai jelentősége mindinkább háttérbe szorult. Itt egymással rokon okok miatt évszázadokat átfogóan hasonló jelenségek léphetnek fel. Mind VIII. Bonifác (1294–1303) a virágzó középkor végén, mind IX. Pius (1846–1878) a múlt században bizonyos mértékig elveszítették világi *regnum*ukat (országukat). Mégis mindketten vonzották a tömegeket, többek között a szentév (1300-ban történt) bevezetésével, karizmájukkal és a pápatisztelettel.

2. Történelmileg meghatározott különbségek a pápai joghatóság fogalmi tartalmában

Itt olyan alapvető átalakulásról kell szólnunk, amely többek között a középkornak a hivatalról szóló teológiájából származik, és a püspökkép egészének megváltozásával függ össze. Egyrészt a pápának és a püspököknek szentelési hatalmáról van szó; ide tartozik a papszentelő hatalom, a szentségek kiszolgáltatása, a közbenjáró ima, és mindenekelőtt a tanítás és a prédikálás. Másrészt pedig a kormányzati hatalomról van szó; ez átfogja a törvényhozást, a bíráskodást és a lelki-egyházi téren való közigazgatást;

ez utóbbi kérdésben elmosódott a politikai-állami joghatóság-gyakorlástól elválasztó határ. Az ökumenikus párbeszédben már az első vatikáni zsinat óta egyre inkább a római püspök joghatósági primátusa körüli harc került a vita középpontjába.

Úgy tűnik, hogy a keleti és a nyugati egyház, a reformáció és a felvilágosodás korának egyházai könnyebben meg fognak egyezni az Eucharisztia kérdésében, mint ebben az alkotmányjogi kérdésben. Különben a joghatóság fogalma IX. Pius idejében már valami mást tartalmazott, mint a napóleoni kort megelőző pápák alatt. A 18. században a pápai joghatóság azt jelentette, hogy a római szervek Bolognától Nápoly határáig a szabadkőműves-páholyokat és más, az államot veszélyeztető szövetségeket éppen úgy, mint a német "operettfejedelmeket" képesek voltak elnyomni. A *potestas directa* (közvetlen hatalom), amelyet a pápa megkövetelt magának, ott ért véget, ahol az abszolút államegyházi rendszerek cenzúrahatóságai működésbe léptek. Így olyan jámbor szabadkőműveseket, mint Joseph Haydn és Wolfgang Amadeus Mozart, a pápai joghatóság gyakorlása által lelkiismeretükben nem lehetett zaklatni.

1870 után *per viam facti* (a tényleges helyzet folytán) változtak a viszonyok, s így változott a pápai joghatóság fogalmának tartalma is. A pápa egyrészt kénytelen volt megtűrni saját öröklött városában, közeli szomszédságban egy kiközösített kormányt; másrészt 1848 után, majd az állam és az egyház közötti kultúrharc befejeződésével, de mindenekelőtt 1918 után a szigorúan vett egyházi joghatóság gyakorlása könnyebb lett az egész világon. A *Dictatus papae* (1075) óta – ez a VII. Gergely kancelláriájából származó gyűjteménye a pápa igényelte vezetőszerep irányelveinek – még sosem volt olyan könnyű a pápának pl. a nyugati keresztény világban a püspöki székeket szabadon betölteni, mint most.

A jelenlegi vitában nem látják eléggé, hogy a pápaság, ami a joghatóság fogalmát és annak tartalmát is illeti, a korai kereszténység óta a legnagyobb változásokon megy keresztül. A pápa állami joghatósága gyakorlatilag majdnem semmi. A modern társadalmi változásokat tekintve értelmetlen lenne – úgy, mint az elmúlt századokban – egy átfogó pápai kulcshatalomról beszélni, amelynek minden teremtmény – kivéve a tisztítótűzben szenvedő lelkeket – alá lenne vetve, beleértve a pogányokat, a zsidókat és az eretnekeket is. A pápa ugyan olyan metropolitai jogokat gyakorol a püspöki kar fölött, amilyeneket még soha ezidáig a történelemben (pl. egy nagyon aprólékosan megszervezett kinevezési politika révén); de közben még azt sem tudja megakadályozni, hogy pl. valamelyik papja polgári házasságot kössön. A jogrend általános elvilágiasodása és emancipációja (egyenjogúságra való beállítottsága), hála Istennek, a pápa kényszerítő hatalmát *(potestas coercitiva)* még tovább vitte egy csupán erkölcsi tekintélyű hivatallá válásában. A pápa "hatalom nélküli" hittanúvá, valamint világméretű hivatalnak és az azzal járó szervezetnek a segítségével világméretű igehirdetővé lett. Úgy tűnik, hogy a joghatósági primátus körüli vita – ezt a primátust az első vatikáni zsinat dogmatikusan is megerősítette, és ez főleg az ortodox egyházaknak a legnagyobb nehézséget okozza – magától meg-

oldódik. Legalábbis úgy tűnik, hogy az utóbbi évszázadok fejlődése ilyen irányba mutat.

3. A szentelési és vezetői hatalomnak történelmi tényezőktől függő dezintegrációja (szétválása)

Itt most – a pápai hivatalban beállott történelmi változás bemutatása céljából – a joghatóság különféle formáit kell sorra vennünk. Különösen figyelemmel kell lennünk arra, hogyan következett be a szentelési *(potestas ordinis)* és a vezetési *(gubernatio)* hatalom részleges dezintegrációja.

Ez az igen nagy fontosságú folyamat átfogta a papi rendet annak minden szentségi fokozatán és rangsorában; a folyamatot talán egy olyan fordulat alapozta meg, amely a papi hivatal személyjogi szemléletéről dologjogi szemléletre tért át. Kb. egy évszázaddal Chlodvig megtérése után a frank nagyurak veszik át azokat a püspöki székeket, amelyeket azelőtt a gallo-románok töltöttek be, miután ír-skót területeken már 500 körül a régi római püspöki rendszer mellé a helyi egyházszervezés új formái léptek. Ebben a rendszerben általában egy szentelési hatalommal már nem rendelkező joghatóság-viselő (apát-püspök) kezeli a törzs birtokában lévő kolostori, illetve püspöki vagyont. A lelkészi kötelezettségek elvégzésére persze tart maga mellett egy felszentelt szerzetest. Ebből az következett, hogy a dologi javak *(gêwere)* kormányzását a korai középkori püspök elsőrendű kötelezettségének tekintették, míg a szenteléshez kötött cselekményeket, a prédikálást és a missziókat helynökök (káplánok) végezték. Klasszikus példája ennek a fejlődésnek salzburgi Szt. Virgil (kb. 700-784), aki ír származású püspök volt. Ő abban látta igazi püspöki feladatát, hogy (eleinte püspökszentelés nélkül) püspöki tulajdonban lévő templomok hálózatát szervezze. A szenteléshez kötött cselekmények elvégzésére tartotta maga mellett Dobdagrec segédpüspököt. A karintiai misszióba nem ő maga ment, hanem másokat küldött. A teljhatalmaknak ez a megoszlása a középkor és a korai újkor egyháza számára beláthatatlan következményeket eredményezett. A reformáció előestéjén Rotterdami Erasmusnál a "moria" (a "balgaság", 1510 körül írt, A balgaság dicsérete című művében) arról panaszkodott, hogy az Egyház szenved attól, hogy a tulajdonképpeni lelkészi teendőket – plébánián, kolostorokban, káptalanokban, egyházmegyékben – nem a tulajdonképpeni illetékesek végzik, hanem helynökök, sőt bérmunkások.

Az újkor reformtörekvései arra irányultak, hogy a legfőbb tisztségviselők ismét elsősorban nyájuk prédikátoraivá váljanak. Ez a problematika legvilágosabban a német hercegpüspök vagy a nyugat-európai miniszterfőpap alakjában vált láthatóvá. Ezek az államférfiak – gyakran anélkül, hogy pappá vagy püspökké szenteltették volna magukat – államhatósági szerepükben, a kormányzásban látták fő feladatukat. Még akkor is, ha szigorúan katolikus jellegű rendszabályokat foganatosítottak, mint földesurak és miniszterek tették azt, és igazában nem mint püspökök vagy prelátusok. Ennek a fejlődésnek egy olyan szentségi teológia volt az alapja, amely az egyházi rend szentségét *(a sacramentum ordinist)* a szentelés második fokából (vagyis a papszentelésből), nem pedig az elsőből

(vagyis a püspökségből) kiindulva gondolta el. A középkor, beleértve a reformátorokat is, az egyházatyáktól eltérően, a püspöki hivatalban csupán az áldozópapság joghatósági kibővítését látta. Azt, hogy a püspöki hivatal a tulajdonképpeni szentség, a II. vatikáni zsinatnak kellett kifejezetten megfogalmaznia.

Az Itáliában és Rómában lefolyt fejlődést persze össze sem lehet hasonlítani azzal, amely az Alpoktól északra történt. Mégis a hatalom hasonló szétválását tapasztalhatjuk Rómában is.

A pápák ugyan nem kockáztatták olyan könnyedén, mint északi hivatali társaik, hogy lemondjanak a felszentelésről. Hiszen a felszentelést hosszú időn keresztül úgy tekintették, mint a hivatalátvétel alkotóelemét; ez úgyszólván a római püspök konkrét hivatalára való felszentelés volt. A sötét középkor *(saeculum obscurum)* kezdetén pl. Formosus pápának (891–896) szemére vetették, hogy ő már egy másik püspöki széket is betöltött, márpedig Pál szerint egy jó püspöknek "egyszer nősültnek" (1Tim 3,2) kell lennie. Nincs tudomásunk olyan esetről, hogy egy római püspök ne vette volna fel a nagyobb rendeket; ugyanez viszont bíborosok számára egészen a 19. sz.-ig nagyon is lehetséges volt.

Az, ami a német-római birodalomban évszázadokon át szinte szabály volt, Itáliában nyilván nem érvényesült. A wormsi konkordátumban, 1122-ben a kúria ugyan tudvalevően elérte, hogy az itáliai birodalmi püspökökre a hivatalukat közvetlenül a szenteléssel, nem pedig a javadalomba történő beiktatással ruházzák át. Mégis a pápasággal kapcsolatban is érvényesült az a jogelmélet, hogy elvileg egy laikus (tehát föl nem szentelt) egyén is birtokolhatja a hatalom teljességét *(a plenitudo potestatist)* anélkül, hogy képes lenne pl. az utolsó kenet föladására vagy egy főpapi (pápai) mise megtartására. A joghatóság gyakorlása annyira a hivatalról alkotott felfogásnak előterébe került, hogy még Rómában is a *Summus Sacerdos* klasszikus feladatai, vagyis a prédikálás, a nyilvános közbenjáró ima, a szentségek kiszolgáltatása (mindenekelőtt az egyházirendé, tehát a papszentelés), az *Ecclesia* összehívása legfeljebb másodrendűek lettek. Pontosan VII. Gergely (1073–1085) – aki feloldozta Canossában a császárt, s ezt a cselekedetét gyakran lelkipásztori aktusnak könyvelték el – értelmezte önmagát elsőnek a középkori alkotmánytörténetben úgy, mint a kánonjog forrását. Vagyis a pápának a jogot most már nem csupán "merítenie" kellett a hagyományból, hanem azt ő maga tételesen alkothatta.

A püspök ősi funkcióját valamikor nem így gondolták el, még a "legfőbb lelkipásztori bíró" funkcióját sem. Igaz ugyan, hogy éppen a gergelyi reform során a kanonokmozgalom közvetítésével ezek a "regulázott" törekvések és célkitűzések befolyással voltak a kúriára és a pápaságra is; mégis a gergelyi reformok belső logikájának megfelelt, hogy a *pastor iudex* (bírói pásztor) kiszorította a *pastor curanst* (lelkészi pásztort). Ez a fejlődés önmagában belső ellentmondást jelentett,mert a pápák, egyes püspökökhöz hasonlóan, akkoriban kezdték Ágoston-rendi kanonokok prépostjainak tekinteni magukat. A fehér pápai öltözék, amely gyakorlatba jött, jelképes hitvallás-

tétel volt a kanonokmozgalom mellett, amely számára az apostoli prédikáció elidegeníthetetlen része a maga *vita apostolica*ként (apostoli életmódként) elgondolt megújulási mozgalmának.

Ezzel a fejlődéssel számolt a 13. századi kánonjog is, amely végre eljutott oda, hogy formális különbséget tegyen a *potestas ordinis* (rendi, szentségi hatalom) és a *potestas jurisdictionis* (joghatósági hatalom) között, miután már az 5. századtól kezdve a hivatal és a felszentelés különválása, éspedig nem csupán a szigetvilági íreknél és skótoknál, megkezdődött. Még az 1300-as jubileumi évben VIII. Bonifác pápa (1294–1303) a jubileumi búcsú osztogatásával a zarándokok tömegei előtt legfőbb bűnbánati bíróként jelent meg. A lelkipásztori jelenlétnek ez a módja jelentősen megváltozott a pápaság avignoni tartózkodása idején (1305–1375). A pápa lelkipásztori szempontból most már pusztán szimbolikusan sem volt illetékes "Róma papsága és népe" számára. A pápai liturgiát és a pápai szertartásokat magánkápolnában tartották. A pápa lelkipásztorként már nem jelent meg a nyilvánosság előtt. Ezért a bázeli zsinatnak a reformintézkedéseiben olyan döntést is kellett hoznia, hogy a pápának hetente legalább kétszer meg kell mutatnia magát a népnek, és kihallgatásokat kell tartania.

4. A pápakirály

A reformáció előestéjén teljesen világos volt az, hogy a pápák – egyébként már V. Márton (1417–1431) és IV. Jenő (1431–1447) óta – legfőképp azzal voltak elfoglalva, hogy a szétzilált és hatalmilag elidegenített örökségből *(patrimonium Petri)* megteremtsék a korai abszolutista jellegű ún. *cinque stati* (öt állam) egyikét (Velence, Milánó, Firenze és Nápoly mellett Rómát). Ez annak a korszaknak a kezdete volt, amelyben a reform és az egyházi munka – a világmisszióval egyetemben – az állami védnökség keretein kívül aligha volt lehetséges. Az Ázsiát járt misszionárius, Xavéri Ferenc éppen úgy, mint Németország második apostola, Canisius Péter csakis a katolikus hatalmak által meghatározott katolizációs elgondolások keretében működhettek az Egyház szándékainak megfelelően. Így lett a pápa is valamennyi egyházi jellegű erőfeszítésében "fejedelem a fejedelmek közt, király a királyok közt".

A fejlődés eme szakaszában, amely egészen a 19. sz.-ig tartott, olyan események következtek be, amelyek megmutatták, hogy a kereszténység legfőbb lelki hivatala esetenként már ellentmondott önmagának. A pápai állam világi érdekei gyakran diktáltak a pápáknak olyan politikát, amelyek legsajátosabb egyházi érdekeikkel és egyházi joghatóságigényükkel ellentétben álltak. A Spanyolországgal és a Habsburgokkal szembeni kiengesztelhetetlen érdekellentét bizonyára hozzájárult a protestantizmus azon sikereihez, amelyeket VII. Kelemen (Giulio de Medici) pápa (1523–1534) idején ért el. Róma püspökének mitrája és a pápai tiara hármas koronája – ez utóbbi a *saeculum obscurum*tól (a sötét középkortól) egészen VI. Pálig (1963–1978) a pápa világi joghatóságának szimbóluma – időnként egymással összeegyeztethetetlen jelei lettek a pápai hivatalról alkotott felfogás különféle formáinak.

A pápai uralom eme szimbólumának a története nem csupán tanúbizonyság a hivatali öntudat talán legdöntőbb változása mellett, hanem ugyanakkor időnként egyenesen gyámoltalan kifejezése annak a törekvésnek, hogy az uralom egy kaotikus korszakban egyáltalán létezzen. A 8. századi úgynevezett "konstantini adománylevélben" kúriai körök egy bizonyos pótcsászárságot igényeltek a nyugat számára, ahol Bizánc – főleg a longobárdokkal szemben – rendfenntartó feladatát már nem tudta teljesíteni. Ebben az időben bukkan fel a pápák arcképein egy süveg, a *camelaucum*, amelyet később *phrygium*nak vagy *pileus phrygicus*nak is hívtak, s amelyet a világi felségjogigények szimbólumaként értelmeztek. Pontosan a *saeculum obscurum*ban vált használatossá III. Sergius (911) és VII. Benedek (983) tiarája. Éppen ebben az időszakban veszítette el néhaféle a pápaság minden világi joghatóságát, még Róma fölött is, és a pénzügyekre meg a hadügyekre gyakorolt befolyását. A pápák most már szabadon foglalkozhattak volna tisztán lelki ügyekkel. De a világi hatalomnak ez a hiánya abban a korban egyáltalán nem járt magasabbrendű lelki szavahihetőséggel a pápaság számára. Akkor a pápák még nem illesztettek uralkodói süvegükre csipkézett koronát. Ez először a 13. sz.-ban jelenik meg. Első ízben III. Ince (1198–1216) a Szent Szilveszter ünnepére írt beszédében értelmezte királyi koronaként. Az említett beszédben megfogalmazott pápai önértelmezés szerint a *libertas ecclesiae*nak (az Egyház szabadságának) és vele együtt a lelkipásztori hivatal szabad joghatóság-gyakorlásának a világi hatalmakkal szemben azzal kell biztosítottnak maradnia, hogy a pápának mint világi uralkodónak a kereszténység más fejedelmei és királyai között szuverén (független) királynak kell lennie, anélkül, hogy még a császár fővédnökségét (pl. a pápaválasztáskor) el kellene ismernie. Miután a *phrygium* mélyreható külső gyámkodás és belső gyengeség időszakában az uralkodói szimbólum jellegével rendelkezett, ennek megfelelően az első csipkézett korona a szabadságért folyó küzdelem csúcspontján tűnt elő. Akkoriban köztudottan a pápaság egész sor kedvező körülmény folytán ténylegesen Angliától Szicíliáig és Aragóniától Magyarországig döntőbírói és részben hűbéri joghatóságot gyakorolhatott.

A pápai korona további története inkább szomorújátékhoz hasonlít, ha nem éppen tragikomédiához. VIII. Bonifác (1294–1303) a második csipkés koronát tetette a tiarára, hogy a két kardról szóló ősi elméletet alátámassza. De végül is az ő hajlíthatatlanságának és féktelenségének tulajdonítható, hogy Itáliában több mint száz évre a pápák világi hatalma szinte teljesen megszűnt. A harmadik csipkézett koronát először XII. Benedek (1334–1342) cisztercita pápát ábrázoló képen találjuk. Ő minden volt, csak éppen király nem, legföljebb "földnélküli király". Az ő utóda az avignoni püspökváros hátországaként megszerezte a Venaissin grófságot, hogy valamennyire biztosítsa magát a Franciaország, Burgundia és a birodalmi Itália közötti metszésponton. Ezek szerint az a pápai önértelmezés, amelyet a *rex inter reges*, sőt *supra reges* (király a királyok között, sőt királyok fölött) fejez ki, eredete szerint inkább a tehetetlenség jele volt, és arra irányuló kísérlet, hogy a lelki joghatóságot ilyen módon biztosítsa magának. A XIX. században a *patrimonium* (a "péteri örökség") majdnem 1300 éve tartó bir-

toklását és az időnként ahhoz kapcsolódó, királyi címre támasztott igényt a *Syllabus* (1864) – korabeli tévedések ismert gyűjteménye, amelyet IX. Pius (1846-1878) elítélt – egyenesen dogmatikailag kötelező igazságnak fogta fel. (A gyűjtemény 27. pontja a következő tévedést fogalmazza meg: "Az Egyház szent szolgáit és a római pápát teljesen ki kell zárni a földi dolgok minden gondjából és birtoklásából.") A IX. Piushoz és korához kapcsolódó egész problematika ellenére egy fontos új fejlődés nála éri el csúcspontját: az egyházi állam első és második szekularizálása (világi célokra történő kisajátítása; 1799 és 1870) után a pápák egyre jobban belejönnek egyetemes prédikátori és tanítói szerepükbe, ahogy azt fentebb körülírtuk, és ahogy az egyházatyák korának pápái, mint Nagy Szent Leó (440–461) és Nagy Szent Gergely (590–604), a maguk módján megtették. Ezt a reformáció korában püspökök és pápák nyomatékosan követelték. A püspöknek ismét mint a közjó népszónokának és orátorának kell vezetnie a nagyegyházat is. A technikai korszak kezdetével, tömegközlekedéses és tömegkommunikációs lehetőségeivel a jelenkor pápasága új módon találta meg régi *ekklészia*sztészi (közösségteremtői) szerepét. Amikor VI. Pál (1963-1978) napjainkban a tiarát letette, hogy a világ szegényeinek ajándékozza, tettét szimbolikus gesztusnak gondolta, amelynek a pápai tekintélyértelmezés új koncepcióját kellett kifejeznie.

Összegezés

Aki a lelkészi hivatalnak, nevezetesen a katolikus kereszténység legmagasabb hivatalának változásain elgondolkodik, az burkoltan bevallja, hogy a változásoktól jobbulást is vár az Egyház számára. Így minden idők reformátorai – legalábbis Joachim de Fiore (1132–1202) kora óta – egy angyali pápáról álmodoztak. Középkori eretnek körök a pápai hivatal ki nem elégítő megjelenési módját bűnbeeséssel magyarázták. Ez érthető kísérlet volt arra, hogy egy bizonyos kor problémáit el- és kimagyarázzák azzal, hogy okait egy már szinte legendás hajdankorban keressék. Azt mondták, hogy már a konstantini fordulat idején Szilveszter pápa megkötötte az egyáltalán nem szent szövetséget az állammal, és így a hatalommal, a gazdagsággal és a világiassággal. Sőt egy egész sor "lelki-szellemi" szegény ellenpápáról álmodoztak, a szegények rejtett Egyházának pápáiról. Mindezek azonban kétes, bár érthető utópiák voltak, amelyek valójában a megtestesülés ajándékát nem vették komolyan.

A pápakép változásairól végzett kutatás megmutathatja nekünk, hogy olyas valami, ami ma számunkra téves fejlődésnek tűnhet, a maga idejében, egy bizonyos történelmi pillanat történelmi korlátoltsága miatt, nagyon is értelmes dolog volt, és megfelelt az Egyház missziós megbízatásának. Ilyen természetű megfontolások azonban arra is rámutatnak, hogy az ember – és a pápák is emberek voltak – milyen gyorsan hozzászokik az Egyház kontingens (esetleges) szerkezetéhez, és azt túlságosan gyorsan szent és sérthetetlennek és megváltoztathatatlannak tartja.

A cikk eredeti német szövegét – címe: Kirchenfürst oder Seelsorger? Vom Wandel des päpstischen Selbsverständnisses – a Linzben megjelenő folyóirat tartalmazza: Theologisch-praktische Quartalschrift 134 (1986) 5–12.

Adriányi Gábor

SZENT ISTVÁN, AZ ELSŐ APOSTOLI KIRÁLY

Ha a látogató Bécsben a császári palota termeit járja, sokszor hallja a vezetőtől I. Ferenc Józseffel kapcsolatban, hogy ő apostoli felség volt. A magyarázat (hogy ti. magyar királyként volt apostoli) többnyire elmarad. Ezt a címet ugyanis, miután a magyar királyok önkényesen többször is használták, XIII. Kelemen pápa 1758-ban Mária Teréziának mint magyar királynak és utódainak "Pontificiae auctoritatis plenitudine" (a pápai tekintély teljességéből) adta meg. (A pápai brévét már 1835-ben Rómában kiadta Barbieri a *Magnum Bullarium Romanum* folytatásának első kötetében, a 6-7. lapokon; erről a kiadásról nem tud Vajay 39-40.)

Nézzük meg, hogyan alakult az apostoli király eszméjének fejlődése a történelemben, és mi köze van Szent Istvánhoz, az első magyar királyhoz.

Apostoli király és főkegyúr

Magával a szorosan vett témával behatóan, azaz levéltári kutatások és okmányok alapján elsőnek Fraknói Vilmos foglalkozott, amikor a magyar királyi főkegyúri jog történetével kapcsolatban ennek az apostoli címhez fűződő viszonyát is felvázolta (Fraknói 1895 és 1899). Azóta senki sem tárgyalta érdemileg a kérdést. – A szélesebbkörű téma, mely kérdésünket is tartalmazza, a királyi főkegyúri jog a magyar egyház- és államtörténetben, valamint a jogtudományban évszázadok óta szenvedélyes vita tárgya. Az első nyomtatott könyv 1517-ben jelent meg róla (Werbőczi, *Opus Tripartitum)*, az utolsó 1966-ban (Csizmadia 1966). Sokszor foglalkoztatta az országgyűléseket, sőt a széles tömegeket is. Keletkezése óta 1959-ig sajátságos fejlődésen ment keresztül; ennek fontosabb állomásait pontosan követhetjük.

De magának a főkegyúri jognak a jogi természete is vitatott kérdés. Az utolsó két évszázad jogi irodalmában egyre inkább az a felfogás vált uralkodóvá, amelyik elismerte a kegyúri jog egyházi eredetét és jellegét. Ennek mondott homlokegyenest ellent az 1949 óta folytatott magyar egyházpolitikai gyakorlat, valamint ennek szakmai megalapozása, Csizmadia említett munkája, amely a főkegyúri jogot mint a magyar államjog szerves részét és elidegeníthetetlen tulajdonát aposztrofálta (főként 34–39 és 132–136).

Hogy milyen természetű volt az az egyházi felhatalmazás, amelyet Szent István a magyar nép térítésével és az egyházszervezet felállításával kapott, felettébb vitatott. Különleges privilégium volt-e, egy apostoli legáció (követség) keretén belül történt-e, milyen mértékben járt el István a saját hatalmából, a kiváltság csak neki szólt-e, vagy utódainak is – eleddig megszámlálhatatlan tudományos értekezésnek volt már tárgya (Balanyi, Csizmadia 1966, Györffy, Püspöki Nagy). Ahhoz azonban a kor keresztény térítésének és az egyházszervezés kánonjogi gyakorlatának ismeretében semmi kétség nem fér, hogy e jog eredete Szent István országalkotó tevékeny-

ségével és a kereszténység elterjesztésével függ össze. Szent István egyházat kizárólag a Szentszékkel egyetértésben alapíthatott.

A Szent István-legendák tanúsága

A legrégibb Szent István–legendában, a *legenda maior*ban (amelyik a szentté avatással kapcsolatban 1083-ban, de talán már 1077-ben keletkezett) ezt olvassuk: "Isten szolgája... a legkeresztényibb fejedelem... tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a római apostoli szék helybenhagyásával és egyetértésével a többinek fejévé és felügyelőjévé tette." (Érszegi 26.) A második legenda, a feltehetően 1095-ben készült ún. *legenda minor* is úgy tudósít, hogy István "Isten egyházát békében telepítette le, és római jóváhagyással szervezte" meg, koronázása pedig egy "apostoli áldás levele" alapján történt. (Érszegi 19.)

De Hartvik püspök legendájában, amelyet ő 1100 körül Kálmán király kívánságára és a gregoriánus reformpápasággal szemben a hazai szokások kihangsúlyozására szerkesztett, a *legenda maior* és *minor* említett kitételei már elmaradnak, és helyette egy tendenciózus tudósítás jelenik meg István csodálatos koronaszerzéséről. Az elbeszélés közismert: István fejedelem Anasztáz kalocsai püspököt küldi Rómába az egyházszervezés engedélyezéséért és a koronáért. II. Szilveszter pápa, aki Meskó lengyel fejedelem számára koronát készíttetett, álmában intést kap, hogy a koronát annak az ismeretlen nép fejedelmének adja, akinek követe másnap fog beállítani hozzá. Amikor Anasztáz másnap megérkezik, és István tetteit elbeszéli, a pápa a koronát és egy hordozható keresztet – mint az apostolság jelét! – a magyar fejedelemnek küldi e szavakkal: "Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízzuk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak és népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását". (Érszegi 40.)

Hogy ez a történet merő kitalálás, bizonyítja többek között az is, hogy Meskó már 992-ben meghalt, Asztrik pedig akkor még nem volt kalocsai püspök, hanem egy idegen apát; az ún. apostoli kereszt hordozása pedig akkoriban még teljesen ismeretlen volt. Viszont kiindulópontja lett a magyar királyi főkegyúri jognak. Ennek egyik jó oka abban is keresendő, hogy Hartvik legendája a 12. századtól kezdve hivatalos jelleget öltött, az összes középkori krónikába átment, és 1576-ban egy átstilizált változatban a humanista Laurentius Surius is kinyomtatta.

II. Szilveszter "bullája"

A szerencsétlen sorsú magyar jezsuita, Inchofer Menyhért (Dümmerth 155–203) 1644-ben *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae* című Rómában megjelent munkájában közölte először II. Szilveszter pápa Istvánnak küldött "bulláját". Ebben többek között ez áll: "Apostoli hatalmunknál fogva megengedjük, hogy te és ők (ti. törvényes utódaid) . . . az apostolság címeréül magad előtt keresztet vitethess, és ők is vitethessenek, és miként téged és őket az isteni kegyelem arra tanít, országod jelen és jövendő

egyházait helyettünk és utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek." (Balics 1891, 35.)

Az okmány valódiságával kapcsolatos, de csak 1740-ben keletkezett évszázados tudományos vitát végül is 1909-ben Karácsonyi János egyetemi tanár, majd nagyváradi kanonok döntötte el, amennyiben külső és belső érvekkel kimutatta, hogy a "bulla" nem más, mint egy "cudar koholmány", mégpedig egy rendkívül rafinált kompiláció VII. Gergely pápa Salamon királyhoz 1074. okt. 28-án intézett levele és a Hartvik-legenda Surius-féle szövege alapján. Karácsonyi két tanulmányban (1909, 1913), melyek olvasása ma is vetekszik egy bűnügyi regény feszültségével, nagy erudícióval azt is bebizonyította, hogy mint szerző csak Marnavics Tomkó János boszniai püspök jöhet számításba. Ennek a hamisításnak a történeti háttere az volt, hogy a 17. században a Habsburg-udvarnak egyházpolitikai okokból szüksége volt annak igazolására, hogy a magyar királyokat megilletik az ún. "apostoli legátusi jogok".

A pápák tényleges intézkedései Szent István korában

Ma már semmi kétség nem fér ahhoz, hogy egy olyan jelentős aktus, mint királykoronázás és pápai kiváltságlevél átadása, valamint egy érsekség és több püspökség fölállítása nem történhetett pápai legátus közreműködése nélkül (Balanyi, Györffy 144, Püspöki Nagy). Az egyik ilyen követ Asztrik apát volt, aki a koronával együtt az "apostoli áldás levelét", azaz II. Szilveszter pápa valódi bulláját is elhozta. A pannonhalmi oklevél ama kitételéből, hogy Istvánt az apát szakadatlan segítsége juttatta a koronához, arra következtethetünk, hogy Asztrik nemcsak egyszer fordult meg István ügyében Róma és a fejedelmi székhely között.

A valódi bulla tartalmára vonatkozólag feltételezésekre vagyunk utalva. Zolomér horvát királynak VII. Gergely pápától 1075-ben kiállított hűbéri fogadalomlevele ezeket felsorolja. A király zászlót, kardot, jogart és koronát kapott; ezzel szemben ígéretet tett az Apostoli Szék iránti hűségre, a pápai és egyéb egyházi rendeletek megtartására, az egyházi élet felügyeletére, a keresztény szellemű törvényhozásra és országának Szent Péter kezéből való átvételére. (Györffy 152.) Erre az utóbbira kifejezett hűbéri formában VII. Gergely és VIII. Bonifác pápák Magyarországon kísérletet is tettek (Fraknói 1895, 47–48, Balics 293–299, Balanyi 146), de István okleveleinek ismeretében minden kétséget kizárólag megállapítható, hogy országa és egyháza minden hűbéri köteléktől mentes volt (Györffy 147). Az is bizonyos, hogy az 1001-es ravennai zsinaton II. Szilveszter pápa és tanítványa, III. Ottó császár jelenlétében István koronázása és egyházalapítása ünnepélyes megerősítést nyert (Györffy 161, 178).

Amint a magyar egyházszervezet jogi alapkőletétele pápai jóváhagyással és legációval történt, úgy annak további kiépítése is. Amikor 1009-ben Ajtony legyőzése után újabb hét egyházmegye szervezésére került sor, Azo ostiai püspök mint "Szent Péter legátusa" jött Magyarországra, és az új egyházmegyei határok megvonásánál, így a pécsi püspökség felállításánál is – amely az alapítólevél tanúsága szerint ugyancsak a pápa, "a szentséges

apostoli úr megegyezésével" jött létre (Balics 77) – jelentős szerepet játszott (Györffy 173, 182, 280).

A Szent István utáni első századok

Azonban az a felhatalmazás, amelyet István király a magyar egyház szervezése kapcsán Rómától nyert, a történelem tanúsága szerint utódaira nem szállt át (Fraknói 1895, 11–27 és 46–71). Ha tett is Szent László (1077–1095) és Könyves Kálmán (1095–1116) arra kísérletet, hogy az akkor Nyugaton divatos invesztitúra jogát maguknak megszerezzék, erről a Szentszék nyomására azonnal le kellett mondaniuk, és így Magyarországon is az általános jogszabály uralkodott: a püspököket – természetesen a királlyal egyetértésben – a káptalanok választották.

Amikor a Szentszék a 14. század elejétől kezdve, különösképpen pedig a pápák ún. avignoni fogsága idején (1307–1377) a pápai rezervációk (javadalombetöltések) rendszerét kiépítette, eljárása az egyre jobban önállósuló és kifejlődő nemzeti államok ellenállásába ütközött. Így Magyarországon is. Már Károly Róbert (1308–1342) és Nagy Lajos (1342–1382) küzdöttek az új pápai politika ellen, Zsigmond (1387–1437) pedig a magyar korona valódi vagy vélt jogainak védelmére attól sem riadt vissza, hogy egy sor törvényt hozzon vagy hozasson (pl. az 1397-es temesvári országgyűlésen), és IX. Bonifác, valamint VII. Ince pápákkal még a diplomáciai viszonyt is megszakítsa (Fraknói 1895, 71–131). Mint a Német-római Szent Birodalom császára megpróbálta magyar királyi főkegyúri jogait XXIII. János pisai pápával is elismertetni (Fraknói 1895, 104–116). Amikor ez nem sikerült, a konstanzi zsinaton (1414–1418), amelynek megtartása és eredményessége kizárólag az ő érdeme volt, a pápai széküresedést kihasználva a bíborosi testülettől 1417-ben ígéretet csikart ki. A bíborosok, köztük a jövendő V. Márton pápa is, megígérték, hogy a pápák a jövőben a magyar király felsorolt főkegyúri jogait tiszteletben fogják tartani. Ez az ígéret, amely a magyar jogi köztudatba, sőt történeti irodalomba is mint "bulla" került, természetesen nem köthette meg előre egy pápa kezét sem. Ellenkezőleg. Az okirat 1931-es megtalálása és annak ismételt publikálása óta felhozott gazdag nemzetközi szakkritika (Mályusz, Csizmadia, Szentirmai, Jedin) minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy a pápák a kényszerhelyzetben megígért engedményt sohasem ismerték el. Később maga a magyar országgyűlés is kénytelen volt engedni és a régi gyakorlathoz visszatérni, amennyiben a püspököket a pápa királyi előterjesztésre nevezte ki.

Újabb fordulat csak Hunyadi János kormányzó (1446–1452), illetve fia, Mátyás (1458–1490) uralkodása alatt következett be. Mátyás keménykezű egyházpolitikája azt eredményezte, hogy a magyar jogi köztudatban teljesen megcsontosodott a királyi főkegyúri jog, amelynek terjedelmét tetszés szerint bővíteni lehetett.

Werbőczi István Hármaskönyve.

Ennek a fordulatnak aztán egyenes folyománya volt Werbőczi István 1514-ben elkészített "opus tripartituma", amelyben a szerző négy érvet is

hozott fel arra, hogy Magyarországon a pápának egyházi hivatalok adományozásánál a megerősítés jogán kívül semmiféle hatalma sincs: az egyházi hivatalok adományozása ugyanis a magyar királyokat illeti.

Werbőczi argumentumait a történelemtudomány sorra megcáfolta. Hármaskönyve hivatalos törvényerőre sohasem emelkedett; a királyi főkegyúri jogról szóló előadása mégis "a magyar közjog és egyházi jog sarkalatos tétele lett" (Fraknói 1895, 214–215). Főként a Hartvik-legenda nyomán előadott érvelése ment át a köztudatba: "A magyarok nem apostoli tanításra, vagyis apostolok szent beszédeire, akiknek fejedelmét a földön a pápa helyettesíti, tértek a katolikus hitre, hanem saját királyuknak, Szent Istvánnak ... intézkedése következtében ... Innen érdemelte ki a király és apostol nevet, mert tanításával, cselekedeteivel és példaadásával a földön az apostolokat helyettesítette. És ugyanazért a pápa adományából címereként szentsége jeléül a kettős keresztet is méltán érdemelte ki; hogy tudniillik: királynak és apostolnak joggal mondjuk." (Werbőczi 71–73.)

Werbőczi más magyar államférfiakkal karöltve II. Ulászló és II. Lajos uralkodása alatt (1490–1526) arra is kísérletet tett, hogy a magyar király számára a Szentszéknél az apostoli királyi címet hivatalosan is megszerezze (Fraknói 1895, 225; 1899, 180–181). Fáradozása nem járt sikerrel, csakúgy, mint II. Ferdinánd kísérlete sem, aki abszolutisztikus egyházpolitikájának kiépítése érdekében 1627-ben mind Pázmánynál, mind VIII. Orbán pápánál is hasonló lépéseket tett (Fraknói 1895, 333–348; 1899, 177–215). Jellemző Pázmányra, hogy míg ő a királyi főkegyúri jogot nemcsak elismerte, henem annak megtagadását mint az "ország közvégzéseinek" *(publicum statutum)* megsértését jellemezte, addig kisujját sem mozdította Ferdinánd óhajának előmozdításában (Fraknói 1895, 336 és 342-343; 1899, 190–191).

A Habsburgok főkegyúri jogai

Ha a hivatalos címet megszerezni nem is, a királyi főkegyúri jogok kiépítését sikerült a 17–18. században megvalósítani. A királyok lassan szinte az egész egyházkormányzást – nemcsak annak anyagi felügyeletét – magukhoz ragadták. Maguknak tartották fenn nemcsak a főpapi székek betöltésének, egyházmegyék feldarabolásának, új püspökségek alapításának, szerzetesrendek feloszlatásának jogát, hanem még a kanonoki kinevezéseket vagy az egyházi alapítványok felügyeleti jogát is.

Ezeket a "jogokat" Csiszárik János, az osztrák-magyar szentszéki követség tanácsosa századunk elején (Pfeiffer 87–88) már 24 pontban sorolta föl.

Nem érdektelen ezt a 24 pontot – mint a több évszázados fejlődés eredményét – sorra végigvenni. Csiszárik János veszprémi hagyatéka alapján Csizmadia Andor idézi azokat (1971, 49–50).

1. Megyés és címzetes /választott/ püspök kinevezése.
2. Valóságos, javadalmas és címzetes apátok, prépostok kinevezése.
3. Valóságos és tiszteletbeli kanonokok, főesperesek kinevezése.
4. Magas egyházi javadalmasok áthelyezése.
5. Kegyúri jogok adományozása.

6. Alapítványok által létrejött kegyúri jogok megerősítése.
7. Egyházi és világi kegyurak jogainak és kötelességeinek szabályozása.
8. A kegyúri kötelességek felügyelete.
9. Főkegyúri kötelezettségek elmulasztása esetén az átháramlási jog /ius devolutionis/.
10. Plébániai szolgáltatások, párbérek és stólajövedelmek megállapítása.
11. A plébániai rendszerek megállapítása.
12. Alsó- és felsőrendű egyházi javadalmasok kongruájának megállapítása.
13. Egyházi javadalmak alapítása /erectio/.
14. Egyházi javadalmak megváltoztatása /innovatio/
    a. áthelyezéssel /translatio beneficii/,
    b. megváltoztatással /mutatio vi erectionis/,
    c.. feloszlatással /divisio vel dismembratio/,
    d. beolvasztással /incorporatio/.
15. Egyházi javak megszüntetése /suppressio/.
16. Egyházi alapítványok jóváhagyása.
17. Egyházi alapítványok felügyeleti joga.
18. Rendelkezési jog a Katolikus Vallási Tanulmányi és Egyetemi Alap fölött.
19. Megszűnt templomok, kolostorok és egyházi intézmények vagyona fölötti rendelkezés.
20. Egyházi vagyon megterhelésének vagy eladásának jóváhagyása.
21. Az interkaláris (időközi) jövedelmek feletti rendelkezés.
22. Nagyobb egyházi javadalmak zár alá vétele /sequestrum/.
23. Szerzetesrendek engedélyezése.
24. Szerzetesrendek megszűntetése.

XIII. Kelemen írásunk elején idézett kiváltságlevele tehát csak a történelmi fejlődés egyik jellegzetes állomása volt. A múltra vonatkozólag nem bizonyított semmit, hiszen azt mondta, hogy a királyi főkegyúri jog – mint szokásjog vagy pápai privilégium – eredete ismeretlen ("cuius quidem sive consuetudinis, sive privilegii fons, et caput ignoratur"), a jövőre vonatkozólag pedig kikötötte, hogy ebből a puszta címből különleges joghatóságot levezetni nem lehet ("hunc titulum, non eum quidem indicem Potentiae ac Dominatus"). Ennek ellenére a bécsi udvar megpróbálta a királyi püspökkinevezési (illetve megnevezési) jogát még a segédpüspökökre is kiterjeszteni, és az apostoli címet az osztrák császárra is átruházni. (Eckhart, Adriányi 118.)

A főkegyúri jogok a Habsburgok után

A köztársasági államforma kikiáltása és IV. Károly király trónfosztása után már négy nappal, 1918. november 20-án a magyar püspöki kar úgy döntött, hogy a főkegyúri jogoknak szünetelniük kell (Csizmadia 1966, 268). XV. Benedek pápa 1921. november 21-én allokuciójában hangsúlyozta, hogy a régi magyar királyság megszűnésével a királyi főkegyúri jogok, illetve privilégiumok is megszűntek, és ezeket egy utódállam se igényelheti magának. Pietro Gasparri bíboros államtitkár pedig későbbi inszisztálásokra kijelentette: "A Szentszék annak idején, ha Magyarországnak ismét lesz megkoronázott apostoli királya, kész tanulmányozni, hogy milyen jogok illetik meg a királyt ebben a kérdésben" (Csizmadia 1966, 291).

Ennek a jogfelfogásnak megfelelően a magyar országgyűlés már 1920-ban, az első törvénycikk 13. paragrafusában megfogalmazta: "A kormányzó nem illetékes a királyi főkegyúri jogokat gyakorolni." A püspöki kinevezésekkel kapcsolatban a kormány 1927-ben csak annyit ért el, hogy a Szentszék a kormánynak megengedte ("intesa semplice") az ún. politikai vétó jogát és egy kívánságlista beküldését (Csizmadia 1966, 301–322).

A magyar történelem ellentmondásai közé tartozik, hogy az a kormányhatalom, amelyik az állam és az egyház teljes szétválasztását alkotmányjogilag kimondta, és a korábbi főkegyúri jogok gyakorlásáról hivatalosan lemondott (lásd az 1957-es 22. sz. rendelet bevezetését), az 1957-es 22. számú és az 1959-es 18. számú törvényerejű rendeleteivel – még inkább azonban az Állami Egyházügyi Hivatal számtalan előírásával és rendelkezésével – az utolsó apostoli király trónfosztása után 40 évvel az állami hatóságoknak az egyház belügyeibe való olyan beavatkozásának nyitott kaput, amelyre az egyház magyarországi ezeréves történetében soha nem volt példa.

Még egyszer Szent Istvánról

Visszatérve Szent Istvánra meg kell állapítanunk, hogy első királyunk nem csupán a hittérítés és az egyházszervezés kapcsán tartott fenn állandó összeköttetést a Szentszékkel. Hosszú uralkodása alatt sűrűn járatta követeit Rómába, és szívesen fogadta a pápa küldötteit is (Balics 174). Hogy Rómának mint a keresztény világ központjának milyen jelentőséget tulajdonított, azt bizonyítja a római magyar zarándokház alapítása is (Fraknói 1893). Már a *legenda maior* írja: "A világ fejében, Rómában is, István első vértanú nevére tizenkét kanonokból álló, minden tartozékkal bővelkedő gyülekezetet állított, és egy kőfallal körülkerített telepet házakkal és vendégfogadókkal azon magyaroknak, akik imádkozás végett felkeresik az apostolok fejedelmének, boldog Péternek küszöbét." (Érszegi 28.). Amikor sikerült megkapnia a Szent Péter-bazilikának, tehát Szent Péter sírjának tőszomszédságában fekvő, II. István (+752) pápa által Szent István első vértanú tiszteletére emelt templomot, mellé építtette a zarándokházat, fennmaradására pedig gazdag alapítványt tett. Ezzel évszázadokra megnyitotta a magyarok római zarándoklását. Az viszont, hogy István maga mint zarándok Rómában járt, a legendák világába tartozik (Balics 168–169).

Végkövetkeztetések

A mondottakat összefoglalva megállapíthatjuk: semmiféle bizonyítékunk, de még csak megalapozott feltevésünk sincs arra, hogy II. Szilveszter pápa Szent Istvánt és utódait apostoli királyi címmel és ebből folyó különleges jogokkal ruházta volna fel. De a királyi főkegyúri privilégiumok jogalapja már a Hartvik-féle legendában (1100 körül) feltűnik.

A történelem folyamán ezek a 16. századig hol kiépültek, hol visszafejlődtek. Werbőczi "Hármaskönyve" (1514) óta azonban a főkegyúriság egyre inkább a magyar köz-, állam- és egyházjog szerves részévé vált, és

egyre átfogóbb méreteket öltött. Betetőzésüket a privilégiumok a magyar királyság végén, sőt annak bukása után nyerték.

Ennek ellenére a magyar szokásjog és XIII. Kelemen pápa brévéje a valóságot rögzítette le, amikor Istvánról megállapította, hogy reá a *rex apostolicus* kifejezés illik. Hiszen István népének nemcsak országalapító királya, hanem kiválóságban is első és legfontosabb hittérítője, egyházának pedig szervezője volt.

Felhasznált irodalom

Adriányi, Gabriel: Die Stellung des ungarischen Episkopates zum österreichischen Konkordat von 1855, Roma 1963.

Balanyi György: "Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője": Szent István Emlékkönyv 1 (Budapest 1938 Reprint 1988) 169–197.

Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon, Budapest 1891.

Csizmadia Andor: "Die Auswirkung der Bulle von Konstanz auf die Entwicklung des Oberpatronatsrechtes": Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1960, 2 kötet, 1-2. füzet, 53–82.

– A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban, Budapest 1966.

– Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944, Budapest 1971.

Dümmerth Dezső: Írástudók küzdelmei, Budapest 1987.

Eckhart Ferenc: A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig, Budapest 1935.

Érszegi Géza: Árpád-kori legendák és intelmek, 2. kiadás, Budapest 1987.

Fraknói Vilmos: "A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház": Katolikus Szemle, 1893, 169–195.

– A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig, Budapest 1895.

– Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez, Budapest 1899.

Györffy György: István király és műve, Budapest 1977.

Jedin, Hubert: "Bischöfliches Konzil oder Kirchenparlament?": Entwiklung des Konziliarismus, Darmstadt, 1976, 198–228.

Karácsonyi János: Szent István oklevelei és a Szilveszterbulla, Budapest 1891.

– "Ki koholta a Szilveszterbullát?": Századok 1909, 362–377 és 1910, 315–316.

– "Világbolondító Tomkó János": Századok 1913, 1–13.

Mályusz Elemér: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog, Budapest 1958. – A könyv bírálatai: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kan. Abt. 77 (1960) 589–593 (A. Szentirmai); Zeitschrift für Kirchengeschichte 71 (1960) 163 (H. Jedin).

Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950), München 1987.

Püspöki Nagy Péter: "Szent István egyházszervezete": Glatz Ferenc–Kardos József (szerk.), Szent István és kora, Budapest 1988, 59–80.

Szentirmai Alexander: "De jure supremi patronatus regum Hungariae": Monitor Ecclesiasticus 1961, 281–291.

Vajay Szabolcs: "Corona Regia – Corona Regni – Sacra Corona": Ungarn-Jahrbuch 7 (1976) 36–64.

Werbőczi István: Opus tripartitum juris . . ., kétnyelvű kiadás Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen fordításával, a Márkus Dezső szerkesztette Corpus Juris Hungarici-ban, Budapest 1897.

A PÁPASÁG ÉS A PÜSPÖKI KONFERENCIÁK

A pápa és a püspökök szerepének, e két szolgálat egymáshoz való viszonyának kérdése különféle módokon vetődött fel az Egyház történelme során. A kései középkorban, a konciliarizmussal kapcsolatos nagy viták idején különösen a pápa és az egyetemes zsinat hatalmának összefüggése volt a probléma. (A konciliarizmus azt a 14–15. századi tant jelenti, amely szerint az általános zsinat az Egyházban Krisztus rendelése folytán a legfőbb hatalmat képviseli, amelynek a pápa is alá van vetve; a pápától lehet fellebezni az általános zsinathoz.) Az I. vatikáni zsinat korában főképp a pápa főségének, primátusának hangsúlyozása látszott időszerűnek. A II. vatikáni zsinatot a püspöki kollegialitás zsinatának is szokás nevezni, mert a püspöki testület hivatását, teológiai súlyát különös világossággal fogalmazta meg.

A pápa és a püspökök testülete az egyházjogban

1. Az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv *(Codex)* konkrét formában is levonja a II. vatikáni zsinat tanításának következtetéseit. Kijelenti, hogy – a pápa egész Egyházra szóló legfőbb és teljes hatalmának (331. kán.) maradéktalan elismerésével – "a püspökök testülete" *(Collegium Episcoporum)* szintén hordozója az egész Egyházra szóló legfőbb és teljes hatalomnak (336. kán.; vö. *LG* 22 a).

A püspökök testülete, melyet a zsinat nyomán a Codex is az apostolok testülete folytatásának nevez, nem bármiféle püspöki csoport. Egyetlen testület ez, melynek feje a pápa, tagjai pedig mindazok a felszentelt püspökök, akik hierarchikus közösségben vannak a testület fejével és tagjaival. Ez a testület nem egyenlők közössége, hanem teológiailag strukturált. Fejének, a pápának különleges péteri küldetése, elsőbbsége miatt ez a testület a maga hatalmát csakis fejével együtt, és soha nem a fő nélkül hordozza (uo.). Tehát nem egyszerűen arról van szó, hogy a püspökök testülete feladatát csak a pápa beleegyezésével gyakorolhatja, hanem arról, hogy a pápa nélkül "a püspökök testülete" a maga teljes teológiai értelmében nem is létezik (*LG* 22; uo. Előzetes magyarázó megjegyzés 4; *CD* 4).

2. A zsinat és a Codex a pápáról külön is, de a püspökök testületéről (a pápával együtt) is kimondja, hogy az egész Egyházra szóló legfőbb és teljes hatalma van.

Ez a kettősség a gyakorlati megvalósítás szempontjából nem problémamentes. Ugyanazon közösség fölött két különböző alanynak nem lehet egyidejűleg legfőbb és teljes hatalma.

Ezért hangsúlyozzák a mai egyházjogászok, hogy ez a két alany nem teljesen különbözik egymástól. A pápa hatalmát egyedül is bármikor, a püspökök testülete viszont az egész Egyházra szóló hatalmat csak időnként, a pápa beleegyezésével és az általa meghatározott vagy elfogadott módon gyakorolhatja (uo.).

Ezek közül a módok közül kiemelkedik az egyetemes zsinat. De ugyanezzel az egész Egyházra szóló hatalommal élhet a püspökök testülete az egész világon működő püspökök egységes cselekvése révén is, ha azt a pápa mint ilyet indítványozta és szabadon elfogadta. Végül megválaszthat és kialakíthat a pápa egyéb módokat is a püspökök testülete egész Egyházra szóló hatalmának gyakorlására (337. kán.).

A püspökök testületének határozatai a 341. kánon szerint csak pápai megerősítés és kihirdetés után nyernek kötelező erőt.

3. A püspökök testülete a maga sajátos, univerzális hatalmát a dolog természeténél fogva csak ezeken a fenti módokon gyakorolhatja.

Léteznek azonban a mai egyházjogban olyan más intézményes formák, melyek lehetővé teszik, hogy egyes püspökök a saját részegyházuk keretein túlmenően is részt vegyenek Krisztus tanítói, papi és pásztori feladatának gyakorlásában, melyre a püspökszentelésben sajátos küldetést kaptak. Ezekben az intézményes formákban a püspökök testülete mint olyan nem működik a maga sajátos, összegyházra vonatkozó hatalmával; viszont tükröződik bennük az egyes tagok püspöki rendjének szentségi és kollegiális, a püspökök testületébe kapcsolódó jellege.

Ilyennek szokás tekinteni a püspöki szinódust, a világegyház bizonyos püspökeinek szereplését az Apostoli Szentszék központi hatóságainak tagjai között stb.

Vitatott kérdés azonban, hogy milyen értelemben állítható ezeknek a püspökök testületével még részben sem azonosítható, de a püspökség kollegiális vonását valamiképpen mégis kifejező intézményeknek a sorába a püspöki konferencia.

A püspöki konferenciák a II. vatikáni zsinat óta

1. Már a múlt században is, századunkban pedig különösen gyakorivá és jelentőssé váltak azok a zsinatnak nem számító gyűlések, melyeken egy-egy ország püspökei az egyházkormányzat bizonyos kérdéseit vitatták meg.

A II. vatikáni zsinat a korábbiaktól jogi szempontból eltérő intézményként mutatja be a püspöki konferenciákat. Az egész latin Egyházban kötelező állandó testületekként írja elő őket (*CD* 38). Tehát nem csupán alkalmi gyűlések, hanem akkor is fennállnak, amikor éppen nem üléseznek. Tipikus formájukban egy-egy ország összes részegyházainak főpásztorait foglalják magukban. Rendeltetésük a püspökök egyes lelkipásztori feladatainak közös gyakorlása a területükön élő keresztények javára (447. kán.).

2. Az Egyházi Törvénykönyv a zsinat határozatának megfelelően rögzíti a püspöki konferenciák mivoltát, összetételét, feladatkörét (447–448. kán.).

Leszögezi, hogy a törvényesen létesített püspöki konferencia az Egyházban jogi személynek számít (449. kán. 2. §). Ebből persze az is következik, hogy – hacsak a jog kivételt nem tesz – érvényesek rá a jogi személyekről szóló általános előírások (113–123. kán.).

A püspöki konferenciához mindig hozzátartoznak az illető terület összes megyéspüspökei és azok, akik a jogban velük egyenlő megítélés alá

esnek, továbbá – korlátozottabb jogokkal – a koadjutor püspökök, a segédpüspökök és azok a többi címzetes püspökök, akik az adott területen az Apostoli Szentszéktől vagy a püspöki konferenciától rájuk bízott különleges feladatot töltenek be. Meghívhatók más rítusú ordináriusok is, nekik azonban csak akkor van döntési szavazati joguk, ha a püspöki konferencia szabályzata így rendelkezik (450. kán. 1. §). A többi címzetes püspökök (pl. funkció nélküli nyugdíjasok, menekültek), valamint a római pápa követe a jog szerint nem tagjai a konferenciának (450. kán. 2. §). Természetesen egyes ülésekre ők is meghívhatók.

Minden püspöki konferenciának saját maga által összeállított, de az Apostoli Szentszéktől felülvizsgált szabályzatának kell lennie. Ebben többek között szabályozni kell a konferencia alapvető szerveinek felépítését és működését (451–452. kán.).

A püspöki konferenciák jellege

1. A püspöki konferenciák tisztán egyházjogi eredetű intézmények. Ebben alapvetően különböznek a pápaságtól és a megyéspüspöki tisztségtől, amelyek – legalábbis hivatásuk lényegét tekintve – teológiai okból szükségszerű, ún. "isteni jog" alapján fennálló szerkezeti elemei Isten népe közösségének. A püspöki konferenciákat viszont eleinte a részleges, később mai formájukban az egyetemes egyházjog hívta létre a püspökök lelkipásztori munkájának megkönnyítésére az adott kor feltételei között.

Ezt a püspöki konferenciák és a pápaság, a megyéspüspökség, valamint a püspökök testülete között fennálló különbséget igen neves teológusok – pl. Henri de Lubac, Joseph Ratzinger, Jerôme Hamer bíborosok – hangsúlyozták. Ugyanezt az álláspontot képviselte a Nemzetközi Teológiai Bizottság 1985-ben kiadott okmánya is, amely még hozzáfűzi, hogy a püspöki konferenciák tényked̈ése nem nevezhető a szó szoros értelmében kollegiálisnak, vagyis a püspökök testületét képviselőnek, hiszen a kollegialitás szót a zsinat nem használta ebben a vonatkozásban (Mysterium 49–50).

2. Másrészről II. János Pál pápa – hasonlóan megválasztása előtti szinódusi megnyilatkozásaihoz (Saraiva, Collegialità 520–521) – *Redemptor Hominis* kezdetű enciklikájában (5. pont) kifejti, hogy a püspöki konferencia azon formák egyike, amelyek a kollegialitást jelzik.

Az 1985-ös rendkívüli püspöki szinódus záróokmánya (Kasper, Zukunft 34–35) rámutat arra, hogy a kollegialitás teológiájának alapját a communio-ekkleziológia képezi, mely szerint: "A részegyházak az egyetemes Egyház képmásai: bennük és belőlük valósul meg az egy és egyetlen katolikus Egyház. Így az egyes püspökökben saját egyházuk, valamennyiükben pedig – a pápával együtt – az egész egyház mutatkozik meg a béke, a szeretet és az egység kötelékében." (*LG* 23 a.) Ehhez a szinódusi okmány hozzáfűzi, hogy a püspöki konferenciák, bár nem hordozói a szoros értelemben vett kollegiális cselekvésnek, valamiképpen mégis jelei, részleges megvalósítási formái a püspökök kollegialitásának. Az okmány álláspontját Walter Kasper úgy jellemzi, hogy szerinte a püspöki konferenciák egyházi jogi intézmények, de isteni jogi alapon állnak (Kasper, Status 3).

Ez kánonjogilag annyit jelent, hogy teológiailag szükséges funkciókra szolgáló, de a történelmi szükségleteknek megfelelően tisztán egyházi jog által létesített (és az illetékes egyházi hatóság által megszűntethető) intézményes formáról van szó.

A Püspöki Kongregáció II. János Pál pápa indítására az Apostoli Szentszék más hatóságaival együttműködve 1988 januárjában tervezetet küldött a világ összes püspöki konferenciáinak a püspöki konferenciák teológiai és jogi státusának kérdéséről. Ebben különleges hangsúlyt kap, hogy a püspöki konferencia inkább gyakorlati, operatív (hatékonyan célravezető), pasztorális célra hivatott, és hogy a kollegialitást csak analóg értelemben fejezi ki.

3. Mindezek alapján egyértelműnek látszik, hogy a püspöki konferenciák a bennük részt vevő püspökök küldetésének alapvetően kollegiális jellegét is tükrözik. Ez azonban – mint többekkel együtt Juan Ignacio Arrieta (Conferenze 16–17) méltán hangsúlyozza – egyrészt semmiképp sem jelenti azt, hogy a püspöki konferenciák feladatának és hatáskörének bármi köze is lenne a püspökök testülete világegyházra szóló legfőbb hatalmához, másrészt úgy sem értelmezhető, mintha a püspöki konferenciák keretében az egyes püspökök kollegiális küldetésének csupán érzelmi, minden jogi vonatkozás nélküli megvalósulásáról lenne szó.

A püspöki konferencia tehát a püspökök testületének mint olyannak nem szerve, nem részlege. Nem is tartoznak hozzá szükségképpen a területen élő és a katolikus Egyház teljes közösségében lévő összes felszentelt püspökök. A konferenciában való tagság nem automatikus következménye a püspökszentelésnek. Sajátos és szuletett jogon a megyéspüspökök és a velük jogilag egyenlő elbírálás alá eső – bár esetleg püspökké nem szentelt – személyek tagjai a konferenciának (448. kán. 1. §). A tagság tehát elsősorban a kánoni küldetéssel kapott lelkipásztori feladatkörből fakad.

Ezt emeli ki a Pápai Törvénymagyarázó Tanács 1989. március 15-én közzétett (*Acta Apostolicae Sedis* 81, 1989, 388) válasza, mely leszögezi, hogy segédpüspök püspöki konferencia elnöke vagy elnökhelyettese nem lehet. Indoklásul Rosalio Castillo Lara bíboros, a Tanács elnöke megjegyzi, hogy az elnöki tisztség a konferencia természeténél fogva feltételezi, hogy betöltője teljes jogú tagja a konferenciának (*L'Osservatore Romano* 1989. márc. 10).

4. Úgy tűnik, a püspöki konferenciák keretében végső soron a püspöki rend kollegiális mivoltának az a jogi vonatkozása érvényesül, hogy a tagoknak az ott egy vagy több püspöktársuktól kapott tanácsokban fel kell ismerniük a többiek valódi jogának és kötelességének, az egyházmegyéjük határain túllépő felelősségének a gyakorlását. Ezeknek a tanácsoknak azonban rendes körülmények között nincsen kötelező erejük; viszont jogi oldala is van annak a kötelességnek, hogy a kapott tanácsokat ki-ki komolyan mérlegelje. Ennek a lényegi jogi kötelezettségnek tételes egyházjogi konkretizálása található pl. az egyes püspöki konferenciák szabályzatában a felszólalás, a tanácskozási jog részletes szabályaiban.

1. A fentiekkel, úgy tűnik, teljesen összhangban áll a Codex 455. kánonjának kijelentése a konferencia hatásköréről. Eszerint általános határozatokat csak olyan esetekben hozhat, amikor azt az egyetemes jog előírja, vagy az Apostoli Szentszék külön megbízása elrendeli. Ilyen határozatok csak teljes ülésen, a döntési szavazati joggal rendelkező tagok legalább kétharmadának szavazatával születhetnek. Kötelező erőt pedig csak akkor nyernek, ha az Apostoli Szentszék megvizsgálta, és kihirdették azokat.

Mindazokban az esetekben, amikor sem az egyetemes egyházjog, sem külön szentszéki intézkedés nem adott hatalmat a konferenciának, az egyes püspökök hatalma érintetlen marad, s ahhoz, hogy az össze püspökök nevében érvényesen lehessen eljárni, minden püspök beleegyezése szükséges.

Noha a Codex itt csak a valódi jogszabályoknak számító általános határozatok (vö. 29. kán.) meghozataláról szól, a végrehajtói egyházkormányzati hatalom gyakorlását megkívánó egyedi közigazgatási intézkedések kiadására is számos esetben felszólítja a konferenciát. Ilyen pl. az országos szintű hivatalos egyházi jogi személyek létesítése és megszüntetése (312. kán. 1. §.2), ezek vezetőjének kinevezése vagy megerősítése (317. kán. 1. §), a Szentírás kiadásának jóváhagyása, ökumenikus szentírásfordítás engedélyezése (825. kán.) stb. Hogy ezekre az intézkedésekre – valamint az egyesek szerint bírói hatalom gyakorlásának számító, mások szerint inkább közigazgatási jellegű egyéb egyedi intézkedésekre (világi bírók kinevezésének engedélyezése: 1421. kán. 2. §; társas bíróságra tartozó ügyek egyetlen klerikusra bízásának engedélyezése: 1425. kán. 4. §; szentszéki engedéllyel regionális bíróság létrehozása és vezetése: 1439. kán.) – szintén érvényes-e a 455. kánonnak a szükséges többségről szóló előírása, azt sokan vitatják (Krämer 263). Inkább a jogi személyek cselekvésére vonatkozó általános szabályokat és a konferenciák saját szabályzatát tartják ilyenkor irányadónak (vö. 119. kán.).

Mindenesetre jellemző, hogy az újabban jóváhagyott püspöki konferenciai szabályzatok közt is vannak olyanok, melyek a "jogilag kötelező" és a "jogilag nem kötelező" döntések között tesznek csak különbséget a szükséges többség szempontjából. Ennek során az összes kötelező döntésekre alkalmazzák a 455. kánon követelményét (Astorri 17–20). A Német Püspöki Konferencia új szabályzata a 455. kánon előírását alkalmazza az egyedi esetekre szóló döntésekre is, mégpedig mind a szükséges többséget illetően, mind pedig a tekintetben, hogy a konferencia ilyenek kiadására csak akkor illetékes, ha erre a jog vagy a Szentszék intézkedése felhatalmazza (Art. 8 /1/ b; Art. 11 /1/).

Ez egyébként logikusan következik a 381. kánon 1. §-ának a zsinat tanítását (CD 8 a) követő alapelvéből, mely kimondja, hogy a megyéspüspököt a reá bízott egyházmegyében megilleti mindaz a hatalom, mely lelkipásztori feladatának gyakorlásához szükséges, kivéve azokban az ügyekben, melyeket a jog vagy a pápa határozata másnak tart fenn.

Tehát a konferencián többségi alapon hozott döntés – függetlenül attól, hogy a 455. kánon csak általános határozatokról beszél – nem kötelezheti a kisebbségben maradt megyéspüspököt, ha nem olyan tárgyban született, amelyet a jog vagy a pápa a püspöki konferencia hatáskörébe utalt.

2. Mindez még nem oldja meg azt a problémát, hogy milyen értéke és jogosultsága van a püspöki konferencia keretében, de nem az egyes részegyházak számára, hanem magának a konferenciának a belső működésére nézve születő határozatoknak, és főként a tanító vagy buzdító jellegű nyilatkozatoknak.

Ez utóbbiakról ma is heves viták folynak a szakértők között. Különösen azt vizsgálják, hogy van-e a püspöki konferenciának saját, az egyes püspökökétől különböző tanítóhivatali illetékessége, tanítói küldetése. A viták során egyre világosabbá válik, hogy a Krisztus tanítói feladatában, küldetésében való részesedés és az Egyházban lévő hatalom viszonya további tisztázásra szorul.

Mindenesetre a jelenlegi egyházjogban mind a hármas (tanítói, megszentelői, kormányzói) feladat, mind pedig az egyházkormányzati (és némileg a rendi) hatalom fogalma szerepet játszik. Annyi bizonyosnak látszik, hogy mind a jogalkotáshoz, mind a kötelező érvényű közigazgatási intézkedésekhez egyházkormányzati hatalomra van szükség (vö. 35. kán.). Ezt pedig nem a püspökszentelés önmagában, hanem a felszentelésre mint alapra (vö. 129. kán. 1. §) épülő kánoni küldetés adja meg (*LG*, Előzetes magyarázó megjegyzés 2).

A püspöki konferenciák és a Szentszék

A hatályos egyházjog szerint a püspöki konferenciák sok szállal kapcsolódnak az Apostoli Szentszékhez, mely azoknak a szerveknek az összességét jelenti, melyek által a római pápa az egyetemes Egyház ügyeit intézni szokta (360–361. kán.).

1. Egyedül a legfőbb egyházi hatóság jogosult püspöki konferenciák létesítésére, megszüntetésére vagy megváltoztatására (449. kán. 1. §). Az Apostoli Szentszékre tartozik a püspöki konferenciák szabályzatának felülvizsgálata (451. kán.). A konferencia általános határozatai nem nyerhetnek kötelező erőt előzetes szentszéki felülvizsgálat nélkül (455. kán. 2. §). A püspöki konferencia mint olyan általános határozatok hozatalára csak az egyetemes jog (melyet a legfőbb egyházi hatóság, többnyire maga a pápa vagy a Szentszék valamely más szerve ad ki) vagy a Szentszék külön megbízása által elrendelt esetekben jogosult (455. kán. 1. §).

2. Ez az előírás felveti a püspöki konferenciákat megillető hatalom természetének kérdését.

Egyesek szerint saját rendes hatalma van; hiszen bizonyos hatalmi tevékenységek a jog alapján hivatali hatáskörébe tartoznak, melyet a maga nevében gyakorol, nem pedig a Szentszék nevében. Ennek jele lenne, hogy a Codex a konferenciákról nem a legfőbb egyházi hatóságról, hanem a részegyházakról szóló szakaszban tárgyal (Müller, Conferencia 148–149).

Mások azt vallják, hogy (a hagyományos tanításnak megfelelően) csak a pápának és a megyéspüspököknek van saját rendes hatalmuk, a többi egyházkormányzati szervek pedig a hivatali hatáskörükbe tartozó dolgokban rendes, de helyettesi, az esetleg rájuk bízott egyéb ügyekben megbízott hatalommal rendelkeznek. Ebben az összefüggésben némelyek a konferenciák hatalmát megbízottinak minősítik, mivel úgy találják, hogy a jog előbb és külön megalkotja a püspöki konferenciák intézményét, majd logikailag és történelmileg később, nem az intézmény saját arculatának leírása során, hanem más helyeken elszórtan, továbbá egyedi intézkedésekkel bíz

rá egyes hatalmi feladatokat. Ugyanakkor a püspöki konferencia sajátos hatáskörében, mikor intézkedése a kisebbségben maradt tagokat is kötelezi, azért járhat el, mert a pápa az illető jogkört a 381. kán. 1. §-a szerint fenntartotta neki (Diego–Lora 31).

3. Egyes fontos egyedi határozatok, döntések – tehát nem a 455. kánonban szabályozott általános határozatok, melyek "felülvizsgálatot" kívánnak a Szentszék részéről – szentszéki engedélyezésre, jóváhagyásra szorulnak. Ilyen szükséges pl. egyházmegyeközi szeminárium alapításához (237. kán. 2. §), plenáris zsinat összehívásához (439. kán. 1. §), országos hittankönyvek kiadásához (775. kán. 2. §), másodfokú regionális bíróság létesítéséhez (1439. kán. 1–2. §). Más egyedi határozatok érvényességéhez a *CIC* külön szentszéki jóváhagyást nem ír elő (pl. 312. kán. 1. § 2, 320. kán. 2. §, 346. kán. 1. §, 775. kán. 3. §).

A Szentszéknek jelentést kell küldeni a konferencia teljes ülései után, mégpedig nem csupán akkor, ha azon szentszéki felülvizsgálatra szoruló határozatok születtek (456. kán.). Ugyancsak a Szentszék megkérdezésére van szükség a konferenciák intézményes nemzetközi kezdeményezéseihez is (459. kán. 2. §).

4. Ezen a konkrét intézményes kapcsolatrendszeren túl a pápa és a püspöki konferenciák viszonyának van egy mélyebb teológiai alapja is.

Mint láttuk, a püspöki rend eredendően kollegiális jellegének gyökere abban a tényben keresendő, hogy az Egyház hierarchikus közösség, s a püspököknek ilyen hierarchikus közösségben kell lenniük az Egyház fejével és tagjaival. Ez pedig nem puszta érzelmet jelent, hanem "szervezetszerű valóságot, ami jogi alakot követel, és ugyanakkor a szeretet élteti" (*LG*, Előzetes magyarázó megjegyzés 2).

Ennek megfelelően minden további nélkül gyakorolható hatalommal a püspökök csak a hierarchikus közösségből forrásozó valamilyen kánoni küldetés erejében rendelkeznek. A püspöki konferenciákban való teljes jogú tagság alapja pedig, amint láttuk, éppen az egyházmegyék vagy a velük jogilag azonos elbírálás alá eső részegyházak (pl. területi apátságok) vezetésére szóló küldetés. Eszerint a püspöki konferencia olyan szerv, mely a hierarchikus közösség jobb működését segíti. Talán nem túlzás azt mondani, hogy épp ebből fakad kapcsolata a püspöki kollegialitással.

Ez a kollegiális egység pedig "megmutatkozik az egyes püspököknek a részegyházakkal és az egyetemes Egyházzal való kapcsolataiban is. A római püspök mint Péter utóda örök és látható őselve és alapja az egységnek mind a püspökök, mind a hívők sokaságában. Az egyes püspök viszont a saját részegyházában ilyen látható őselve és alapja az egységnek." (*LG* 23.) A részegyházak mint az egyetemes Egyház képmásai (uo.) az egész Egyházat jelenítik meg (vö. *CD* 11).

Mind az egyes püspököknek, mind a hierarchikus közösségüket segítő püspöki konferenciáknak társulniuk kell a püspökök testületének fejéhez

abban a szolgálatban, hogy az egy, szent, katolikus és apostoli anyaszentegyház vonásai minél tisztábban kirajzolódjanak minden részegyház arcán.

Idézett irodalom:

J.I. Arrieta: Conferenze episcopali e vincolo di comunione, in: Ius Ecclesiae 1 (1989) 3–22.

R. Astorri: Gli statuti delle Conferenze episcopali. I. Europa, Padova 1987.

C. de Diego-Lora: La potestad de régimen de las Conferencias Episcopales en el "Codex" de 1983: Ius Ecclesiae 1 (1989) 23–46).

Internationale Theologenkommission: Mysterium des Gottesvolkes, Einsiedeln 1987.

W.Kasper: Der theologische Status der Bischofskonferenzen, in: Theologische Quartalschrift 167 (1987) 1–6.

Ua.: Zukunft aus der Kraft des Konzils. Die ausserordentliche Bischofssynode '85, Freiburg 1986.

P. Krämer: Das Verhältnis der Bischofskonferenz zum Apostolischen Stuhl, in: H. Müller–H.J. Pottmeyer (Hrsg.): Die Bischofskonferenz. Theologischer und juridischer Status, Düsseldorf 1989, 256–270.

H. Müller: La Conferencia episcopal y el obispo diocesano, in: H. Legrand–J. Manzanares–A. García (ed.): Naturaleza y futuro de las Conferencias episcopales, Salamanca 1988, 139–161.

J. Saraiva Martins: La collegialità episcopale nel pensiero di Giovanni Paolo II, in: Apollinaris 55 (1982) 503–522.

Németh József

GIOVANNI BATTISTA MONTINI: VI. PÁL PÁPA

(Született Concesióban Brescia mellett 1897. szept. 26-án; pápának választották 1963. jún. 21-én; meghalt 1978. aug. 6-án)

Miért lett Montini pápa?

1963. június 3-án meghalt XXIII. János pápa. A konklávé bíborosai olyan utódot akartak választani, aki folytatni tudja az 1962. okt. 11-én 72 munkasémával megkezdett második vatikáni zsinatot, és azt az első ülészsak nehézségei után céltudatos utakra vezeti. Montini bíboros csak kétszer beszélt az első ülésszak alatt. Először a megújított liturgiáról szólt, majd három nappal az ülések befejezése előtt a püspöki kollégium elmélyített teológiai megalapozását kérte, az első vatikáni zsinat által meghatározott pápai primátus kiegészítését. Mégis leginkább 1962. okt. 18-án a vatikáni államtitkárhoz intézett levelével hívta fel magára a zsinati atyák figyelmét, mert ebben kifogásolta, hogy hiányzik a zsinaton egy organikus és logikus tervezet. A zsinatnak nem szabadna idomtalan tömbökre szakadnia, hanem egy harmonikusan taglalt emlékművé kellene válnia. Levele a zsinat megkezdése előtt a római belga kollégiumban Suenens, Döpfner, Siri és Liénart bíborosokkal tartott tanácskozására utalt. Itt azt tervezték, hogy a zsinat első ülésszakának központi témája az Egyház lesz, amiből egy második és har-

madik ülésszakban majd az Egyház feladatát és a modern világba szóló küldetését vezetik le. – János pápa csak egyetlen ülésszakra gondolt.

Az első ülésszak legmarkánsabb olasz résztvevője a karizmatikus Giacomo Lercaro, Bologna bíboros érseke volt. Montini azonban ismerte a Vatikán diplomáciai gépezetét, hisz XI. és XII. Pius pápák alatt mint tekintélyes diplomata dolgozott az egyház szolgálatában. Ehhez járult még a milánói érseki székben szerzett lelkipásztori tapasztalat. – A harmadik számbajöhető pápajelölt az örmény Agaganian bíboros volt, aki szimbolizálta volna a keleti és nyugati egyház egységét; de ő már a zsinat előtt tudatta, hogy nem fogadná el a legmagasabb tisztséget.

Így nem volt nagy meglepetés, mikor Montini bíborost már az ötödik választási menetben pápának választották. – Mi lesz az új pápa feladata? – kérdezte az utolsó szavazási menet előtt egy francia bíboros olasz szomszédját. "János pápa halálával nyitva hagyta az ajtókat. Eminenciád bizonyára egyetért velem, hogy a nyitott ajtókat csapkodja a szél. Montini feladata lesz, hogy becsukja azokat" – volt a válasz.

Jean Guittonnal, a Francia Akadémia tagjával folytatott párbeszédéből megtudjuk, hogy a Pál névvel céljára utalt: a péteri centralizmust, amelyet XII. Pius képviselt, harmóniába hozni a Szent János-i szeretettel, mely János pápa egyéniségében mosolygott ránk.

Ifjúsága

VI. Pál pápa egy nyugodt, békés, meleg családi körben nőtt fel. Anyja, Giuditta Alghisi, korán árva lett, és így egy apácáktól vezetett kollégiumba adták nevelésre Milánóban. Apja jogot tanult Páduában, de már 21 éves korában szülővárosa kis újságját, az Il Cittadino di Bresciát szerkesztette. Hamarosan az olasz néppárt képviselője lett. Anyja gyámja nem akarta, hogy Giuditta Giorgo Montinihoz menjen feleségül; nagykorúsága első napján, 1885. aug. 1-én volt tehát az esküvő. Nászútjuk Maria Einsiedelnbe vezette az új párt. A boldog családban három fiúgyermek született: Ludovico 1896-ban, Giovanni Battista 1897-ben és Francesco 1900-ban.

A második szülés után a fiatal édesanya nagyon gyenge volt, s az újszülött Giovanni Battistát egy dajkának, a 30 éves Clorinda Perretti parasztasszonynak adta szoptatásra. Ez 14 hónapon át saját kislányával, Margheritával együtt táplálta a gyenge kisfiút anyatejével Navében, egy Bresciától 8 kilométerre fekvő faluban. Aztán Bresciába, a Montini család házába költözött, hogy a még mindig nagyon gyenge Battistát édesanyja mellett táplálhassa tovább. Montini egész életén keresztül kapcsolatban maradt tejtestvérével; éppúgy nem szűnt meg kapcsolata elemi iskolai tanítójával sem.

Először a jezsuiták Cesare Arici kollégiumának humán tagozatára járt gimnáziumba Bresciában. Hamarosan a Mária Kongregáció tagja és prefektusa lett. Gyakori betegsége miatt azonban nem tette le a vizsgáit, és ki kellett maradnia a kollégiumból. Magántanulóként tanult tovább Chiariban

az állami gimnáziumban, mely kevésbé volt szigorú. 18 éves korában érettségizett Bresciában az állami líceumban.

Gimnáziumi évei alatt Néri Szent Fülöp oratóriumának két pátere volt rá nagy hatással: Paolo Caresana (1882–1973) és Giulio Bevilacqua (1881–1965), a liturgikus megújulás eredeti gondolkodású harcos apostola. Montini egész életén át atyai barátra talált a páterban. Amikor pápának választották, Bevilacqua ezt a tanácsot adta neki: "Keveset beszélni, sokat tenni, másokra hallgatni, de még többet önmagadra." A fasiszta idők éveiben, 1928-tól el kellett hagynia Bresciát. A Szerzetesek Kongregációjának prefektusa Rómába hívta meg, hogy így menthesse a pátert. 1940-ig mint a Szerzetesek Kongregációjának tanácsosa Bevilacqua együtt lakott Montinival az Aventinón. A háború alatt hajókáplán lett, majd visszatérhetett Bresciába, ahol egy külvárosi barakktemplom lelkipásztoraként élt tovább. 1965-ben Montini felvette a bíborosok közé, amit az öreg így kommentált: "Életemben sok mindent elkövettek ellenem, de ez volt bizonyára az utolsó merénylet." – A fiatal Montini Paolo Caresananál végezte gyónásait. Neki is Rómába kellett menekülnie a fasiszta üldözés elől. Halálakor Montini külön levélben köszönte meg az Oratoriumnak Caresana "lelkiatyai segítségét és szívélyes barátságát".

A bresciai szemináriumban kezdte meg Montini 19 éves korában filozófia-teológiai tanulmányait mint külső hallgató: gyenge egészsége nem bírta a szemináriumi napirendet. Bár a szülői házban maradt, hamarosan beteg lett, és magánúton kellett tanulmányait folytatnia. Tolsztoj, Goethe, Oscar Wilde tartozott olvasmányai közé. Wilde De profundisában aláhúzta ezt a sort: "A szenvedés egy nagyon hosszú pillanat", s a lapszélen megjegyezte hozzá: "A szegények bölcsek; jobban törekednek a felebaráti szeretet és jóság után, mint mi." – Már itt láthatjuk a szegények egyháza iránt érzett előszeretetét. – Éppúgy jellemző a következő aláhúzás: "a szegényekkel és művészekkel szeretnék találkozni, mert ők tudják, mi a szép, és tapasztalatból ismerik a szenvedést." – A művészetek iránti vonzalmát láthatjuk itt, mely a Vatikáni Múzeum "modern vallási művészet" osztályának megalapításával és Fazzini Feltámadás témájú hatalmas szobrászi alkotásának az új vatikáni kihallgatásterem (ma már VI. Pál- aula) számára való megrendelésével talál majd egyedülálló kifejezést.

20 éves korában fizikailag teljesen kimerültnek érzi magít. Mégis szívesen ír az egyetemi hallgatók La Fionde c. lapjába, amelyet egyik barátja szerkeszt. 1922-ben XV. Benedek temetéséről így emlékezik meg: "Felejthetetlen marad az a pillanat, mikor elnémult a Sixtus-kápolna kórusának éneke, és csikorogtak a láncok, melyeken a koporsót oda engedték le, ahol Péter mint vetőmag várja a jövendő feltámadást." – Mint pápa azt kéri végrendeletében, hogy egyszerű fakoporsóban és a földbe temessék el.

Gyengesége miatt alig lakott valamit a szemináriumban. "Pater Caresana volt az én szemináriumom" – mondta később erről az időről. A szeminárium régense és spirituálisa nem is akarta, hogy pappá szenteljék a kevéssé ismert szeminaristát. Brescia püspöke, Giacinto Gaggio mégis

szenteléshez engedte, és 1920. május 20-án pappá szentelte, holott még a kánonjog által előírt kort sem töltötte be.

Fiatal papként a Vatikán szolgálatában

Mint fiatal pap Montini még egy kápláni állást sem tudott vállalni. Gyenge egészsége sok panaszra adott okot. De mivel kitűnő tehetsége máris megmutatkozott, püspöke Rómába küldte a lombard szemináriumba, hogy iratkozzék be a Gregorianára filozófiahallgatónak. Apja, már régóta parlamenti képviselő, messzemenő kapcsolatokkal rendelkezett; kérte Giovanni Maria Longinotti képviselő barátját, az olasz néppárt egyik alapítóját, hogy hozza kapcsolatba pap fiát befolyásos vatikáni személyiségekkel. Így hívta fel Longinotti Pietro Gasparri bíboros államtitkár figyelmét a tehetséges fiatal papra. Ez viszont Giuseppe Pizzardo helyettes államtitkárnak ajánlotta tovább. Pizzardo a fiatal 24 éves pap püspökének engedélyével úgy rendelkezett, hogy Montini a pápai diplomáciai akadémián tanuljon tovább, és a Gregorianán egyházjogból szerezzen doktorátust.

Rómában Montini gyorsan alkalmazkodott az új környezethez és helyzethez. Napirendje az órarendekkel való játék volt. A diplomáciai akadémiáról feljegyezte: "Lehetséges ugyan az evangéliumot ezen a nyelven értelmezni, de ez nagyon-nagyon nehéz." Fennmaradt egy kitűnő kritikákat kapott szemináriumi dolgozata: "Milyen befolyással volt a nagy nyugati szkizma a protestáns reformációra?" – Tanulmányai mellett Pizzardo helyettes vatikáni államtitkárnak is dolgozott. De ez a munka csak egy évig tartott. Pizzardo próbaképpen 1923 júniusában Lengyelországba küldte a varsói nunciatúrára. Rövid öthónapos lengyelországi tartózkodása alatt megismerte a nunciatúrák munkáját: iroda, kapcsolatok tartása, reprezentáció, megfigyelés, jelentéstétel Rómába.

Meglátogatta Auschwitzot, találkozott a szalézi atyákhoz tartozó Hlond bíborossal és Sapieha Ádám krakkói érsekkel. – Montini nem volt nyelvtehetség. Lengyelül nem tudott, de nem is akart megtanulni. Bevallotta, hogy a lengyel mássalhangzók úgy csengtek fülében, mint a gőzmozdony fütyülése. Jó megfigyelő volt. "Ha a lengyeleket, mint általában a szlávokat, nem németek nevelik, akkor inkább érzelmeiket, és nem praktikus adottságaikat mutatják." Nagy hatással volt rá Czestochowa: "Itt ébredt rá ez az elnyomott, megalázott, de mélyen vallásos nép, hogy halott ősei emlékét nem tudták kioltani, mert továbbélnek a túlvilágon és ezen a helyen." Lengyelországban tanulta meg Montini, hogy Olaszországot mint kívülálló is tekintse, és legyőzze bresciai provincializmusát. A lengyel újságok sokat írtak Mussoliniről. Kételkedtek, hogy meg tudja-e találni a helyes mértéket; úgy vélték, hogy Olaszországban az van hatalmon, aki a leghangosabban tud kiabálni. – Ugyancsak itt ismerte fel, hogy a fasizmussal szemben az egyéni lelkiismeret meggyőződése alapján kell cselekedni. Megrendülve vette tudomásul, hogy Gasparri bíboros államtitkár – Mussolini nyomására – Don Luigi Sturzótól, az olasz néppárt alapítójától és kiváló szociálpolitikustól politikai visszalépését követelte.

Pizzardo azt akarta, hogy Montini gyenge egészsége ellenére télre is Varsóban maradjon. Montini kész volt engedelmeskedni; de nagy megkönnyebbülés volt számára, amikor Gasparri 1923 októberében – bizonyára apja befolyásos barátai kérésére – táviratilag hívta vissza Rómába.

Az egyetemi lelkipásztor

Rómában három hónapig kellett várnia, míg a pápának szóló diplomáciai jelentését egy audiencián leadhatta. Néhány hetes vakáció után Pizzardo azt kérte tőle, hogy fejezze be tanulmányait a diplomáciai akadémián, és legyen Róma katolikus egyetemistáinak lelki tanácsadója. Két évvel később lelkipásztori megbízatása kiterjedt egész Olaszországra. Próbaképpen felvette Pizzardo a Szentszék diplomáciai szolgálatába, és letetette vele a vatikáni diplomaták esküjét *de secreto servando*, a hivatali titkok megtartásáról. Ezzel valóban civis Romanus, "római polgár" lett.

Olaszország katolikus egyetemi hallgatóinak szövetségét, a FUCI-t (Federazione Universitaria Cattolica Italiana) egy milánói pap, Giandomenico Pini alapította 1907-ben. A FUCI politikailag a katolikus néppártra támaszkodott. Amikor 1924 nyarán az olasz demokratikus pártok meg akarták buktatni Mussolinit, és tervük nem sikerült, a fekete inges fasiszták diktatúrája következett. A FUCI nagyon nehéz helyzetbe került; vezetősége az államtól és az egyháztól való függetlenségre törekedett. Erre a pápa maga nevezte ki a mozgalom vezetőjét egy római, jogot tanuló egyetemista, Igino Righetti személyében, és Montinit rendelte melléje lelki tanácsadónak. Montini nagyszerűen összedolgozott Righettivel, biztonságot és bizalmat öntött az egyetemistákba, politikai eszmék helyett kulturális küldetésüket hangoztatta. Ebben az új feladatkörben sok barátot szerzett magának, akikkel később is kapcsolatot tartott; köztük volt Federico Alessandrini, az Osservatore Romano későbbi szerkesztője, és Aldo Moro, a keresztény demokraták későbbi híres politikusa. De kapcsolatban volt Alcide De Gasperivel, a háború utáni kiváló keresztény politikussal és Conte della Torréval, az Osservatore Romano igazgatójával is.

Amikor 1929. febr. 11-én aláírták a lateráni egyezményt, úgy látszott, hogy a fasizmus kibékül az egyházzal. A fasiszta ifjúsági szövetség erőszakoskodása azonban egyre nagyobb lett; 1931 májusa végén Mussolini parancsára egész Olaszországban bezárták a FUCI irodahelységeit. XI. Pius keményen reagált, de tiltakozását az olasz külügyminisztérium nem vette tudomásul. Erre a pápa 1931. június 29-i dátummal szétküldette *Non abbiamo bisogno* kezdetű enciklikáját a fasizmusról és a keresztény nevelésről; Montini személyre szóló megbízatással vitte az enciklikát a müncheni nunciaturára és Bernbe.

A fasiszták vak dühvel támadtak a Vatikánra; nem lehetett tudni, mi lesz a következő sakkhúzás. Pietro Tacchi Venturi jezsuita atyának mégis sikerült hosszú titkos tárgyalásokban – a pápa és Mussolini ismételt felkeresésével – elérni, hogy a fasiszta sajtó támadásai megszűntek. Létrejött egy kompromisszum, amelyben a katolikus akció lemondott a politikai tevékenységről és a szakszervezeti csoportok kiképzéséről; az ifjúsági

csoportokat a "Katolikus akció ifjúsági egyesülete" címen vonták össze, és lemondtak mindennemű sportszervezésről és atlétikai tevékenységről. Montini tovább folytathatta aktivitását mint lelki tanácsadó. Nehéz szívvel magyarázta meg az egyetemistáknak az új helyzet kényszerűségét, melyben a hivatalos egyház nem akarta "a még pislogó mécsest kioltani". Azon volt, hogy egyetemistái lelkiismeretét képezze, a liturgiát megelevenítse, és felébressze érdeklődésüket a modern egyházi művészetek iránt; tanulmányi heteket rendezett; főképpen szociális jótékonykodásra fordította idejét és erejét. De épp ezen a területen keltette fel a Mária Kongregációk olaszországi titkárának, a jezsuita Agostino Garagnaninak és az őt támogató római bíboros helynöknek, Francesco Marchetti Selvaggiani volt bécsi nunciusnak féltékenységét. Kénytelen-kelletlen 1933. febr. 22-én felajánlotta lemondását. Mivel XI. Pius nem szégyeníthette meg római helynökét: elfogadta a lemondást, és háláját, köszönetét és nagyrabecsülését fejezte ki Montininak. Az egyetemisták hetilapjában, az Azione Fucinában pedig Pizzardo egy nyilatkozatot tett közzé, mely szerint Montininak az államtitkárságon megnövekedett munkája miatt kellett lelkipásztori munkáját feladnia.

Tanulmányútjai

Mint egyetemi lelkipásztor tanulmányi utazásokkal töltötte nyári vakációs idejét. 1922 augusztusában az innsbrucki Canisianumban, egy nemzetközi teológuskollégiumban töltött néhány hetet. A Hofkirche látogatásakor ezt a reflexiót írta: "Kérdezem magamtól, hogy nem jellemvonása-e ennek a népnek, hogy a részletekben elérhetetlent alkot, de a dolgok és a szellem egészének összhangját nem érzékeli. Azt gondolom, hogy a német tudományos munka, amely büszke sok felfedezésére, nem ismeri a civilizáció általános alapvonásait; a perfekcionista magatartásból egy otromba és esetlen ember került ki." – Egy ilyen lesújtó véleményben bizonyára ott cseng a Habsburgok évtizedes lombardiai uralkodása elleni lázadás. – Az oberammergaui passiójátékokról ezt írta: "A nagyszerű dráma nem azt a Názáretit mutatja, akit mi gyermekkorunk óta ismerünk. Nekünk az a Krisztus kell, akit csak a hit, a történelem és az Egyház tanítása közvetít. A színpad és a művészet Krisztusa nem tesz eleget a radikális igazság utáni vágyunknak – és így idegen marad számunkra." – További utazási céljai voltak: Mainz, Bonn, Köln, Berlin, Lipcse, Drezda, Nürnberg. Aztán Bécs következett, és egy hajóút Budapestre a Dunán.

1924 nyarán Franciaországban Szalézi Szent Ferenc sírjához zarándokol Annecybe; majd az Alliance Française nyári nyelvkurzusán vesz részt, és szerez diplomát "très honorable" eredménnyel. A kurzus után Versailles, Lisieux és Fontainebleau lesznek tanulmányi utazása állomásai.

Két évvel később Svájcban Genf és Bern nyári utazásának célja, de ellátogat Fribourg-ba is Canisius Szent Péter sírjához. Majd Strassburgban szeretne egy német nyelvkurzust végezni, de érzi, hogy nincs hozzá tehetsége, és lemond róla.

1928 nyarán Párizst keresi fel. "Párizs elgondolkodtatott papi felelősségemről ebben a világban, melyet szeretni kell, de amely másrészről elutasít." – Reims katedrálisa elbűvöli, de egyben el is szomorítja; hű képe a hitnek Franciaországban: "nagyszerű, de szétesett, ünnepélyes és fenséges, de elhagyatott és megrongált . . . Mellette egy szűk utcában Jeanne d'Arc kis szobra Franciaország erejére emlékeztet; egy kicsi remény a lelki újjászületésre, mely a legszomorúbb zarándokot is felbátorítja, megvigasztalja." – Franciaország után a híres belgiumi bencés kolostor, Maredsous van soron. "A béke oázisa ez, ahol majdnem 100 szerzetes imádkozik, tanul, gimnáziumot és egy ipari iskolát tart fenn, ír és nyomtat; innen vezetik a liturgikus mozgalmat Belgiumban." A másik nagy liturgikus központot is felkeresi, St. Andrét Bruges-ben; a bencés apátság "tele latin kellemmel és római jámborsággal egy északi országban". A következőkben Antwerpen, Brüsszel és Leuven lesznek útja állomásai, hogy aztán Aachen, Köln és Maria Laach kerüljön sorra. Kölnben meglátogatja a sajtóvilágkiállítást, és a Studium nevű folyóiratban hosszabb cikket ír róla. Nyolc évvel később ő kezdeményezi a Vatikánban a katolikus sajtókiállítást, melyet barátjával, Alcide De Gasperivel együtt szervez meg. Útjának utolsó állomása az 1687-ben alapított bencés kolostor, Beuron. A beuroni vallásos művészetről is ír egy hosszú cikket a Studiumban.

1930 nyarán megint Párizsban találjuk, ahol a bencés nővéreknél lakik. Innen tanulmányozza Amiens, Reims, Chartres, Solesmes, Angers és Tours katedrálisait, majd Lourdes-ba zarándokol.

1934 nyarán Antonio Riberivel, a dublini nunciatúra munkatársával, egykori diplomáciai akadémiás kollegájával látogatja Anglia, Skócia és Írország bencés kolostorait meg katedrálisait. Wightról így ír: "Minden a legjobban gondozva. Rend, mely szabadságot és fegyelmet, jólétet és mértéket sugároz." A Downside apátságról ezt jegyzi fel: "Szép, gótikus templom egy úri angol kollégiummmal. Egyszerű és szívélyes légkör, igazi angol stílussal, de még több bencés szeretetreméltósággal és udvarias vendégszeretettel."

Ismételten meglátogatta Svájcban Maria Einsiedeln bencés apátságot és búcsújáróhelyet, ahová szülei is elzarándokoltak esküvőjük után. Minden látogatás alkalmával egy-egy képeslapot írt szüleinek emlékül. – A bencés rend bölcsőjébe, Monte Cassinóba 19 éves korában látogatott el először. A zsinat alatt, 1964. okt. 24-én ő szentelte fel a háborúban teljesen lerombolt bazilikát és kolostort, és tette meg Szent Benedeket Európa pártfogójává.

A Vatikán diplomatája

1932. május 17-én kapta meg Montini az államtitkárságon a vatikáni állampolgárságot és a diplomáciai útlevelet. Ezzel együtt járt egy hivatali lakás is.

1930 februárjában Eugenio Pacelli mint újonnan kinevezett bíboros váltotta fel Pietro Gasparrit az államtitkári tisztségben. Trastevere szegény negyedének szülöttje, Alfredo Ottaviani lett a helyettes államtitkár. Ottaviani alatt dolgozott az ugyancsak római születésű Domenico Tardini mint

a rendkívüli egyházi ügyek vezetője, míg Montinit a rendes egyházi ügyek vezetésével bízták meg; állását egy belügyminiszteri államtitkár állásával lehetne összehasonlítani. Amikor Eugenio Pacelli 1939 márciusában XII. Pius néven pápa lett, Maglione bíborost tette meg államtitkárnak. Maglione már 1944-ben meghalt. XII. Pius nem nevezett ki új államtitkárt, hanem az államtitkárság belügyeinek vezetésével Montinit, a külügyek intézésével pedig Tardinit bízta meg.

1935-ben Montini súlyos egészségi válságon és depresszión ment át. Betegségét úgy fogadta, mint tapasztalatot, mely "azt a keveset, amit az életről megtudhatunk, jobban megérteti velünk, mint bármilyen tanulás." A Garda-tó mellett alaposan kipihenve magát, megújulva jött vissza Rómába.

A következő évben csak egyszer volt beteg. De atyai jóbarátja, Giulio Bevilacqua sejtette, hogy mi nyomja a lelkét. Sikerült meggyőznie, hogy a helyettes vatikáni államtitkár tisztségére, melyre Pacelli államtitkár Montinit szemelte ki, nagyon is alkalmas. 1937. december 13-án tették közzé Montini kinevezését. Sem előtte, sem utána nem volt ilyen fiatal helyettes államtitkár a Vatikánban.

Silvio Negro, a Corriere della Sera vatikáni tudósítója így jellemezte az új helyettest: "Egyszerű és nyílt. Mosolygó jóságában semmi nyoma az öntetszelgésnek; a problémák megragadásában nem fitogtatja tudását. Ítéletében a szellem fölénye van minden hátsó gondolat nélkül. Azok közé tartozik, akik embertársaikat egészen meg tudják érteni, mert nagyon szigorúak önmagukkal szemben. Jóságos szavait minden törés nélkül tettek követik. Diplomata, de ugyanakkor jó pap is. Egy azok közül, akikre behunyt szemmel hagyatkozhatunk."

1938. május 22-től 31-ig részt vett a budapesti eucharisztikus világkongresszuson mint a vatikáni delegáció tagja, melyet Pacelli bíboros államtitkár vezetett. Benyomásait így foglalta össze: "Még mindig látom a jámborság, a hit, a rend és a szépség nagyszerű megnyilatkozásait. Minden a legjobban sikerült. Valóban nem lehet jobbat, szebbet elvárni. A pápai delegáció számára mindenütt kitüntető tisztelet. Kardinálisunk (Pacelli) sugárzó egyéniségnek bizonyult. Azt hiszem, az ünnepélyek sok lélekben maradandó áldásos benyomást keltettek."

1938. aug. 18-án kérte a vatikáni francia nagykövet, hogy bírja rá a pápát egy hatásos lépésre, mely a közelgő háborút megakadályozhatja. Három nap múlva az első alkalmat megragadva XI. Pius már beszélt a Propaganda Fide növendékei előtt, és kemény támadást intézett a nacionalizmus és a fasizmus ellen: "egy igazi átok."

1939. február 10-én kora reggel meghalt XI. Pius. Montinit már hajnali 4-kor hívták a haldokló ágyához. XI. Pius február 11-én, a lateráni szerződések 10. évfordulóján akart a fasizmus ellen beszélni és a konkordátum megsértése ellen tiltakozni. Hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, Rómába kérte az egész olasz püspöki kart. A megjelent püspökök azonban csak a pápa ravatalánál tudtak tisztelegni.

A konklávéban a bíborosok már a harmadik választási menetben megválasztották az új pápát Eugenio Pacelli bíboros államtitkár személyében,

aki a XII. Pius nevet vette fel. Montini napirendjén nem változott az új pápa alatt semmi, csak munkája lett több. 1939 áprilisában az új pápa személyes utasítására közvetlen hivatali helyiségei alatt kapott új lakást, hogy könnyebben és gyorsabban elérhető legyen. Maglione új bíboros államtitkár halála után aztán a pápa közvetlen irányítása alatt ő lett az egyedüli felelős a belső egyházi ügyekért.

1939. augusztus 23-án Ribbentrop német külügyminiszter Moszkvában aláírta Sztálin jelenlétében a német–szovjet megnemtámadási szerződést. Ez volt a háború előjele. XII. Pius már másnap dramatikus felhívást intézett a világhoz: "Még van idő! A békével semmi sincs elveszítve, de a háborúval mindent el lehet veszteni!" Több év múltával tudódott ki, hogy a pápa felhívása Montini megfogalmazása volt.

Közvetlenül a háború kitörése után Montini saját lakásán rendezett be információs irodát, mely még a háború befejezése után is híreket küldött a hozzátartozóknak a fronton harcoló katonákról, az eltüntekről, az üldözöttekről, internáltakról és menekültekről. Munkatársai főleg németek voltak.

1942 decemberében aggódva hallja a híreket apja súlyos betegségéről. Azonnal levéllel jelentkezik apja betegágyánál, hogy "néhány percre veled legyek, gondolva bátorságodra és kiegyensúlyozottságodra, mellyel példát mutattál nekünk. Szeretetteljes előrelátással fájdalmaid ellenére utalsz az elrejtett javakra és a mai világ végtelen sok fájdalmára." Karácsony másnapján három napra beteg atyjához utazik Bresciába. Ez volt utolsó találkozásuk az életben. 1943. január 12-én halt meg édesapja. Montini épp az olasz külügyminiszterrel, Galeazzo Ciano gróffal folytatott fontos megbeszélést. A politikus így emléketett naplójában: "Okos volt, mérsékelt és igazán olasz. Nem nyilatkozott a hadi helyzetről. Csupán megjegyezte, a Vatikánban félnek, hogy a háború még hosszan fog tartani, és nagyon kemény lesz."

S valóban, a háború egyre kegyetlenebb és kérlelhetetlenebb lett. "Egy ajándék – írja özvegy anyjának –, hogy papa most az igazi élet színhelyén van." – Anyja hirtelen halállal négy hónap múlva, május 17-én követte férjét; holtan találták kezében néhány rózsával, melyeket kertjében épp a tőről vágott le.

1952 novemberében XII. Pius kinevezte Montinit vatikáni helyettes államtitkárnak, de nem hívta meg a bíborosi kollégiumba. Ugyanezt a címet kapta Tardini is.

Milánó érseke

1954. november 1-én egészen váratlanul jött milánói érsekké való kinevezése. A karácsonyt már titokban Milánóban ünnepelte a fogyatékos gyerekek körében, akik gondozását a FUCI-időkből származó munkatársa és jóbarátja, Carlo Gnocchi szervezte meg. Rómában a diplomaták fájlalták távozását. A francia nagykövet, a diplomáciai kar dékánja így búcsúztatta: "Leginkább szerettük és tiszteltük Önben, hogy a Szentszék miniszterének alakja mögött mindig feltűnt a pap személyisége is." 1955. január 4-én

utazott Montini érsek egy kis bőrönddel kezében Milánóba. De követte 90 könyvesláda is, melyek tömve voltak Dantétól Thomas Mannig, Szent Ágostontól Karl Rahnerig saját könyveivel. Nem tudott lemondani kis vaságyáról sem. A milánóiak féltek, hogy Róma egy egyházpolitikust és félresikerült lélekfunkcionáriust küld nekik. De Montini érsek már január 6-án a székfoglaló beszédében világosan megfogalmazta "politikáját": "A katolikusok alapmagatartása, mellyel a világot megváltoztatják, a szeretet."

Kötelességének tartotta, hogy a keresztény élet befolyását a profán élet minden területére kiterjessze és elmélyítse. Célja egy korszerű keresztény élet megvalósítása volt. "Századok vallási hagyományának ragyogó kincsei állnak itt – és e kifejezésen értem a hitet, az életszentséget, a művészetet, a történelmet, az irodalmat, a jótékonyságot –, versengésben a modern élet bámulatra méltó kincseivel – és most gondolok a munkára, az iparra, a kereskedelemre, a művészetekre és a sportra ... Itt az idő, hogy ne a marxista ideológiák alapján keressük a harmóniát, hanem egy korszerű keresztény humanizmusban." Ezzel előrevételezte a *Populorum progressio* kezdetű enciklikájának tanítását: "A fejlődés a béke új neve!" – Intellektuális és messzetekintő karaktere arra készteti, hogy szociológiailag felmérje és analizálja a rábízottak magatartását a keresztény hittel szemben. "Egy gondolati skálán fel kellene jegyeznünk a hitre vonatkozó különböző magatartásokat a mélyen hívők és a harcos ellenség között: buzgó, megszokott, lanyha, kritikus, nyugtalan, következetlen, csendes, jelentéktelen, képzetlen, tudatlan, gúnyos, rosszakaratú stb., stb., mely magatartások és beállítottságok népünk lelki képét festik meg."

Montini érsek régóta érzett, de nem követhető hivatásának elemében volt, mikor a pápa Olaszország legnagyobb ipari központjába küldte főpásztornak. Ő az első az olasz püspökök között, aki beszédeiben a "munkásosztály" megnevezést használja, míg a többiek "szegényekről" és az "egyszerűekről" beszélnek. Ez persze nem tetszett mindenkinek. A dolgozószobája ellen irányult bombamerénylet világos jele volt a mindenre elszánt gyűlöletnek. De Montini elfogadta a kihívást. Első lelkipásztori látogatása Sesto San Giovanni vörös fellegvárába vezetett. A tömegek visszhangján azonnal lehetett érezni, hogy az új érsek tudatos választását megértették és méltatták.

Érseksége második évében több mint ezer pappal tartatott városi missziót. Ő maga ott prédikált, ahol ugart kellett törni: a milánói üzemekben. Spontán, szívből jövő szavai és találkozásai a munkásokkal fontosabbak voltak, mint a száz meg száz gondosan előkészített beszéd. – Papjainak ezt mondta: "Nem elég, hogy harangoztattok és vártok a hívőkre. Hallanotok kell a gyárak, a modern technika templomainak szirénáit, ahol a modern világ születik és él. Ki kell mennetek a munkahelyekre, és keresnetek kell a tévedőket, a megzavarodottakat, az elveszetteket és az egyedül hagyottakat."

Mivel a háború sok templomot lerombolt, és a modern népvándorlás új városnegyedeket hozott létre, szükség volt új templomokra is. "A templom az imádság háza – mondta munkatársainak –. Ez jól van így. De templomon

az Isten házát is kell értenünk, ahova a szomszédok és a barátok látogatóba jönnek; ahol az emberek örülni akarnak, és egyszerűen jól érzik magukat. Ehhez pedig az kell, hogy a gyerekeknek legyen játszóterük, a felnőtteknek pedig álljon egy helyiség rendelkezésükre, ahol egymással találkoznak és vitatkoznak. Jó lenne egybekötni az ilyen termet egy könyvtárral. Ne szűkítsük le az Isten házának területét. Istennel mindent meg lehet osztani." – Lelkipásztori központokat akart; templomokat, melyek egybe vannak kötve a korszerű lelkipásztori munkához szükséges helyiségekkel. Hogy takarékosan gazdálkodjék, megtervezett egy szabvány templomot a hozzátartozó lelkipásztori központtal. 45 ilyen templomot építtetett fel, és megszerezte hozzá a szükséges pénzt is. S mikor jöttek az ellenvetések, hogy "ez egy kicsit sok", mert "kettő meg kettő az négy", így felelt: "de három meg egy, az is négy."

Candoglia megközelíthetetlen márványbányáinak munkásait is meglátogatta. Mikor hallotta panaszaikat, hogy messze családjuktól milyen magányos, unalmas, a civilizáció minden áldásától megfosztott estéket töltenek el, csodálkozva kérdezte: "Hát nincs egy hangszeretek?" Néma csend. "Hát tud valaki közületek valami hangszeren játszani?" Erre már többen feleltek. Másnap egy küldönc hozta Milánóból Montini ajándékát, egy harmonikát. – A milánói karitász Szent Vince-konferenciája ünnepélyt rendezett, és utána pénzt gyűjtött. Montininak nem volt pénze, de titkára sem tudott segíteni; erre püspöki gyűrűjét húzta le és tette a kosárba.

Monsignor Maino, az érsekség ügyvédje és az érseki hivatal adminisztrátora, 70. születésnapjára egy láda szivart kapott tőle. Maino meghatva mondta egyik bizalmasának: "Ha az ambroziánus kúria legmagasabb egyházi kitüntetését adta volna nekem szolgálati éveim jutalmául, az sem hatott volna meg annyira, mint ez a szívélyes, annyira emberi és rá olyan jellemző gesztus." – Maino szenvedélyes dohányos volt, míg Montini papi ideálját még egy cigaretta elszívásával sem tudta volna összeegyeztetni.

Kardinális

Amikor XII. Pius 1953 januárjában új bíborosokat nevezett ki, és a kollégium tagjainak számát megint a szokásos 70-re egészítette ki, Montini minden várakozás ellenére nem volt a meghívottak között. XII. Pius nem törődött a milánóiak kérelmeivel; nem tartott többé konzisztóriumot. Angelo Giuseppe Roncalli, Velence pátriárkája, akit 1958. okt. 28-án a 12. választási menetben választottak meg utódjának, és XXIII. János pápának nevezte magát, azonnal jóvátette ezt a mellőzést: 1958 decemberében Montinit az első helyen hívta meg az újonnan kinevezett bíborosok közé.

Utólag nézve gondviselésszerű volt, hogy Montini nem mehetett abba a konklávéba, mely XXIII. János pápát választotta. Ha Roncalli helyett akkor őt választották volna meg pápának – amire nagy tekintélye miatt minden eshetősége megvolt –, ő sohasem hívott volna össze egyetemes zsinatot. Még (a későbbi bíboros) Bea is elvetette egy zsinat időszerűségének gondolatát. Az isteni Gondviselés a milánói érsekségen készítette fel az új bíborost jövendő feladatára: a diplomáciai karizmához hozzánőtt a világ

egyik legnagyobb egyházmegyéje vezetésének tapasztalata, Olaszország legnagyobb ipari városában a munkások között nyert korszerű apostoli felfogás és a munkamódszer milánói célratörő eredményessége.

Amikor János pápa, barátot és ellenséget meglepően, hirtelen inspirációval meghirdette az egyetemes zsinatot, Montini egy Bevilacquával folytatott telefonbeszélgetésben így reagált a megdöbbentő közlésre: "Ez a szent öreg fiú, úgy látszik, nem tudja, milyen darázsfészekbe bökött." Mire Bevilacqua: "Légy bizalommal! A Szentlélek még mindig működik az egyházban." S Montini – kételkedve, mint Hamlet, mert nagyon jól ismerte az Egyház megoldandó problémáit – bizakodott. "Még nem vagyunk kész" – búcsúzott el a zsinat megnyitására indulva milánói munkatársaitól, és ezzel a zsinat előkészítő munkáira gondolt.

A zsinat céltudatos útmutató pápája

Az olasz püspöki karban Montini volt a legtekintélyesebb szorgalmazója annak, hogy a zsinatot János pápa szellemében folytassák. Mentora, Bevilacqua mondta róla: "Nem szabad elfeledni, hogy XXIII. János pápa foganta ugyan a zsinatot, de VI. Pálnak kellett megszülnie; örömmel történt a fogantatás, fájdalmas volt a szülés."

Az új pápa ezt jegyezte fel választása után naplójába: "Talán nem azért hívott meg az Úr erre a szolgálatra, mert erre van tehetségem, vagy hogy az Egyházat irányítsam és megmentsem jelenlegi nehézségeiben, hanem hogy szenvedjek valamit az Egyházért, és ezáltal világos legyen, hogy egyedül az Úr az, aki az Egyházat vezeti és megmenti." Okosságával és ösztönszerűségével előre sejtette, mi fog történni a zsinat után, ha a különféle véleményeket képviselő csoportok nem lesznek egységesek. Ezért törekedett arra, hogy lehetőleg széles alapokon jöjjön létre a megbeszéléseken egy közös vélemény és tanítás. Beavatkozásait mindig az motiválta, hogy ne legyenek "legyőzöttek, hanem meggyőzöttek, és senki ne érezze sértve magát."

A pápaválasztás másnapján, 1963. június 22-én rádióbeszédben hirdette meg a zsinat folytatását. Megígérte, hogy átdolgoztatja az egyházi törvénykönyvet; küzdeni fog a politikai, szociális és nemzetközi életben az igazságosságért; a béke és a keresztény egység előmozdításán fog dolgozni. Egy héttel a zsinat második ülésszaka előtt fogadta a római kúria felelős vezetőit, és a világegyház központi hivatalai megreformálásának szükségességéről beszélt nekik. Hangsúlyozta, hogy a római kúria munkájáról elhangzott kritikát alázatosan és hálával kell fogadniok, és meg kell szívlelniök. Ezzel már előre élét vette annak a támadásnak, melyet Frings kölni bíboros intézett 1963. nov. 8-án a zsinati atyák előtt a Szent Offícium munkamódszerei ellen.

Montini volt századunk legképzettebb és legjobban informált pápája. Kitűnően ismerte a német és francia teológusok könyveit. Amikor a 30-as években Rómában Adam Karl *Das Wesen des Katholizismus* c. könyvének terjesztését megtiltották, ő megtartotta a maradék példányokat, és bizalomra méltó vendégeinek osztotta ki. Amikor az 50-es években Ottaviani a

Szent Offíciumban elítélte a neki veszélyesnek tűnő teológiai kezdeményezések képviselőit, Montini barátságosan fogadta az "új" teológia úttörőit saját hivatalában. – Rómában nemcsak szenvedett az Egyházért, hanem az Egyháztól sebeket is kapott. 1954. dec. 12-én nem a beteg XII. Pius, hanem Eugène Tisserant bíboros dékán szentelte püspökké. Milánóban semmi jelét nem mutatta bosszúságának, hanem rendületlenül, duzzogás nélkül ment tovább a Gondviseléstől szabott úton. Egyszer tréfásan megjegyezte, hogy lekéste a "fölfelé vezető autóbuszt". – 1955-ben találkozott Georg Bell chichesteri püspökkel, és azt mondta neki: "A Szentatya ugyan állandóan sürgeti a katolikusok és az elszakadt testvérek közti összmunkát; de még sohasem jelezte, hogyan kellene ennek történnie". Egy évre rá meghívott Milánóba egy anglikán csoportot tíznapos tanulmányi tartózkodásra.

1963. szeptember 29-én nyitotta meg VI. Pál pápa a zsinat második ülésszakát egy fontos változtatással: meghagyta és 10-ről 12 főre emelte a zsinat bíborosokból álló elnökségét, hogy így jobban képviseltesse a világegyházat; egyúttal elrendelte, hogy a vitákat négy moderátor vezesse: az örmény Gregor Petrus Agagianian, az olasz Giacomo Lercaro, a német Julius Döpfner és a belga Leo Jozef Suenens. Laikusokat hívott meg hallgatóknak. Enyhítette a vitákra vonatkozó titoktartás szigorú kötelezettségét. Mindenki figyelmét felkeltette, mikor megköszönte az elszakadt testvéreknek, hogy eljöttek, és így fordult hozzájuk: "Ha vétkeztünk az elszakadás miatt, akkor alázatosan bocsánatot kérünk Istentől és tőletek is, testvérek, ha valaki sértve érzi magát tőlünk. Ami minket illet, készek vagyunk megbocsátani az Egyházzal szemben elkövetett minden jogtalanságot, és elfeledni a hosszú viszálykodás és szakadás miatt érzett nagy fájdalmat."

A zsinat második ülésszaka a liturgiáról és a tömegkommunikációs eszközökről szóló határozatok kihirdetésével zárult le.

1964. január 4-től 6-ig a Szentföldre zarándokolt. Január 5-én az Olajfák hegyén, az apostoli delegáció termében találkozott Athenagorász konstantinápolyi pátriárkával, és szívélyes szeretettel átölelte. Másnap a keresztút közelében a görög-ortodox pátriárkátus székhelyén megismételték a béke gesztusát. Az utolsó ilyen találkozás a keleti és nyugati egyházfő között 1439-ben volt Firenzében. Majd 1965. dec. 7-én, a zsinat zárásakor közösen oldották fel az 1054-ben kimondott kölcsönös kiközösítést.

1964. aug. 6-án jelenik meg *Ecclesiam suam* kezdetű első enciklikája az Egyházról. Sürgeti a belső megújulást; az Egyháznak el kell mélyülnie, akkor lesz kész a modern világgal való dialógusra, párbeszédre. Nem a zsinat Egyházról szóló tanítását akarta ezzel előrevételezni, hanem a kérdések és problémák komoly tanulmányozására és új megfontolására akarta a zsinati atyákat buzdítani. A dialógus előmozdítása lesz VI. Pál fő törekvése és beszédeinek kulcsszava. Egy kézzel írott jegyzetben így fejtegeti a szó gondolattartalmát: "Az elszakadt testvéreknek változtatni kell valamit, és a katolikus Egyháznak is változtatni kell valamit; nem a hit kérdéseiben,

mert az egy; nem is a szeretet dolgaiban, mert az is egy; hanem a keresztény élet eddig gyakorolt és hagyományszerűen megélt formáiban."

1964. szeptember 14–től november 21–ig tartott a zsinat harmadik ülés-sorozata.

1964. szeptember 15-én írták alá az Egyház és a Magyar Népköztársaság közötti egyezményt, mely lehetővé tette az új püspökök kinevezését és azt, hogy a hivatalos egyház bizonyos módozatot kapott a hatalmon lévőkkel "a dialógusra".

A zsinat alatt több zsinati atya félelmét fejezte ki, hogy a püspökök kollegialitása – vagyis a világegyház püspökeinek tevékeny részvétele a világegyház gondjaiban – veszélyezteti majd a pápai primátust. János pápa azt kívánta, hogy Róma püspökét, a pápát, ne tekintsék úgy, mintha ő az egész egyház felett lebegne, hanem – Iréneusz szavai szerint – mint a pásztort, "aki a felebaráti szeretet társaságát vezeti". Ez a felfogás megfelelt János pápa temperamentumának, de nagyon határozatlan maradt: mégis János pápa temperamentuma kellett ahhoz, hogy a pápai primátus felfogásában egy új stílus valósuljon meg. Nem annyira ez a kezdeményezés volt János pápa halhatatlan érdeme, hanem az a tény, hogy felszabadította és érvényesülni engedte az Egyházban szunnyadó friss erőket. VI. Pál a zsinat Egyházról szóló konstitúciójához "előzetes magyarázó megjegyzést" csatolt, mely a "kollegialitást" értelmezte. Ezzel megnyugtatta az ellenzéket; sok zsinati atya azonban veszélyes beavatkozást látott benne, holott a jegyzet nem tartozik a szöveghez, és nem változtat annak értelmén.

Még nagyobb volt a fölindulás, mikor november 19-én a vallásszabadságról szóló határozat nem került előszavazásra, mert sok olasz és spanyol püspök hosszabb időt kért az elnökségtől a szöveg alapos tanulmányozására. Az amerikai püspökök azonnal ezer aláírást gyűjtöttek az előszavazás elhalasztása ellen; s VI. Pál biztosította őket, hogy a negyedik ülésszak első tárgyalási pontja a vallásszabadságnak szentelt határozat lesz. – Mikor ezen a "sötét csütörtök"-i napon az ökumenizmusról szóló határozat sem lett kész, mert a pápa néhány jelentéktelen változtatást eszközölt rajta, még magasabbra csaptak a felindulás hullámai. Sokaknak az volt a benyomása, hogy a pápa skrupulista.

A harmadik ülésszak végén mégis kihirdették az Egyházról szóló dogmatikus konstitúciót. Ez volt az első vatikáni zsinat szükségszerű kiegészítése a pápai primátus (egyetemes elsőbbség) dogmaként történt kihirdetése után. – Ugyancsak a harmadik ülésszak végén hozták nyilvánosságra az ökumenizmusról és a keleti egyházakról szóló határozatokat. – A zsinat ülései alatt, okt. 24-én szentelte fel VI. Pál a Monte Cassinó-i bencés apátságot és bazilikát, és hirdette ki Szent Benedeket Európa pártfogójának.

A harmadik ülésszak zárása után, dec. 2. és 5. között részt vett a bombayi eucharisztikus kongresszuson.

1965 februárjában 27 új bíborost nevezett ki; személyi érdemeire való tekintettel – eddig ez nem volt szokás – köztük szerepelt Joseph Cardijn, a belga katolikus munkásifjúsági szövetség alapítója, továbbá Charles Journet, a híres svájci teológus, és Giulio Bevilacqua, Montini atyai mentora.

1965. március 7-én léptette életbe a liturgiareformot, és ezzel az élő nyelvek használatát a szentmisében. – Április 6-án a nemhívők számára állított fel titkárságot, melynek a bécsi bíboros érsek, Franz König lett az elnöke.

A zsinat negyedik és utolsó ülésszakának megnyitásán, 1965. szeptember 14-én meghirdette a püspöki kollegialitás értelmében egy püspöki szinódus felállítását, melynek feladata az Egyház ügyeiben való tanácsadás lesz. – Október 4-én már New Yorkban beszélt az Egyesült Nemzetek képviselői előtt: "Soha többé, soha többé háborút! A béke, a béke vezesse a nemzetek sorsát!" – A zsinat okt. 28-án, november 18-án, és december 7-én hirdette ki a tervbe vett dokumentumokat. Ezek között a legfontosabb a vallásszabadságról szóló nyilatkozat. – December 8-án zárta le VI. Pál pápa a második vatikáni zsinatot.

Zsinati munkájának méltatása

Oscar Cullman, teológus, protestáns zsinati megfigyelő így nyilatkozott VI. Pál zsinati munkájáról: "Erre az emberre volt szükség, hogy továbbvigye és befejezze azt a zsinatot, melyet elődje nyitott meg a maga prófétai személyiségével. A súlyos válságban, mely ma a keresztény egyházakat megrázza, VI. Pál pápa a Gondviselés embere volt. El kell ismerni bátor függetlenségét, mely minden demagógiai agitációval szembelépve felelősségtudatából eredt, még ha nem is tudjuk elhatározásait mindig helyeselni . . . Egy felszínes, szociális és divatos ökumenizmussal ellentétben VI. Pál nem az egyházak karizmatikus különbségeinek megszüntetésében kereste az egységet, hanem azok elmélyítésében. Ebben kell a különböző egyházaknak találkozni. Ez az az út, melyen VI. Pál haladt, és ezért őszinte hálával tartozunk neki."

Giacomo Martina jezsuita, a Gregoriana tanára így ítéli meg VI. Pál szerepét: "Nem szabad benne a zsinat megmentőjét, hanem az egész ökumenikus közgyűlés segítőjét látni. A zsinatnak először fáradságos munkával kellett tapasztalatokat gyűjteni, és így állandó bizonytalanságban a helyes utat keresni. VI. Pál lerövidítette ezt a közbeeső fázist. Sokkal világosabban fogalmazta meg a nagy általánosságban tervezett programot. Összpontosította a zsinatot a lényeges és fontos célkitűzésekre; meggyorsította a tárgyalási módozatokat; biztos kézzel vezetett; világos gondolataival és a római kúria embereinek, valamint a világegyház püspökeinek biztos ismeretével elkerülte a szélsőséges vélemények összecsapását; mindent egybevetve: pozitív eredményt ért el, mely lényegében megfelelt azoknak a céloknak, melyeket János pápa akart."

"Egy türelmes, okos, érzékenyen együttszenvedő döntőbíró volt" – írja róla méltatásában a zsinati akták őrzője, Vincenzo Carbone. "Figyelmesen követte az eseményeket; tudott hallgatni és meghallgatni; okosan nyílt az újjal szemben; tiszteletteljes a zsinati atyák szabadságával szemben; határozott, ha személyes meggyőződése volt; rendíthetetlen a katolikus hitben. Nem volt problematizáló; a pártok felett állt; a problémákat akarta világosan látni és megismerni. Felfogta egyes zsinati atyák, de egész csoportok ellenvetéseit is; megvizsgáltatta őket az illetékes zsinati grémiumokkal;

kiértékelte állásfoglalásaikat. Végül jött a maga autonóm és felelősségteljes döntése."

A zsinat után

A zsinati atyáktól követelt kúriai reformból 1967-ben a kúriai munkamódszer racionalizálása lett. Jelentősebb azonban az az új szellem, mely a kúrián azóta fú. 1966 augusztusában az *Ecclesiae sanctae* kezdetű motu proprióval felszólította VI. Pál a püspököket, hogy 75. életévük betöltésével nyújtsák be lemondásukat. Egy motu proprio 1970-ben meghatározta, hogy a bíborosok 80. életévük betöltésével elvesztik pápaválasztási jogukat. A Szent Offíciumnak, az inkvizíció utódjának feladata ezután nem az elítélés, hanem a tanítás; új neve: Hittani Kongregáció.

1967-ben a *Sacerdotalis coelibatus* kezdetű körirat megerősíti a papi nőtlenség hagyományát. – 1968 nyarán jelenik meg a *Humanae vitae* kezdetű nagyon vitatott enciklika, mely a születésszabályozásban az egyház hagyományos tanítását ismétli meg. Az enciklika azért keltett sokakban csalódást, mert az 1963-ban kinevezett pápai tanulmányi bizottság többsége bizonyos körülmények között a "nem természetes" fogamzásgátlást megengedettnek véleményezte. VI. Pál a fogamzásgátló eszközök elvetésében is lelkipásztori együttérzéssel tekint a képzett lelkiismeret jogaira és a Szentlélek munkájára a hívek lelkében. Igaz, hogy ez csak árnyalat; de VI. Pál sohasem gondolta, hogy a fogamzásgátlás gyakorlói tagadják "Isten uralkodói hatalmát".

A kommunista kormányokkal folytatott egyházpolitikában továbbment a János pápa által megkezdett úton. Államtitkára 1966. június 25-én megegyezést írt alá a jugoszláv kormánnyal, és alacsony szinten felvették a diplomáciai kapcsolatokat. – 1967. január 30-án találkozik a Vatikánban Podgornij szovjet államfővel, és a nemzetközi kapcsolatokról, valamint a Szovjetunióban élők vallásszabadságáról beszél vele. – 1971. február 25-én Casaroli érsek látogat Moszkvába, és ír alá egy szerződést a Vatikán képviseletében. – Március 29-én pedig Titót fogadja VI. Pál a Vatikánban: a marsall frakkban és cilinderrel, felesége pedig fekete ruhában és fátyollal. – 1971. szeptember 28-án Mindszenty bíborost fogadja, aki szabadon kiutazhatott az Egyesült Államok budapesti követségéről, ahol 1956. nov. 4-e óta élt számkivetésben. Lelkipásztori megfontolásokra való hivatkozással 1974-ben megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi érseki széket, ami heves tiltakozásokat vált ki.

VI. Pál uralkodása alatt egyre javultak a kapcsolatok a római katolikus Egyház és a többi egyházak között. 1963. június 30-án koronázására a moszkvai pátriárka delegációja jött Rómába. Két héttel a második ülésszak megnyitása előtt maga Nyikogyim metropolita is ellátogatott a Vatikánba, és VI. Pál hosszú magánkihallgatáson fogadta. 1967 májusában az örmény ortodox egyház feje kereste fel a Vatikánban; az év júliusában pedig Isztambulban látogatja meg VI. Pál Athenagorász pátriárkát, amely látogatást a pátriárka három hónap múlva Rómában viszonoz. Tíz évvel később egy meglepő gesztussal emlékeztet a pápa erre az eseményre: a Sixtus-

kápolnában egy ökumenikus ünnepség keretében megcsókolja a pátriárka küldöttjének lábát.

A szakírók vitatkoznak, hogy osszák fel VI. Pál uralkodásának zsinat utáni idejét. Egyesek úgy vélik, hogy 1968-ban a *Humanae vitae* kezdetű enciklika után hanyatlás kezdődött. De 1975-ben az *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli levél, mely a mai világ evangelizálásáról szól, bizonyára egyik fénypontja volt uralkodásának.

Tragédiája az volt, hogy reformjait a világ sokszor észre sem vette, mert a pápai udvartartásban olyan szokásokat és álláspontokat szüntetett meg, melyek már rég idejüket múlták. Jean Guittonnak mondta bizalmasan: "Az a feladatom, hogy meghalljam, amit nem mernek mondani, és azért vagyok itt, hogy meghallgassam, amit nekem nem szabad tudni. Nagyon fontos azonban épp azt tudni, amiről a pápa környezetében nem beszélnek."

Amikor még a FUCI-idejéből való legjobb barátját, a keresztény demokrata párt nagy politikusát, Aldo Morót a vörös brigádok 1978-ban fegyveres erőszakkal elrabolták, heteken keresztül fogva tartották, kínozták, brutálisan meggyilkolták, és holttestét a Piazza del Gesù közelében egy utcácskában hagyták, VI. Pál felhagyva minden protokolláris előírással személyesen vezette a San Giovanni in Laterano bazilikában a megholtért a liturgiát. A nyolcvanéves aggastyán pápa hangja hirtelen egész Olaszország hangja lett; a bibliai Jób panaszszavaival megfogalmazott imája egy egész nemzet könnyes panasza.

Élete beteljesedett. Megkapta azt a kegyelmet, hogy mindhalálig dolgozhatott.

Halála

Halála olyan halál volt, amiért mindig imádkozott. "Mi a legnagyobb szerencsétlenség itt lenn?" – kérdezte, és így felelt rá: "Képtelen lenni arra, hogy kimondjuk: Mi Atyánk." "Mit tesz az Egyház ezen a világon?" – kérdezte egy másik alkalommal, és így felelt rá: "Lehetővé teszi, hogy kimondjuk: Mi Atyánk." A miatyánkkal ajkán halt meg.

Pál, akinek olyan csodálatos érzéke volt ahhoz, hogy kifejező gesztusokat tegyen, temetését úgy tervezte meg, hogy az életének összefoglalása legyen. Koporsója a Szent Péter-bazilika előtt a puszta földre téve; nem díszíthette sem a pápai tiara, melyet elutasított magától, sem püspöki mitra, sem papi stóla. Az evangélium nyitott könyve *("Evangelii nuntiandi!")* volt ráfektetve, melyben néha-néha finoman lapozott a nyílt tenger felől fúvó nyáresti szellő. Fejénél jobb oldalon a húsvéti gyertya égett (az ő "Credó"-ja), melynek lángja a Szent Péter-tér légáramlataiban ide-oda csapkodva sose aludt ki.

Giovanni Battista Montini, VI. Pál pápa 1978. augusztus 6-án, Urunk megdicsőülésének ünnepén halt meg. 1964-ben ezen a napon jelent meg első enciklikája, *Ecclesiam suam* – 33 évvel korábban, 1945-ben ezen a napon dobták le, borzalmas következményekkel, az első atombombát.

II. JÁNOS PÁL KÉT ÜZENETE A II. VILÁGHÁBORÚ 50. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

A pápa ez év augusztusában két dokumentumot adott ki a II. világháború kitörésének 50. évfordulója alkalmából. A dokumentumok élénk nemzetközi visszhangra találtak. II. János Pál ugyanis továbbviszi VI. Pál pápának 1965-ben az ENSZ New York-i székházában kifejtett gondolatait, amelyeknek összefoglalása a "Soha többé háborút!" felkiáltás. A két új dokumentum is határozottan elítéli a totalitárius rendszereket, a fajgyűlöletet, és követeli az ember, a nemzetek jogait. Emlékeztet arra, hogy az 50 éve elindított II. világháború katasztrofális következményeitől még ma is szenvednek népek és nemzetek. Rámutat a még mindig megoldatlan vagy újra fenyegető problémák gyökereire, ugyanakkor a kiutakra is rávilágít.

A pápa az első dokumentumot a lengyel püspökkari konferenciának küldte, és augusztus 26-án, a czestochowai Szűzanya ünnepén keltezte. A második egy nappal későbbi dátumú, s az egész világ katolikusaihoz, továbbá minden jóakaratú emberhez szól.

Az elsőről csak rövid áttekintést adunk, a másodikat teljes fordításban közöljük. (B.A.)

A) "... MOST PEDIG A MI ÜZENETÜNK"

A pápa VI. Pál New York-i beszédének szavaival kezdi a lengyelekhez intézett üzenetét, de nem pusztán azért ír nekik, mivel ő maga is lengyel. Jól tudja, hogy a lengyel tapasztalat nem csak az ő népére jellemző; tanulságos sok olyan európai helyzetre, amelyben ugyanazok vagy hasonló tényezők és erők működnek, mint Lengyelországban.

A lengyel nép védekező harcai során teljesen, mértéken felül betöltötte szövetséges feladatait, és hihetetlenül magas árat fizetett saját és mások szabadságáért. A rettenetes küzdelem végén a lengyelek joggal tették fel a kérdést: vajon a háború után hozott döntések tiszteletben tartották-e erőfeszítéseik és szenvedéseik adóját? Vajon – jóllehet a győztesek oldalán voltak – nem kezelték-e őket legyőzöttekként? "Mert nem beszélhetünk igazi szuverénitásról (önrendelkezésről) olyan államban, amelyben a társadalom nem szuverén (független), vagyis amikor nincs meg a lehetősége arra, hogy szabadon dönthessen a közjóról, amikor megtagadják az alapvető jogot a hatalom és a felelősség gyakorlásában való részvételhez."

Üzenete végén pedig így ír: "Mondhatjuk, hogy Európa – minden látszat ellenére – még mindig nem gyógyult ki a II. világháború sebeiből. Hogy ez megtörténjék, igen nagy erőfeszítésre van szükség Keleten és Nyugaton; szükség van az igazi szolidaritásra."

B) "A SÍR MÉLYÉRE VETETTÉL"

Apostoli levél az egész világhoz

A sötétség órája

1. "A sír mélyére vetettél, a sötétségbe, a szakadékba." (Zsolt 88,7.) Hányszor tört fel ez a fájdalmas kiáltás millió nő és férfi szívéből, akiket –

1939 szeptember elsejétől 1945 nyarának végéig – történelmünk egyik legpusztítóbb és legembertelenebb tragédiája rázkódtatott meg.

Európa még a hitleri birodalom erőszakos intézkedéseinek (Ausztria bekebelezésének, Csehszlovákia feldarabolásának és Albánia meghódításának) hatása alatt élt, amikor 1939. szeptember 1-én német csapatok nyugatról, majd ugyanennek a hónapnak 17-én a Vörös Hadsereg keletről betörtek Lengyelországba. Sajnos, a lengyel hadsereg megsemmisítése, valamit egy egész nép vértanúsága csupán nyitánya lett annak a sorsnak, amely számos európai népre, s utána az öt világrész nagy részében sok másra várt. 1940-ben a németek elfoglalták Norvégiát, Dániát, Hollandiát, Belgiumot és Franciaország felét. Ugyanakkor a Szovjetunió, már megnagyobbodva Lengyelország egy részével, bekebelezte Észtországot, Lettországot és Litvániát, majd elvette Romániától Besszarábiát, valamint Finnország egy részét.

Azután, mindent elemésztő tűzhöz hasonlóan, a háború s a könyörtelenül velejáró emberi drámák hamarosan túllépték az "öreg kontinens" határait, hogy "világ"-méreteket öltsenek. Egyrészt Németország és Olaszország terjesztette ki a harcokat a Balkánra és a földközi-tengeri Afrikára, másrészt Hitler váratlanul megtámadta Oroszországot. Végül Pearl-Harbour lerombolásával a japánok belesodorták a háborúba az Egyesült Államokat Anglia oldalán. 1941 végét írtuk.

1943-ig várni kellett, hogy a Sztalingrádot felszabadító orosz ellentámadással fordulat álljon be a háború folytatásában. Egyik oldalról a szövetséges erők, a másikról az orosz csapatok, makacs küzdelmekkel – amelyek Egyiptomtól Moszkváig milliónyi védtelen polgári személy számára is hihetetlen szenvedéseket okoztak – leverték Németországot, amely 1945. május 8-án feltétel nélkül kapitulált.

De a Csendes-óceánon a harc folytatódott. A végső döntés sürgetésére az év augusztusában két atombombát dobtak le Hirosima és Nagaszaki japán városokra. Ennek a rettenetes eseménynek másnapján Japán is benyújtotta megadási kérelmét. 1945. aug. 10-e volt.

Egyetlen háborúra sem illett ennyire a "világháború" elnevezés, mert ez valóban totális, mindent átfogó volt. Nem felejthetjük ugyanis, hogy a szárazföldi harcok mellett légi és tengeri csaták is folytak, egész városokat kegyetlenül leromboltak, s megfélemlített népek remegtek és nyomorogtak. Magát Rómát is ez a veszély fenyegette, és csak XII. Pius pápa közbenjárására menekült meg attól, hogy harctérré váljon.

Íme a sötét kép, amelyre most emlékezünk. Ezek a tények 50 millió ember halálát eredményezték, valamint a győztesek közötti szakadást és egy újraépítésre váró Európát.

Emlékezzünk!

2. Ötven év távlatában kötelességünk Isten előtt emlékezni ezekre a drámai eseményekre. Így megtiszteljük a halottakat, s együtt sírunk azokkal, akiket szívükben és testükben megsebzett. Így eljuthatunk a sérelmek teljes megbocsátásához. Az egész Egyházra kiterjedő gondoskodásom és az em-

beriség javára irányított törődésem késztet arra, hogy ne feledkezzem meg erről az évfordulóról. Fel akarom hívni püspöktestvéreim, a papok, a hívek és minden jóindulatú ember figyelmét, hogy gondolkozzanak el azon a folyamaton, amelyik elvezetett bennünket ehhez, az embertelenség és a pusztulás sötét örvényeit felkavaró konfliktushoz.

Tanulnunk kell ugyanis a múlt leckéjéből, hogy többé ne ismétlődjenek meg azok a tények, amelyek ehhez a világégéshez vezettek. Mert a tapasztalat igazolja, hogy a nemzetek önkényes feldarabolása, a népek erőszakos áttelepítése, a véget nem érő fegyverkezés, az egyre rafináltabb fegyverek korlátlan használata, az egyes személyek és egész népek alapvető jogainak megsértése, a nemzetközi kapcsolatok szabályainak meg nem tartása, valamint a totális igényű ideológiák ráerőszakolása csak az emberiség romlásához vezethetnek.

A Szentszék tevékenysége

3. XII. Pius pápaságának kezdetétől (1939. március 2.) fogva ismételten sürgetett a békére, amelynek veszélyeztetettségét egyöntetűen látták az emberek. 1939. augusztus 24-én, néhány nappal az ellenségeskedés kitörése előtt, intő szavakat mondott, amelyek még ma is visszhangzanak: "Ismét súlyos óra ütött a nagy emberi család számára... Veszély fenyeget, bár még van idő. A békével semmi sem veszett el. Minden elveszhet a háborúval."

Sajnos, a pápa figyelmeztetését nem hallgatták meg, és bekövetkezett a tragédia. A Szentszék, ha már nem volt képes megakadályozni a háború kitörését, arra törekedett, hogy korlátozza kiterjedését. A pápa és munkatársai fáradhatatlanul tevékenykedtek ennek érdekében mind a nemzetközi diplomácia, mind az emberiesség terén. Igyekeztek megőrizni függetlenségüket különböző ideológiájú és vallású népek ellentéte közepette. Ebben a munkában arra is ügyeltek, hogy ne súlyosbítsák és ne kompromittálják a rendkívüli megpróbáltatásoknak alávetett népek helyzetét, illetve biztonságát. Hallgassuk meg, mit mondott XII. Pius a Lengyelországot ért eseményekkel kapcsolatban: "Tüzes szavakat kellene hirdetnünk ilyen dolgok láttára, s csak az tart vissza ettől, hogy tudjuk: ha beszélnénk, még elviselhetetlenebbé tennénk a nyomorultak sorsát."

Ugyancsak XII. Pius, néhány hónappal a jaltai egyezmény (1945. február 4–11) után és rögtön az Európában folyó háború végén, 1945. június 2-án a Bíborosi Kollégiumhoz szólva nem mulasztotta el az alkalmat, hogy figyelmét a jövőre irányítsa, és a jog győzelmét követelje: "A nemzetek, főleg a kisebbek és közepes nagyságúak, követelik, hogy kezükbe vehessék életsorsuk irányítását. Megtörténhet, hogy – saját beleegyezésükkel és a közös haladás érdekében – kötelezettségeket vállalnak, amelyek megváltoztatják felségjogaikat. Mindenesetre, miután nagy részük – igen nagy részük – áldozatot hozott az embertelen erőszak szétzúzásáért, joguk van arra, hogy ne erőszakoljanak rájuk újból olyan politikai és kulturális rendszert, amelyet népük nagy többsége határozottan elutasít . . . Népi lelkiismeretük legmélyén érzik, hogy vezetőik elvesztenék hitelüket, ha az erőszak őrült kényszeruralma után nem vinnék győzelemre a jog igazát."

A megvetett ember

4. A "jog győzelme" a legjobb garanciája a személy megbecsülésének. Visszatekintve arra a hat félelmetes évre, joggal hördülünk fel, hogy mennyire megvetették az embert.

Az anyagi romboláshoz, a harcoktól és bombázásoktól elpusztított országok mezőgazdasági és ipari forrásainak megsemmisítéséhez – beleértve a két japán város atomrombolását – járultak a mészárlások és a nyomor.

Különösképpen is gondolok a nagy keleti síkság népeinek keserű sorsára. Magam is tanúja voltam ennek Mons. Adam Stefan Sapieha krakkói érsek oldalán. A megszálló hatalom önkényes és embertelen követelményei kegyetlenül sújtották az ellenállókat és a gyanús személyeket, és állandó megaláztatásnak vetették alá a nőket, gyermekeket és öregeket.

Nem feledkezhetünk meg a népek kényszerű elvándorlásával kapcsolatos drámáról sem; kivetették őket Európa útjaira, ahol ezer veszélynek kitéve kerestek menedéket és eszközöket életük fenntartására.

Hangsúlyozni kell a hadifoglyok sorsát is. A kemény harcok után, magányosságban, kifosztottan és megalázva új és súlyos terhet hordoztak.

Végül emlékezetbe kell idéznünk azt is, hogy a megszálló hatalmaktól a Közép- és Kelet-Európa országaira rákényszerített kormányokkal karöltve járt a megtorló intézkedések és a kivégzések sorozata. Így akarták leigázni az ellenállókat.

A zsidóüldözések

5. Az embertelen intézkedések egyike azonban örök szégyene marad az emberiségnek: a zsidó nép ellen tervezett barbárság.

Eltévelyedett ideológia nevében, "végleges megoldásként" szinte leírhatatlan nélkülözéseknek és kegyetlenségeknek vetették alá a zsidókat. Kezdetben megalázó és megkülönböztető intézkedésekkel üldözték, majd koncentrációs táborokban pusztították el őket.

A lengyelországi zsidók kálváriája különösen is súlyos volt. A varsói gettó ostromáról kapott képek, valamint az auschwitzi, majdaneki és treblinkai koncentrációs táborokból nyert hírek meghaladnak minden emberi elképzelést.

Azt se felejtsük, hogy ez az embergyilkos őrültség sok más csoportra is lesújtott, amelyeknek az volt a "bűnük", hogy különböztek a megszállók embertelen tirannizmusától, vagy ellenkeztek ezzel.

E fájdalmas évforduló alkalmával újra felhívással fordulok tehát minden emberhez: küzdjék le az előítéleteket, és harcoljanak mindenfajta rasszizmus ellen; ismerjék el minden ember alapvető személyi méltóságát és a benne lakozó jót; tudatosítsák egyre inkább, hogy mindnyájan egyetlen emberi családhoz tartozunk, amelyet Isten akart és gyűjtött egybe.

Erőteljesen megismétlem, hogy a zsidósággal szembeni ellenségeskedés vagy gyűlölet teljes ellentmondásban van az ember méltóságáról alkotott keresztény felfogással.

A katolikus Egyház megpróbáltatásai

6. Az újpogányság és a vele kapcsolatos rendszerek nemcsak a zsidóságot, hanem a kereszténységet is támadták, amelynek a tanítása alakította ki Európa lelkét. A zsidók üldözése, minthogy "test szerint közülük származik Krisztus" (Róm 9,5), a keresztény tanítást csúfolta meg, amely szerint mindannyiunknak egy a méltósága: Isten gyermekei vagyunk.

Erre mutatott rá már elődöm, XI. Pius "Mit brennender Sorge" kezdetű körlevelében, amikor kijelentette: "Aki a fajt, a népet vagy az államot, illetve ennek meghatározott formáját vagy az emberi társadalom alpvető elemét ... tekinti minden dolog legfőbb mércéjének, még a vallási értékek fölé is emeli, és így bálványimádóan isteníti, az felforgatja és megváltoztatja az Istentől teremtett és akart rendszert."

Ez a nemzetiszocialista ideológia nem kímélte meg az egyházakat, főleg a katolikus Egyházat, amelyiknek mind a háború előtt, mind alatta kijutott a szenvedésből. Kétségtelen azonban, hogy az Egyház sorsa azokon a vidékeken sem volt jobb, ahol a dialektikus materializmus marxista ideológiáját kényszerítették az emberekre.

Mégis hálát kell adnunk Istennek, hogy ezek között a megpróbáltatások között is annyian bátran megvallották hitüket, ellenálltak az ateizmus önkényének, és nem törtek meg az erőszak alatt.

Totalitarizmus és vallás

7. Végső elemzésben a náci pogányság és a marxista dogma közös nevezője az a tény, hogy mindkettő totalitárius ideológia, s arra törekszik, hogy valláspótlékká váljék.

Már jóval 1939 előtt észrevehetővé vált az a törekvés az európai kultúra bizonyos területein, hogy eltüntessék Istent és az ő képét az emberi látóhatárról. Ilyen szellemben kezdték nevelni a legzsengébb korú gyermekeket.

A tapasztalat azonban, sajnos, megmutatta, hogy amikor az ember egyedül az ember hatalmának van kiszolgáltatva, s meg van fosztva vallási törekvéseitől, csakhamar puszta számmá vagy tárggyá válik. Másfelől minden korban fennállt a kockázat, hogy az ember gőgösen és önelégülten önmagába zárkózzék. De ezt a veszélyt századunkban fokozza az a tény, hogy a fegyverek erejének, valamint a tudománynak és a technikának növekedése azt az illúziót keltette, hogy az ember egyedüli ura lehet a természetnek és a történelemnek. Ez a téves felfogás húzódik meg azoknak a szélsőségeknek a gyökerén, amelyeket oly sajnálattal emlegetünk.

Az az erkölcsi szakadék, amelybe 50 évvel ezelőtt az Isten – s ezzel együtt az ember – megvetése taszította a világot, kézzelfoghatóan érzékelteti a "világ fejedelmének" (vö. Jn 14,30) hatalmát: félrevezetheti az emberek lelkiismeretét a hazugsággal, az ember és a jog megvetésével, a hatalom és az erő kultuszával.

Ma mindezt emlékezetünkbe idézzük, és elgondolkodunk azokon a végzetes következményeken, amelyek ránk szakadnak, ha elhagyunk minden

Istenhez való viszonyulást és minden transzcendens (magasabbrendű) erkölcsi törvényt.

Tiszteletben tartani a népek jogait

8. Ami érvényes az emberre, az áll a népekre is. Az 1939-es eseményekre való emlékezés azt jelenti, hogy megemlékezünk azok okáról, azaz a népek és az egyes személyek jogainak elidegenítéséről. Erre utaltam tegnap a Lengyel Püspökkari Konferenciához intézett szózatomban.

Nem uralkodhat a béke, ha nem tartjuk tiszteletben minden nép – főként a gyengébbek – jogait. A nemzetközi jog egész épülete az államok egyenjogúsága elvének, minden egyes nép önrendelkezési jogának és az emberiség felsőbb javát célzó szabad közreműködés jogának tiszteletben tartására épül.

Lényeges tehát, hogy ma se ismétlődjenek meg hasonló helyzetek, mint amelyeket Lengyelország szenvedett el 1939-ben, amikor letarolták, és a lelkiismeretlen támadók kényük-kedvük szerint feldarabolták. S erre emlékezve nem tudunk nem gondolni azokra a nemzetekre, amelyek még mindig nem nyerték el teljes függetlenségüket, valamint azokra, amelyeket komoly veszély fenyeget, hogy azt elveszíthetik. Ebben az összefüggésben napjainkban elengedhetetlen, hogy ne gondoljunk Libanonra, ahol a saját érdeküket kereső erők nem riadnak vissza attól, hogy egy népnek magát a létét veszélyeztessék.

Ne felejtsük el azt sem, hogy a második világháború után az Egyesült Nemzetek Szervezete a párbeszéd és a béke eszközeként a népek egyenjogúságának tiszteletben tartására született.

A lefegyverzés

9. Ennek az "együttélésnek" egyik alapvető feltétele a lefegyverzés.

A félelmetes megpróbáltatásoknak, amelyeken keresztül ment az utolsó világháború folyamán a katonaság és a polgári lakosság, arra kell ösztönözniük a népek felelős vezetőit, hogy halogatás nélkül megoldásokat dolgozzanak ki az együttműködésre, a kölcsönös ellenőrzésre és a lefegyverzésre, és így megakadályozzák a háború új lehetőségét. Ki merné a ma még rettenetesebb fegyverek használatának jogosságát védeni, amelyek embereket gyilkolnak, s a népek közötti kapcsolatokat teszik tönkre, hogy így oldódjanak meg a nemzetek közötti ellentétek? Megismétlem, amit már egyszer mondtam: "A háború önmagában értelmetlen dolog, és egyedül a konfliktusok békés rendezésének elve méltó út az emberhez."

Ezért örömmel üdvözölhetjük a nukleáris, valamint a hagyományos fegyverek leépítését, a kémiai fegyverek teljes megtiltását célzó, most folyó tárgyalásokat. A Szentszék többször kijelentette már, hogy szükségesnek tartja: jussanak el a felek a lehető legalacsonyabb fegyverkezési szintre, azaz arra, amely megfelel védelmi és biztonsági szükségleteiknek. Ezek az ígéretteljes lépések azonban csak akkor lesznek eredményesek, ha egyéb, főleg gazdasági és kulturális területeken is kíséri őket az együttműködés komoly szándéka. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia

legutóbbi, párizsi ülésén, melynek a témája "az emberi dimenzió" volt, Európa mindkét részéről annak a kívánalomnak adtak hangot, hogy mindenütt lépjen életbe a jogállam rendszere. Mert valóban úgy tűnik, hogy ez az államforma biztosítja legjobban a személy jogait, beleértve a vallásszabadság jogát, melynek tiszteletben tartása nélkülözhetetlen eleme a társadalmi és nemzetközi békének.

A fiatal nemzedék nevelése

10. A múlt tévedéseiből és elferdüléseiből tanulva a mai európaiak kötelessége, hogy a kölcsönös együttműködés és megbecsülés szellemére s életstílusára tanítsák a fiatal nemzedéket. Ebből a szempontból a kereszténységnek, amely Európa lelki értékeit oly mélyen kialakította, állandó ihletforrásnak kellene lennie: Az Isten képére teremtett személyekre vonatkozó tanítása csak előmozdíthatja a megújult humanizmus fejlődését.

Az elkerülhetetlen társadalmi vitákban, amelyekben a különfajta felfogások kerülnek szembe egymással, a felnőttek adjanak példát a kölcsönös megbecsülésre, mindig ismerjék el a másik felfogásban rejlő igaz elemeket.

Földrészünk számos ellentéttel terhes. Szükséges tehát, hogy a személyek, a népcsoportok és a különböző kultúrájú, hitű és társadalmi rendszerű országok szüntelenül tanulják meg egymás kölcsönös elfogadását.

Ezen a téren alapvető szerepük van a tömegtájékoztatási eszközök munkatársainak. Sajnos, meg kell állapítani, hogy bizonyos erőszakra és más eltévelyedésekre ösztönző látványosságok nem segítik elő az Isten képmására teremtett emberi személy iránti tiszteletet; s ilyen közlemények gyakran szerepelnek a tömegtájékoztatási eszközök programjában. Megzavarják a fejlődő fiatalok lelkiismeretét, és tompítják a felnőttek erkölcsi érzékét.

Közéleti erkölcsösség

11. A közélet nem vonatkoztathat el az erkölcsi elvektől, mert a béke elsősorban az egyénektől és népektől átélt és továbbszármaztatott emberi értékeken keresztül terjed. Amikor egy nemzet erkölcsi szövete szétmállik, minden rossz bekövetkezhet.

A múlt eseményeire való éber emlékezés tegye figyelmessé kortársainkat a szabadság gyakorlásában rejlő visszaélések lehetőségeire; ennek a szabadságnak a megszerzéséért fizettek oly drága árat kortársaink. A béke törékeny egyensúlyát megdönthetik a szívekben felgyülemlő rossz indulatok: a fajgyűlölet, az idegenek megvetése, a betegek és öregek elkülönítése, a szegények kisemmizése, az egyéni és társadalmi erőszak alkalmazása.

Ismerjék fel tehát az állampolgárok a politikai indítványok közül azokat, amelyek az értelemre és az erkölcsi elvekre építenek, az állam felelősei pedig ügyeljenek arra, hogy szüntessék meg azokat az okokat, amelyek elkeseredést vagy szenvedést okozhatnak a társadalom inségesebb csoportjaiban.

Felhívás Európához

12. Az államférfiaknak és a népek felelőseinek megismétlem a legőszintébb meggyőződésemet: Isten tisztelete és az emberek tisztelete elválaszthatatlan egymástól. Ezek alkotnak olyan abszolút alapelvet, amely lehetővé teszi az államoknak és politikai tömböknek, hogy túllépjenek ellentéteiken.

Különösen nem felejthetjük el Európát: Európában született meg az a szörnyű összecsapás, Európa élt meg hat teljes éven át egy valódi "passiót", amely tönkretette, elvéreztette. 1945 óta azonban tanúi és részesei vagyunk az anyagi és lelki újjáépítést célzó eredményes erőfeszítéseknek.

Tegnap még ez a földrész exportálta a háborút; ma az a hivatása, hogy a béke munkása legyen. Bízom abban, hogy kereszténytörténelmének öröksége: a humanizmus és a szabadság üzenete még megtermékenyítheti népeit, és kisugározhat a világra.

Igen, Európa, mindenki reád néz, tudva, hogy mindig van valami mondanivalód a háborús évek katasztrófája után: az igazi civilizáció nem az erőben rejlik, hanem annak a győzelemnek a gyümölcse, amelyet magunkon és az embert leromboló igazságtalanság, önzés és gyűlölet erői felett aratunk.

Üzenet a katolikusokhoz

13. Végül és különösképpen is szeretnék a katolikus Egyház pásztoraihoz és híveihez fordulni.

Visszaemlékeztünk történelmünk egyik leggyilkosabb háborújára, amely keresztény hagyományú földrészen kezdődött el.

Ez a megállapítás ösztönözzön arra, hogy lelkiismeret-vizsgálatot tartsunk: milyen a minősége Európa evangelizálásának. A keresztény értékek veszendőbe menése segítette elő közelmúltunk tévedéseit; ügyeljünk tehát arra, hogy mily módon hirdetjük és éljük az evangéliumot!

Mert sajnos, meg kell állapítanunk: a modern ember életének számos területén úgy gondolkodik, él és dolgozik, mintha Isten nem létezne. A tegnapi veszély tehát ma is fenyeget: az ember ki van szolgáltatva az ember hatalmának!

Miközben Európa arra készül, hogy új arcot öltsön magára, miközben a középső és keleti részén fekvő országokban új, pozitív fejlemények jelentkeznek, és míg népeinek vezetői egyre inkább együttműködnek az emberiség nagy problémáinak megoldásán, Isten arra szólítja fel az Egyházat: járuljon hozzá saját kincseivel a testvéribb világ építéséhez.

A többi keresztény egyházzal együtt – bár a mi egységünk is tökéletlen – hirdetni akarjuk a mai emberiségnek: az ember igazán csak akkor ember, ha elismeri magáról, hogy Isten teremtménye; az ember csak akkor van igazán tudatában emberi méltóságának, ha felismeri magában és a másikban annak az Istennek a jegyét, aki őt a saját képére teremtette; csak annyira lesz igazán nagy, amennyire szeretettel felel Istennek, és életével szolgál embertársának.

Isten nem vesztette el bizalmát az emberben. Tehát mi, keresztények, szintén nem veszíthetjük el az emberbe vetett bizalmunkat, mert tudjuk, hogy az ember mindig nagyobb, mint tévedései és bűnei.

Emlékezzünk az Úrtól meghirdetett boldogságra: "Boldogok a békességszerzők" (Mt 5,9). Ezért felhívunk minden embert: bocsássunk meg egymásnak, és álljunk a másik szolgálatára – azért, aki testében egyszer s mindenkorra "az ellenségeskedést megölte" (Ef 2,16).

Mária, a Béke Királynéja anyai oltalmába ajánlom az emberiséget, és közbenjárására bízom a történelmet, amelynek mi vagyunk cselekvői.

S hogy a világ ne ismerje meg újra azt az embertelenséget és barbárságot, amely 50 évvel ezelőtt lerombolta, fáradhatatlanul hirdetjük Jézus Krisztust, "aki megszerezte nekünk a kiengesztelődést" (Róm 5,11), az emberek egymás közötti kiengesztelődésének zálogát.

Az ő békéje és áldása legyen mindnyájatokkal!

Vatikán, 1989. aug. 27-én, pápaságom 11. évében.

A SZENTATYA ÁLTAL JÓVÁHAGYOTT HAVI IMASZÁNDÉKOK

Januárra: Hogy a katolikus Egyház és az anglikán közösség közti párbeszéd hozzájáruljon ahhoz, hogy a keresztények egységének útján előbbre jussunk.

Februárra: Azokért a keresztényekért, akik sokfelé a világban üldözést szenvednek.

Márciusra: Hogy a keresztények egyre hitelesebb tanúságot tegyenek a rászorulók megsegítése és az evangéliumi szegénység iránti hűség mellett.

Áprilisra: Hogy a 20. évszázad utolsó évtizede során valamennyi keresztény imádságos és tevékeny összefogással hozzásegítsen Jézus Krisztus jobb megismeréséhez és megszeretéséhez.

Istentiszteleti Kongregáció

A VASÁRNAP ÉS MEGTARTÁSA

1988. június 2-i keltezéssel az Istentiszteleti Kongregáció direktóriumot adott ki a pap nélkül végzendő vasárnapi ünneplésekről. A magyar püspökök egyházmegyei körleveleikben ismertették ezt a lelkipásztori szempontból alapvető dokumentumot, és rendelkeztek konkrét alkalmazásáról. Az alábbiakban teljes fordításban közöljük az írás három fejezete közül az elsőt; címe: A vasárnap és megtartása. A másik két fejezet címe: Feltételek a pap távollétében végzendő vasárnapi ünneplések gyakorlatba viteléhez; Az ünneplés [lefolytatása].

Fordításunkat rögtön követi Teleki Béla atya írása, amely a nyugat-európai lelkipásztori irodalom nyomán az új római direktórium szellemében gyakorlati megfontolásokat nyújt.

Ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik a német katolikus és evangélikus egyház közös nyilatkozata is, a Szolgálat 82. számának 44–48. lapján.

8. "Az Egyház minden hetedik napon megünnepli a húsvéti misztériumot apostoli hagyomány alapján, amely magából Krisztus feltámadásának napjából ered. Ezt a napot joggal nevezzük az Úr napjának." (*Sacrosanctum Concilium* 106.) (A vasárnap latin neve *dies dominica*, az Úr napja. A fordító megjegyzése.)

9. Az I. és II. század legrégibb írásos emlékeitől kezdve (Didakhé 14,1) kifejezett tanúságtételeket találunk, hogy a hívek összegyűltek azon a napon, amelyet az Újszövetség "az Úr napjának" nevez (vö. Jel 1,10; vö. még Jn 20,19.26; ApCsel 20,7-12; 1Kor 16,2; Zsid 10,24-25). E tanúságtételek közül kiválik Szent Jusztinoszé (*I. Apológia* 67): "Azon a napon, amelyet [a rómaiak] a Nap napjának neveznek, mindnyájan, akár városban, akár vidéken laknak, összegyűlnek egyazon helyre . . ." A keresztények összegyülekezésének ez a napja azonban nem esett egybe a görög meg a római naptár ünnepnapjaival, és így polgártársaik számára a keresztény azonosság nyilvánvaló jelét alkotta.

10. Az első századok óta a lelkipásztorok sose szűntek meg a hívek emlékezetébe idézni a vasárnapi összegyülekezés szükségességét: "Mivel Krisztus tagjai vagytok, ne szóródjatok szét az egyházon kívül azzal, hogy nem gyűltök össze . . .; ne vessétek meg saját magatokat, ne fosszátok meg az Urat saját tagjaitól, ne osszátok meg és ne szórjátok szét az ő testét! . . ." (*Az Apostolok Didaszkáliája*, II 59 1-3.) A II. vatikáni zsinat nemrégiben emlékezetünkbe idézte: "E napon ugyanis a kereszténveknek egybe kell gyűlniük, hogy Isten igéjét meghallgatva és az Eucharisztiában részesedve megemlékezzenek az Úr Jézus szenvedéséről, feltámadásáról és dicsőségéről, és hálát adjanak Istennek, aki őket élő reményre szülte újjá Jézus Krisztusnak a holtak közül való feltámadása által (1Pét 1.3)." (*Sacrosanctum Concilium* 106.)

11. Azt, hogy a vasárnap megünneplése mennyire fontos a hívek életében, így fogalmazta meg Antiochiai Szent Ignác: a keresztények "már nem a szombatot tartják meg, hanem az Úr napját, amikor életünk felkelt Krisztus által és az ő halála által." (*Levél a magnésziaiakhoz*, IX 1.) A hívek keresztény érzéke, tegnap és ma egyaránt, olyan nagyra értékelte a vasárnapot, hogy sosem akarták elhagyni az Úr napját, még az üldöztetések idején sem, vagy olyan vidékeken sem, ahol a kultúra messze állt a keresztény hittől, sőt szemben állt vele.

12. A vasárnapi gyülekezetek számára főként megkívánt elemek a következők:

a) A hívek összegyülekezése annak kinyilvánítására, hogy az Egyház nem önmagától születik, hanem Isten hívja egybe, vagyis az Egyház Isten népe, mely szerves szerkezettel rendelkezik, és Krisztusnak, a Főnek személyében cselekvő pap irányítása alatt áll.

b) A húsvéti misztériumról szóló katekézis, az Írások olvasásából és a pap vagy a diakónus magyarázatából kiindulva.

c) Az eucharisztikus áldozat megünneplése; ez az áldozat a Krisztus személyében cselekvő pap által jön létre, és az egész keresztény nép nevében ajánlják fel; ez az áldozat jelenlévővé teszi a húsvéti misztériumot.

13. A lelkipásztori gondoskodásnak főleg arra kell irányulnia, hogy minden vasárnap megünnepeljék a miseáldozatot; egyedül ez képes örökkévalóvá tenni az Úr Húsvétját (vö. VI. Pál 1977. március 26-án a közép-franciaországi püspökökhöz mondott beszédét: "A célkitűzésnek a miseáldozat megünneplésének kell maradnia; az Úr Húsvétjának ez az egyetlen igazi megvalósulása"), és teljesen kinyilvánítani az Egyházat. "A vasárnap az az elsőrendűen fontos ünnepnap, amelyet a hívek buzgóságába kell ajánlani és sürgetni . . . A többi ünneplést, hacsak valóban nem egészen nagy jelentőségű, nem lehet a vasárnap elé helyezni, mert ez az egész liturgikus év alapja és magja." (*Sacrosanctum Concilium* 106.)

14. Szükség van arra, hogy ezeket az elveket a hívek lelkére kössük a keresztény képzés kezdetétől fogva, hogy szívesen magukévá tegyék e [heti] ünnepnap megszentelésére vonatkozó parancsot, és megértsék annak okát, hogy minden vasárnap összegyűlnek az Eucharisztia megünneplésére, éspedig az Egyház hívására adott válaszként, nem pedig egyszerűen magánbuzgóságból. Így a hívek a vasárnapot Isten transzcendenciájának jeleként tudják megélni, amely az emberi műveket felülmúlja, nem pedig mint egyszerű pihenőnapot; a vasárnapi gyülekezet értékét is mélyrehatóbban tudják megragadni, és tanúskodni tudnak arról, hogy az Egyház tagjai.

15. Fontos, hogy a hívek a vasárnapi gyülekezetekben ugyanúgy, mint a keresztény közösség életében is, tevékeny részvételt, igazi testvériséget találjanak, és lehetőséget arra, hogy a Szentlélek vezetése alatt lelki táplálékhoz jussanak. Így könnyebben védve lesznek a szekták vonzásával szemben, amelyek támogatást ígérnek nekik fájdalmas egyedüllétükben és vallási vágyaik teljesebb kielégülését.

16. Végül a lelkipásztori tevékenységnek elő kell segítenie azokat a kezdeményezéseket, amelyek arra irányulnak, hogy a vasárnap "az öröm és a munkától való megpihenés napja is legyen" (*Sacrosanctum Concilium* 106). Így a vasárnap a mai társadalom minden tagjának szemében úgy fog megmutatkozni, mint a szabadság jele, és következésképpen mint egy olyan nap, amelyet az emberi személy javára rendeltek el;az emberi személy értéke minden kétséget kizáróan felülmúlja a gazdasági ügyeket és a termelési folyamatokat. (Vö. A vasárnap értelme egy pluralista társadalomban; a kanadai püspökök konferenciájának lelkipásztori megfontolásai, 1987 elején.) (A Szolgálat 74. száma, a 62–66. lapokon, ezt az írást majdnem teljes egészében közli. A fordító megjegyzése.)

17. Isten igéje, az Eucharisztia és a papi szolgálat olyan adományok, amelyeket az Úr az Egyháznak, hitvesének felkínál. Ezeket be kell fogadni, és még inkább kérni kell mint Isten kegyelmét. Ezeknek az adományoknak a vasárnapi gyülekezetben örül az Egyház a legnagyobb mértékben, mert ott hálát mond Istennek, miközben várja az Úr napjának teljes élvezését "Isten trónja előtt a Bárány jelenlétében" (Jel 7,9).

Teleki Béla

A VASÁRNAPI ISTENTISZTELET FŐBB KÉRDÉSEI

Vasárnapi istentiszteleten általában a keresztény közösség összejöveteleit értjük, miközben meghallgatják és átelmélkedik Isten üzenetét, a háromságos egy Istennek hálával és dicsőítéssel hódolnak, és ünneplik Krisztusban való egységüket. Eszerint a vasárnapi istentisztelet különböző formái: a szentmise mint korona, de az igeliturgia, vesperás, ájtatosságok is. Mind kifejezik és segítik a közösség hitét, reményét és szeretetét, tanúsítják és elősegítik Krisztus közösségét *(koinonia)* testvéreivel.

1. A vasárnapi istentisztelet alaphangulata

"Testvérek, Isten irgalmára kérlek benneteket: Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata" – figyelmeztet Pál apostol (Róm 12,1). "A test itt az egész személyt jelenti. A keresztény ember érezze, hogy egész életével Istennek szolgál" – olvassuk a magyarázatot az idézett szöveg lábjegyzetében. Az istentiszteletthez hozzátartozik az önfeláldozás, amit az apostol így fejteget a következő sorban: "Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte, és mi a tökéletes." Csak így ölthetjük Krisztus képmását magunkra (vö. Róm. 8,29). Az igazi istentisztelet tulajdonképpen Krisztus önfeláldozása, kereszthalála, amit a szentmisében megjelenítünk. Nem zárkózhatunk magunkba, nem élhetünk csak önmagunknak. Áldozattá kell válnunk testvéreinkért. "Krisztus szeretete ösztönöz bennünket" (2Kor 5,14), hozzuk áldozatul magunkat Krisztussal embertestvéreink üdvös-

ségéért. Pállal érezzük: "Krisztus Jézus szolgájának kell lennem a pogányok között, és Isten evangéliumának szent szolgálatát kell ellátnom, hogy a pogány népek a Szentlélektől megszentelt kedves áldozati ajándékká legyenek." (Róm 15,16.) Érthető tehát, hogy a vasárnap fénypontja a szentmise, hisz benne lépünk közösségre *(communio)* Krisztussal, s benne nyeri el az egész emberiség az üdvösség, szabadulás isteni ajándékait. Bár már maga a keresztények összejövetele is Krisztus jelenlétének megvalósulása (vö. *SC* 7). Benne gyülekezik az Egyház, mint Isten új népe.

Az istentiszteletre különösen vasárnap kell összejönnünk. Igazolja ezt a Szentírás is: Vasárnap, "a hét első napján" (Jn 20,1) támadt föl Jézus, a tanítványok a következő vasárnap, "nyolc nap múlva ismét együtt voltak" (Jn 20,26). Vasárnaponként jelent meg tanítványainak a Föltámadott. Pünkösdkor, vasárnap jött el a megígért Szentlélek. Ezért a vasárnap "ősünnep", "heti húsvét". Már az őskeresztények is "a hét első napján" (ApCsel 20,7) összegyűltek "kenyértörésre", szentmisére. Vasárnap rendezték gyűjtéseiket (1Kor 16,1k) a jeruzsálemi testvérek javára. Ez a gyűjtés is kifejezte a hívek önfeláldozását. A hét első napja már a Szentírásban úgy szerepel, mint "az Úr napja" (Jel 1,10).

Az igeliturgia is, főképp a pap nélküli közösségekben, istentisztelet, hisz "akkora erő és hatékonyság van az Isten igéjében, hogy támasz és életerő Egyházának, hitszilárdság az Egyház gyermekeinek, táplálék a léleknek, tiszta és el nem apadó forrása a lelki életnek." (*DV* 21.) Ez viszont semmivel se kisebbíti a szentmisét, ahol Krisztus szentségi jelenlétét és üdvözítő művét ünnepeljük, Krisztussal a legbensőségesebb közösségre lépünk. "Az áldás kelyhe . . ., nemde a Krisztus vérében való részesedés? S a kenyér . . ., nemde a Krisztus testében való részesedés?" (1Kor 10,16.) Istennel és egymással való egységünknek záloga tehát a szentmiseáldozat. Ezért inti már az apostol a híveket: "Összejöveteleinkről ne maradjunk el!" (Zsid 10,25.) Az őskeresztények vallották, hogy az, aki vasárnap nem vesz részt az istentiszteletben, "szétszórja az Egyházat", "elhanyagolja önmagát", "az Üdvözítőt elszakítja tagjaitól." "Milyen szentsége lehet annak, aki az Úr napján nem jön az összejövetelre, hogy hallgassa az üdvözítő szavakat, és táplálkozhasson az isteni eleséggel?" (*Didaszkalia* II, 59,2-3, a 3. sz.-ból.)

A keresztény üldözés során Datinust és 48 társát azért ítélték éhhalálra Észak-Afrikában, mert álhatatosan ragaszkodtak a szentmiséhez. Kínzatásuk közepette is ezt mondogatták: "Nem élhetünk az Úr ünneplése nélkül."

2. Az istentisztelet és a keresztények élete

Az istentisztelet és a keresztények élete egységet alkot, különösen az Eucharisztiában: "Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből részesülünk" – vallja az apostol (1Kor 10,17). Az Eucharisztiában Jézus értünk és velünk van. Ugyancsak mi is érte és vele vagyunk. Az oltár helye is jelképezi: egyek vagyunk az asztal körül! Kört képezünk, amely közepén a pap Krisztus tevékenykedik. Ezért a szentmise gyújtópontja keresztény életünknek.

Hasonlót mondhatunk a szentségek liturgiájáról is a zsinat szavaival: "A szentségek és szentelmények liturgiája tehát azt teszi lehetővé, hogy a jól felkészült hívő számára az életnek szinte minden eseménye megszentelt legyen, mégpedig annak az isteni kegyelemnek a hatására, amely Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának húsvéti misztériumából árad ... Így alig lesz olyan evilági valóság, amelynek erkölcsileg helyes használata ne lenne alkalmas az ember megszentelésére és az Isten dicséretére." (SC 61.)

Igazat adunk R. Guardininek, aki 1964-ben így nyilatkozott: "A mai embernek nem elég pusztán mondani, értelmesen megmagyarázni, szépen megrendezni. Képzésébe be kell vonni a látás, cselekvés és alkotás érzékszerveit. A zenei elem több, mint körítés, a közösség mást jelent, mint egymás mellett ülést, tulajdonképpen létközösséget fejez ki." Az ének nemcsak felemeli a lelket, hanem közösséget teremt az istentiszteleten. Természetesen csak akkor, ha a résztvevők ismerik a dallamokat, és szívvel-lélekkel bekapcsolódnak.

Az istentiszteletnek kifejezett ekkléziológiai jelentősége is van, hiszen az év során megújul Krisztus élete az Egyházban, kapcsolatba kerülünk a szentekkel, nagy testvéreinkkel, a megdicsőült Egyház tagjaival. "A szentek ünnepei – hirdeti a zsinat – Krisztusnak szolgáiban véghezvitt csodatetteit hirdetik, a hívőknek pedig követésre és utánzásra alkalmas példát adnak." (*SC* 111.)

3. Az istentisztelet erőpróba

Az elnöklő és a többi résztvevő számára fölveti az istentisztelet a kérdést: Képes vagy-e ünnepelni? Mit jelent számodra az ünnep és ünneplés? Az istentisztelet csak díszletet jelent hétköznapjaidban, vagy magával ragadja egész életedet?

Az istentisztelet sarkall, hogy az embertestvért elfogadjam. Megkérdezi tehát: Hajlandó vagy-e ápolni a testvéri közösséget? Elfogadod-e testvéreidet fejlődésük azon pontján, ahol éppen állnak? Komolyan veszed-e az ő elvárásaikat?

Modern világunk fölaprózta az embert. Ünnepelni sem tudunk. Különösen azért nem, mert az ünneplés az egész ember, a test és a lélek, minden érzékszerv részvételével történhet: a látás, a hallás, az érintés, a fantázia, a hit, remény és szeretet érzékszerveivel egyszerre. Már Guardini is erre figyelmeztetett: Ha ugyanis csak egyes képességeinkkel ünnepelünk, a valóság töredékeit ragadhatjuk csak meg, vagy teljesen kicsúszik az a kezünkből. Ezt az "aktív részvételt" sürgeti a zsinat is (*SC* 14 és 26). A híres B. Pascal felszólítja az istenkeresőt, viselkedjen úgy, mintha már hinne: jelölje meg magát szenteltvízzel, és térdeljen le. Ez a jelképes cselekvés segíti a hit felé. M. Montessori, neves pedagógusnő meggyőződése, hogy a mozgás és cselekvés magával ragadja a gyermeket, tapasztalatokhoz és belátásokhoz segíti őt. Ezért figyelmeztet is, engedjük meg, hogy a gyermek "a pap mozdulatait és cselekvését utánozhassa, amennyire ez lehetséges". Az istentiszteleten megtanulhatjuk a közösségi élet szabályait. Testünk

gesztusai is beszédesek, sőt tanítanak. Amikor pl. egymásnak kezet nyújtunk, beismerjük, hogy együvé tartozunk, de kifejezünk ezzel bizonyos örömöt, bizalmat, egyezést is. Kifejezzük és meg is valósítjuk.

Bizonyos, hogy az istentiszteleten való részvételt a papoknak és a többi hívőnek is meg kell tanulniuk. Különben hiába van joga minden megkeresztelt embernek az istentiszteleten való "teljes, tudatos és tevőleges részvételre" (*SC* 14). Ezért különös és sajátságos liturgikus képzést kell kapniuk a papoknak (*SC* 15–18). "A lelkipásztorok buzgón és türelmesen szorgalmazzák a liturgikus nevelést, valamint a híveknek belső és külső tevékeny részvételét, kinek-kinek a maga kora, adottsága, életformája és vallási műveltsége szerint. Így egyik legfőbb feladatukat teljesítik . . . A liturgia dolgában ne csak szóval, de példájukkal is vezessék népüket." (*SC* 19.) Megfelelő utasítást találunk a zsinati okmányok még legalább 45 pontjában; majdnem minden okmány említi a liturgikus képzést. Ebből is látjuk, milyen fontos tételről van szó.

4. Munkatársak képzése

A liturgikus konstitúció különösen szorgalmazza a hívek liturgikus nevelését (SC 14 és 19), amint ezt már idéztük is. Hatványozottan fontos, hogy a lelkipásztorok gondoskodjanak munkatársak képzéséről, mert a liturgia ünneplését és az egész munkaközösség liturgikus nevelését egyedül képtelenek ellátni. Az alábbiakban két kísérletre mutatunk rá.

a.) Freiburgi "műhelyszeminárium"

A freiburgi közösség példát mutatott azon munkatársak képzésére, akik a gyermekek és családok istentiszteletén segédkeznek. A kurzus négy estét és egy teljes délutánt vesz igénybe. Olyanok a résztvevők, akik már önkéntes kisegítők az istentisztelet megszervezésében.

A célkitűzés elsősorban gyakorlati és nem elméleti; a résztvevőkkel átelmélkedik, kielemzik és begyakorolják a gyermekek és családok istentiszteletének lefolyását. Emellett segítik a résztvevők hitének érlelődését s az Egyház liturgiájának, főképp az Eucharisztiának mélyebb megértését. Végül lehetővé teszik a hit ünneplése különböző formáinak előkészítését és begyakorlását.

A szeminárium szervezői: a plébános mellett a lelkipásztori gyakornok, aki teológiai tanulmányai során gyakorlati évét tölti a plébánián, és a közösség lelkipásztori asszisztensnője, akit a püspök bízott meg a plébániai lelkipásztorkodás szervezésének feladataival. A munkába bevontak még néhány egyetemi hallgatót, akik valláspedagógiát vagy gyakorlati teológiát tanulnak a freiburgi katolikus szakfőiskolán. Az utóbbiak ismereteiket adták tovább, és a csoportmunkában vállaltak központi szerepet.

A szeminárium témái: az eucharisztikus ünneplés szerkezete; a résztvevők egyéni Eucharisztia- és liturgiafogalmának feldolgozása; a gyermekek istentiszteletének lehetséges változatai A Gyermekmisék Direktóriuma (1973. nov. 1.) alapján; az istentisztelet előkészítésének szakaszai és lépései; az istentisztelet változatainak begyakorlása. Végezetül saját munkájuk gyümölcseit élvezhették a családi istentisztelet ünneplésével.

A szeminárium munkamódszere kerekasztal-megbeszélés, csoportmunka és plénum. A kerekasztalnál anyagot, munkalapokat, esszéket kaptak, istentiszteleti modelleket vizsgáltak meg. Itt terjesztették elő a következő témákat: gyermekeink és mi az istentiszteleten; az Eucharistia alapszerkezete; az Eucharisztia teológiája; a gyermekek és szülők istentiszteletének sajátosságai; tapasztalatok a szülők és gyermekek istentiszteletével. Közben a gyermekek és szülők istentiszteleteivel kapcsolatos diákat és filmeket néztek meg. A csoportmunkákban a nyílt és őszinte megbeszélés uralkodott. A plénumban előterjesztették csoportmunkáik eredményét, egymásnak kérdéseket tettek fel, és igyekeztek tisztázni a felmerülő nehézségeket.

A szeminárium tapasztalatait így foglalhatjuk össze: 1. A csoportmunkák igazi hitvallásssá váltak. 2. A résztvevők rádöbbentek, hogy a liturgia különböző értelmezéseit (a korkülönbség és neveltetés kapcsán) mint gazdagságot és sokrétűséget kell értelmezni. 3. A gyakorlással és kísérletezéssel sokat tanulhattak.

b.) Augsburgi pasztorális szeminárium

Az augsburgi pasztorális szemináriumot Stimpfle püspök hívta életre 1974-ben. Egyházmegyei intézetnek szánta, ahol kiképzést nyernek azok, akik önként segédkeznek az istentisztelet megszervezésénél.

A kezdeményezés arra épít, hogy a munkatársak az istentiszteleten kapcsok Isten és az istentiszteletet végzők között, a közösséget gazdagítják az igeliturgiával, ájtatosságokkal, vesperással, bűnbánati liturgiával, áldoztatással stb. Képzésük többet kíván, mint a puszta ismeretek elsajátítása. Meg kell tanulniuk a személyes megnyilatkozást a csoportban, másokat szóra bírni, odafigyelni másokra, kérdéseket feltenni, saját életüket a keresztény igazságok szemszögéből nézni, az istentisztelet különböző formáit előkészíteni.

A kurzus vezetői 3-3 előadó, akik a papság és lelkipásztori asszisztensek köréből kerülnek ki. Összesen 120-an működnek közre, ezeknek 70%-a pap.

A kurzust 5 szakaszra osztották három-három súlyponttal: a résztvevők élettapasztalata a témával kapcsolatban; szembesítés az Egyház hitélményével; a különböző liturgikus elemek előkészítése és az istentisztelet ünneplése.

Az első szakasz témaköre: "Együtt az úton mint hívők." (Egy bibliai személy hitútját szemlélik, pl. Ábrahámot, Mózest, Jeremiást, Pált, Pétert . . ., majd a résztvevők reflektálnak saját hitükre, végül a hívek könyörgését gyakorolják.)

A második szakasz témája: "Jézus közössége – a lelkipásztori kisegítő feladatai és lehetőségei a közösségben." (Saját lehetőségeik és képességeik vizsgálása. Hogyan épül be a közösségbe a kisegítő az istentiszteletnél? Az igeliturgia gyakorlása.)

Ezt követi "Az Igével való találkozás" témája. (Hogyan fejezhetjük ki szavakkal saját tapasztalatainkat és meggyőződésünket? Miképpen mutatja

be a Szentírás az emberek tapasztalatait? A lecke és evangélium bevezető szövegeinek gyakorlása.)

A negyedik szakasz témája: "A jelek ősélménye – a hit jelei." (Mit jelent a kép és a jelkép életemben? Hol fejeznek ki a liturgia jelképei életet és kapcsolatot? Begyakorolják a család Eucharisztia-ünneplésének közös előkészítését.)

Az ötödik szakasz anyaga: "A hit forrásai – a mindennapi hit." (Hogyan kapcsolódhat eggyé a hit és a mindennapok tapasztalata? Elemzik az egyházi évet. Gyakorolják a bűnbánati istentisztelet előkészítését és levezetését.)

Az öt tanulmányi szakasz után a résztvevők záró vitát folytatnak kis csoportokban, ahol saját lehetőségeiket és bevetésüket mérlegelik.

A kurzus bevégzése után a jelöltek nincsenek magukra hagyva munkájukban. Minden espereskerületben működik egy felelős személy, aki 2–3 hónaponként összegyűjti egy-egy estére a kerület istentiszteleti kisegítőit. Főképp tapasztalatcserét folytatnak. Évente egy-egy továbbképző hétvégen vesznek részt.

Tapasztalatok: 1. Bár a jelölteket maguk a plébániák küldik a kurzusra, mégis sokszor a paphiány termékeinek tartják a kisegítőket az istentiszteletnél. 2. Mások "miniteológusokat", "az istentisztelet technikusait" látják bennük.3. A kurzusok időbeli megterhelést jelentenek a résztvevőknek, s mégsem igénylik, hogy a követelmények csökkenjenek.

5. Pap nélküli istentiszteletek

A pap nélküli istentisztelet nem újdonság az Egyház életében és történelmében. Gondoljunk pl. a magyar licenciátusokra, akik plébániák élén álltak, a szentmise kizárásával a legkülönfélébb istentiszteleti formákat vezették. Mindig voltak csoportok, akik rózsafüzér-imádságra, a Szentírás elmélkedésére stb. összejöttek pap nélkül.

Újabban a "pap nélküli vasárnapi istentisztelet" egyre gyakoribb jelenség a szórvány lelkipásztorkodásban és kisebb közösségeknél. Hivatalos formája Hugo Aufderbeck (+1981) erfurti püspök nevéhez fűződik, aki 1965. ápr. 30-án engedélyt kapott a római Szent Officiumtól, hogy igeliturgiát vezethessen be áldoztatással a vasárnapi szentmise helyett, olyan községekben, amelyeknek nincs papjuk. Ez az istentiszteleti forma elterjedt az NDK-ban, NSZK-ban, Hollandiában, Franciaországban, Ausztriában stb., és Dél-Amerika, Afrika országaiban különös és sajátságos jelentőséggel bír. A szentmisén kívüli szentáldozás lehetőségeit a *De cultu mysterii eucharistici* (1967. V. 25.) és az *Inter Oecumenici* instrukciók tárják elénk.

Vitathatatlan, hogy az istentisztelet összetartó erőt képvisel a keresztény közösségben; ha elmarad, lelohad a hívek lelkesedése, lankad a vallási életvitel. Napjainkban egyre több kisebb faluban zárják be az iskolákat és egyéb közösségformáló objektumokat. Ha az istentiszteleti összejövetel is – mint végső támasz – elmarad, a falvak helyzete végzetessé válik. Sántít az az okoskodás, hogy járművekkel bejöhetnek a hívek a központi fekvésű és

pap által gondozott plébániákra. A közösség öntudatát táplálja ugyanis a vasárnapi istentisztelet (vö. SC 42). Ugyanakkor nem várhatunk el túl sok áldozatot a hívektől. Mivel azonban Isten népének elidegeníthetetlen joga a vasárnapi szentmise, a pap nélküli vasárnapi istentiszteleteket csak szükségmegoldásnak tekinthetjük.

Milyen változatait gyakoroljuk a vasárnapi istentiszteleteknek?

Legáltalánosabb formája az igeliturgia, amely megegyezhet a szentmise első felével (köszöntés, bűnbánat, olvasmányok, evangélium, katekézis, hívek könyörgése), s ezt követi a miatyánk és a szentáldozás kiosztása hálaadással.

Ez az eljárás teológiailag a "két asztal" elvre támaszkodik: a hívő ember egyszerre táplálkozik az "ige asztaláról" és a "szentségi asztalról".

Újabban mindjobban terjed az a gyakorlat, hogy a pap nélküli közösségnek a püspök által megbízott nem pap elöljárója igeliturgiát tart áldoztatás nélkül, s időközönként a felelős pap szentmisét mond a közösségnek. Ilyenkor áldozhatnak a hívek, természetesen a mise előtt gyónási lehetőséget is kapnak.

Az igeliturgia helyébe sok közösség az Egyház imádságos könyvének (zsolozsma) megfelelő imaóráját teszi: délelőtt a reggeli dicséretet, du. a vesperást. Teológiailag azzal indokolják, hogy a zsolozsma is tartalmazza Isten igéjét. Szent Ágoston "lakomának", az "Úr asztalának" nevezi nemcsak az Eucharisztia ünneplését, hanem az Isten igéjének olvasását és elmélkedését is a közösségben. Ez az álláspontja a zsinatnak is: "Krisztus mindig jelen van . . . igéje által, minthogy ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák. Végül jelen van, amikor könyörög és zsoltárt zeng az Egyház, hiszen megígérte: 'Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük' (Mt 18,20)." (*SC* 7.) Az ágostoni gondolatot fejtegeti az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúció is: "Az Egyház mindenkor tisztelte a Szentírást, mint magát az Úr testét is, hiszen főleg a szent liturgiában szüntelenül veszi és nyújtja a híveknek az élet kenyerét, mind Isten igéjének, mind Krisztus testének asztaláról . . . Akkora erő és hatékonyság van az Isten igéjében, hogy támasz és életerő az Egyháznak . . ., táplálék a léleknek, tiszta és el nem apadó forrása a lelki életnek." (*DV* 21.)

A pap nélküli istentiszteletek vezetőit alaposabb képzésben részesítjük, mint az istentiszteletnél segédkező önkénteseket. A közösség élére csak a teológia – legalább a levelező tagozat – elvégzése után állíthatja a püspök a megfelelő laikusokat.

Ternyák Csaba

BESZÁMOLÓ A SZÖULI EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUSRÓL

A koreai egyház meghívására Magyarországról hárman vettünk részt a szöuli 44. Eucharisztikus Kongresszuson: dr. Pataky Kornél győri megyéspüspök, Cser Jenő, a győri püspökség világi munkatársa és e sorok írója.

Európából Koreába eljutni rendes körülmények között, két átszállással, kb. 20–22 órás repülőutat jelent. Amikor október 2-án Rómából elindultunk, mi is arra számítottunk, hogy másnap délután megérkezünk Szöulba. Az olasz légitársaság gépe azonban akkora késéssel érkezett Frankfurtba, hogy a Hongkongba induló gépet már nem értük el. Így végül is egy napot a frankfurti repülőtér szállodájában töltöttünk, míg másnap végre sikerült feljutnunk az Ázsiába induló gépre. Néhány órás hongkongi várakozás és egy rövid tajvani pihenő után, a római indulástól számított 46. órában, 8 időzónát átrepülve, s kb. 15000 kilométert magunk mögött hagyva megérkeztünk Szöulba, a több mint 10 milliós dél-koreai fővárosba. Itt már izgatottan vártak bennünket, hiszen késésünkről nem tudtunk értesítést küldeni. Megérkezésünk első percétől egészen a búcsúzásig mindenhová elkísért bennünket a tolmácsunk és az autóvezetőnk, mindkettő koreai fiatalasszony, többgyermekes családanyák. Egyikük öt éve keresztelkedett meg, a férje pedig néhány hete. Ez egyébként nem ritkaság Koreában, ahol a 40 milliós lakosságból csak 2 millió katolikus, és ennek fele az elmúlt 10 évben keresztelkedett meg.

A Myong Dong székesegyház tőszomszédságában laktunk más külföldi vendégekkel együtt. Az ott lakó nővérek adták át nekünk erre a néhány napra házuk nagy részét, mely egyszerűen, de nagyon szépen berendezett téglaház. Itt lehetőségünk volt arra, hogy velük elbeszélgetve egy kicsit megismerhessük életüket. A közelben van egy iskolájuk, ahol tanítanak. Nagyon sok volt köztük a fiatal nővér és novícia. Egy alkalommal az ő kápolnájukban volt a szentmise, és akkor mindnyájan ott voltak. Ritkán lehet olyan sok fiatal nővért együtt látni.

Ha tekintetbe vesszük, hogy Szöulnak talán csak az ötöde katolikus, nagyon fontos tény, hogy éppen a székesegyház és környéke a város szellemi, lelki központja. Még a nem hívők is a társadalmi igazságosság, az emberi szabadságjogok és a béke szimbólumaként tartják számon. Ez volt egyik fő színhelye a szöuli diákok tavalyi, demokráciát követelő tüntetésének. Az ország szellemi vezetője Kim bíboros, aki nagy tiszteletnek és szeretetnek örvend népe részéről, legyenek bár katolikusok vagy buddhisták, hívők vagy nem hívők. Sokat fáradozik az ország fellendítésén, ő a társadalmi igaz-

ságosságért folyó harc vezéralakja. Népszerűségére jellemző, hogy a kongresszus előtt a helyi televízióban két és fél órás interjút kértek tőle.

Amikor II. János Pál pápa 1984-ben először látogatott Szöulba, akkor ünnepelték a koreaiak a helyi egyház születésének 200. évfordulóját. A szentatya akkor megjegyezte, és most is utalt rá, hogy a tragikusan kettéosztott koreai félsziget megosztott világunk szimbóluma, amely még nem képes eggyé válni békében és igazságosságban. Sehol se érezhető a békének és a kiengesztelődésnek az igénye jobban, mint éppen ott. A kongresszus témája is arra szolgált, hogy ezt a szempontot aláhúzza. Tudjuk, a mottó ez volt: "Krisztus a mi békénk." A kongresszus jelvénye fehér alapon piros kör, benne piros kereszttel. Egy négy részre tört ostyára emlékeztet, és eszünkbe juttatja, amit Krisztus tett a kereszten: életét adta értünk. A kerek forma ugyanakkor Jézus szívét is szimbolizálja, a minden ember iránti szeretetből megtört és megnyitott szívet. A piros szín a szeretet tüzére emlékeztet, és az Úr vérére, amelyet értünk kiontott. A közösségben ünnepelt Eucharisztia egy asztal köré gyűjti a családot. A koreaiak több mint 40 éve álmodnak egy ilyen közös asztalról. A kongresszuson nem volt olyan rendezvény, amelyen a népnek ez a fájó sebe, a megosztottság fel ne merült volna. Legfőbb vágyuk az ország újraegyesítése, ez azonban egyelőre csak álom, hiszen nemegyszer még az egyszerű levélváltás sem lehetséges a két ország között.

Már utaltam rá, hogy milyen dinamikus fejlődésen ment keresztül az utóbbi években a koreai egyház. A plébániák alig győzik a keresztelésre várók felkészítését. A hivatások nagyon magas száma miatt az utóbbi években egyre több misszionáriust küldenek Latin-Amerikába. A szentatya a repülőgépen újságírók kérdésére válaszolva Európa újraevangelizálásával kapcsolatban azt mondta, hogy "amint a fény keletről jön, úgy a vallásos hit is arról a földről, azok közül a népek közül tér vissza Európába". Lehet, hogy egyszer a koreai misszionáriusok eljutnak Európába is?

Örömmel láttuk, hogy Koreában milyen nagy az érdeklődés Magyarország iránt. Jellemző mozzanata ennek, hogy a szöuli egyetem nemrégiben megnyílt magyar szakán az idén harmincszoros volt a túljelentkezés. Az egyik katolikus egyetem rektora pedig arra kért, hogy tudnék-e valamiképpen segíteni egy magyar tanszék beindításában.

Korea a vértanúk hazája. A pápa öt évvel ezelőtti első látogatásakor 103-at szentté avatott közülük Szöulban. A múlt században több üldözést átélt egyház sok száz vértanújának az áldozata korunkban hozza meg a termést, igazolva Tertullián szavait: "A vértanúk vére a keresztények magvetése." Ez a vetés napjainkban szökken szárba Koreában.

Nagy élmény volt a szombat esti fiatalok miséje az olimpiai stadionban, amelyen a szentatya 12, húsz év körüli fiatalt keresztelt meg. Megható volt látni összeszedettségüket és őszinte hitüket. A keresztelendők mélyen meghajoltak a szentatya előtt, aki a keresztvizet az egyház régi hagyománya szerint kereszt alakban a fejükre öntötte. Amikor felegyenesedtek, hajukról a vállukra csorgott a víz, végig a ruhájukon, a megtisztulás fürdőjére emlé-

keztetve a jelenlévőket. A stadionban ekkor egy pisszenést sem lehetett hallani.

A kongresszus zárómiséje másnap, vasárnap délelőtt volt Szöul legnagyobb terén, a "Jouido Plazá"-n kb. egymillió hívő jelenlétében, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ország minden második katolikusa jelen volt ezen az ünnepi szentmisén. A hívek az ország minden részéről érkeztek. Voltak, akik egész éjjel utaztak, s már kora hajnalban elfoglalták helyüket a téren. A szentatya több száz püspökkel és néhány ezer pappal koncelebrált. A szentmisén 1400 pap áldoztatott. Ez a nap a helyi egyház történetében egészen biztosan a legfontosabb események között kap helyet.

Koreában fejhajtással köszöntik egymást az emberek. Amikor a kongresszus végén elbúcsúztunk, fejhajtásunk egyszerre volt koreai köszöntés, és főhajtás a koreai egyház előtt, amely életrevalóságával, fiatalos dinamizmusával példakép lehet számunkra.

Kamsza hamnida! Köszönjük!

SZENTEK, BOLDOGOK – ÉS PÜSPÖKÖK

A) II. János Pál pápaságának első tíz évében (1978-tól 1988-ig) 17 szentféavatási szertartás során 254 boldogot szentté, és 51 boldoggáavatási szertartás során 300 személyt boldoggá avatott.

Statisztikai összehasonlításul megemlítjük, hogy 1517 (a lutheri reformáció éve) és 1917 (az Egyházi Törvénykönyv kiadása) között, tehát kerek 400 év leforgása alatt, a pápák 113 szentet és 542 boldogot avattak.

Azok, akiket II. János Pál emelt oltárra, a legtöbben a modern korhoz tartoznak: 58-an a 16., 59-en a 17., 117-en a 18., 256-an a 19. és 60-an a 20. századhoz. Óriási többségükben vértanúk: 240 szent és 221 boldog.

Ami vértanúságuk helyét illeti, Ázsia messzemenően a legtöbb személlyel szerepel (többek között Vietnam 117, Korea pedig 103 vértanúval). Európában Franciaországot 110 vértanú képviseli (99-en vannak az angersi vértanúk). Éppen a vértanúk között sok világit is találunk, nevezetesen egész családokat. A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a nagyszámú csoportokban sokan vannak olyanok, akiknek az életéről aránylag keveset tudunk. Viszonylag névtelen hősei az Isten iránti szeretetnek.

Európai országok (vértanú és nem vértanú) képviselői: Nagy-Britanniáé 85, Olaszországé 35, Spanyolországé 19, Németországé 14.

B) Ugyancsak pápaságának első tíz évében II. János Pál 128 püspököt szentelt; a pápasága előtt szentelt hat püspök ezt a számot 134-re emeli. 1989 október végéig az általa szentelt püspökök száma felment 151-re.

Ezzel a 151-es számmal a Szentatya máris az élre került. A történelmi "világcsúcsot" eddig XIII. Benedek pápa tartotta: pápaságának hat éve alatt (1724–1730) 139 püspököt szentelt, a megelőző 49 év alatt pedig (Orsini bíboros maga 1675-ben, 26 éves korában szentelődött) 11-et.

Mások szentelései ritkán érték el a százas számot. Köztük első helyen három bíboros helynök áll: Lucido Maria Parocchi (121), Raffaele Monaco La Valletta (117) és Costantino Patrizi (109). Következik VI. Pál pápa, előzőleg Montini milánói érsek (105), utána pedig Amleto Giovanni Cicognani, előbb egyesült államokbeli delegátus, majd bíboros államtitkár (97).

Volt olyan pápa is, aki egész életében egyetlen püspököt sem szentelt: így XIV. Kelemen és I. János Pál (ez utóbbi majdnem húsz évig volt püspök, bíboros, majd – csupán egy hónapig – pápa).

C) Szentatyánk egyéb területeken is "világcsúcsot" tart: olyan területeken, ahol elődeinek nem adattak meg hasonló lehetőségek. Gondoljunk útjainak nagy számára (1989. október végéig 85 olaszországi és 43 nemzetközi út), valamint a megtett kilométerek szinte csillagászati arányaira. Valószínű, hogy a legtöbb pappal végzett koncelebrációt is II. János Pál vezette: az 1979-es krizmamisét a Szt. Péter-bazilikában – vagy talán Szöulban (lásd az előző oldalon, a szöuli beszámoló vége felé).

András Imre

"A PÁPA SEGÉDPÜSPÖKE" A NYUGATON SZÓRVÁNYBAN ÉLŐ MAGYAR HÍVEK SZÁMÁRA

November 4-én a torontói Szent Mihály-székesegyházban Gerald E. Carter, a város bíboros érseke – Aloysius M. Ambrozic szlovéniai születésű torontói koadjútor érsek és Kada Lajos címzetes érsek (az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció titkára) segédletével – püspökké szentelte Miklósházy Attila Castel Minore-i címzetes püspököt, a "nyugati" országokban élő magyarok főpásztorát. (Kinevezéséről l. Szolgálat 83,63.)

Püspöki címerében a jezsuita rend IHS (Jézus) monogramja, a szerzetesi fogadalmakat jelképező és a keresztre szegezett Üdvözítőre emlékeztető három szeg és egy piros-fehér-zöld színekre tagolt mező szerepel. Püspöki jelszava: Cor Unum et Anima Una (egy szív és egy lélek).

A nyugati magyarok

A történelmi adottságok folytán a magyar népesség – s így a katolikusok – egyharmada az ország határain kívül él. A külföldi magyar katolikus hívek lelki gondozására három, egymástól merőben különböző struktúra alakult ki: 1) nemzetiségi plébániák (főleg az észak-amerikai magyar kivándorlók között), 2) idegenpasztorációs állomások (az európai, ill. dél-amerikai, ausztráliai és dél-afrikai menekültek között), és végül 3) az ún. utódállamokbeli, kisebbségi egyházi struktúra az ősi magyar, ill. helyenként vegyes nyelvű plébániák híveinek ellátásában. (Ezt a – külföldi magyar püspök megbízatását nem érintő s a továbbiakban itt nem is tárgyalt – struktúrát az országhatárok megváltozása folytán az adott új egyházi életbe való szükségszerű beilleszkedés, a fokozódó kétnyelvűsödés és a magyar népcsoport kulturális feladatainak részbeni átvállalása hozta létre. A magyar

pasztoráció ezeken a helyeken alapvetően megváltozott, és a "magyar egyháznak" sajátosan önálló arculata alakult ki.)

A "kivándorlók magyar egyháza" főleg három nagy bevándorlási hullám során keletkezett. Az első hullám a századforduló körül (1870–1920) jött; több mint egymillió magyar érkezett, főleg az Egyesült Államokba, abban a reményben, hogy onnan pár évi kemény munka után Magyarországra visszatérve földet vásárolhat. Ezeknek több mint a fele tényleg vissza is tért. A második nagy bevándorlási hullám, 1945 után, megoszlott az USA és Kanada között. Becslések szerint ekkor érkezett az USA-ba 38 ezer, Kanadába pedig 33 ezer magyar. A harmadik kivándorlási hullám az 1956-os események után indult, és az USA-nak közel 80 ezer bevándorlót hozott, Kanadának közel 50 ezret.

Az észak-amerikai helyzet

A bevándoroltak az egyházi közösségek kialakítását – már az 1890-es években – templomegyesületekkel kezdték. Nagyon hamar felépítették saját templomaikat is; ezt rendszerint a magyar iskola megalapítása, majd ön- és érdekvédelmi egyesületek, klubok és politikai társulások, újságok létesítése követte. A templomépítés fő időszaka az 1910-es évekre esik. Észak-Amerikában jelenleg több mint egymillió, kétharmad részben katolikus magyar él.

A más nyelvű plébánia Észak-Amerikában – ilyen az USA-beli kb. 45 és a Kanadában működő kb. 10 magyar plébánia is – nem "idegen csoport", hiszen itt mindenki bevándorló, s a nyelvek szerinti megoszlás az egyházmegye szerveződésének rendes formája. Az észak-amerikai magyar katolikusok nagyon tevékenyek. Jórészt az egyházak feladata a kivándoroltak leszármazottainak tanítása a magyar nyelvre, a Magyarországról szóló elemi ismeretekre. Már 1893-ban alakult ilyen iskola. Később kialakultak az ún. hétvégi és nyári iskolák. Egy 1974-ből származó felmérés az észak-amerikai magyar iskolákról és a bennük tanuló növendékekről a következő kimutatást közli: USA – katolikus egyház: 5 iskola 289 tanulóval, más iskolafenntartó: 24 iskola 928 tanulóval; Kanada – katolikus egyház: 8 iskola 640 tanulóval, más iskolafenntartó: 10 iskola 308 tanulóval. A "más iskolafenntartó" rovatban a református egyház mellett a cserkészet és különféle magántársaságok, klubok összesített száma szerepel.

Nyugat-Európa (és más világrészek) helyzete

Nyugat-Európában – a magyar lelkigondozás szempontjából veszélyeztetettebb terepen – a legrégibb állandó magyar lelkipásztori hely (Mária Terézia ideje óta!) Bécs; de magyar papot régen is sok helyütt lehetett találni. A szerzetesközösségek magyar tagjai vagy a külföldi egyetemeken tanuló magyar papok készséggel álltak a külföldön papot kereső magyar hívő rendelkezésére. A nyugati búcsújáróhelyeken pl. mindig gondoskodtak arról, hogy a magyar zarándokok anyanyelvükön hallgathassanak szentmisét és járulhassanak a szentségekhez. Ugyancsak megkapták a magyar nyelvű lelkigondozást a kis "vendégmunkás"-kolóniák is, pl. Belgiumban. A

nyugat-európai államokban azonban nem élt nagyobb magyar katolikus csoport, mely külön lelkipásztori gondozást igényelt volna.

Gyökeresen megváltozott a helyzet a háború végén. A második világháború utáni sokmilliós menekültáradat lelki gondozásának problémái szükségessé tették a központi római intézkedést. A nyugat-európai menekülttáborokban ún. vatikáni missziókat hoztak létre a hazájuktól távollévők lelki gondozására. Az átmenetinek szánt központi segítség azonban a menekülttáborok feloszlatása és a menekültek letelepedése után is szükségesnek mutatkozott. XII. Pius pápa 1952-ben *Exsul Familia* kezdetű apostoli konstitúciójával átfogó intézményes rendelkezést bocsátott közre, mely leszögezte a külföldön élő hívek jogát az anyanyelven történő lelki ellátásra. Elrendelte, hogy a befogadó egyházmegyék külön lelkipásztorokat, "missziónáriusokat" bízzanak meg a területükön élő menekültek lelkigondozásával, őket pedig megbízott referens képviselje a püspöki karban. A menekülteket később vendégmunkások, turisták és más "elvándorló" csoportok váltották fel. Az idegen nyelvűek pasztorációjának jellege ezzel megváltozott.

A II. vatikáni zsinat javasolta az idegen nyelvű pasztoráció újjászervezését. Azt kívánta, hogy az elvándorló országok püspökei legyenek segítségére a bevándorló országok püspökeinek a külföldön tartózkodó volt hívek gondozásában. 1969-ben jelent meg az új rendelkezés, mely elsősorban az új szükségleteket tartja szem előtt. A menekültekről való gondoskodás, ahol erre még szükség volt, a vatikáni államtitkárság hatáskörébe került, így a nyugati magyar pasztoráció is. Magyarországi papokra ekkor még nem volt szükség, mert fölös számban éltek külföldön magyar papok, akik ellátták honfitársaik gondozását.

Hamarosan megindult és máig is folyik a magyar pasztoráció szervezése. Ebben sokat segített az a felismerés, hogy a magyar és más nemzetbeli menekültek ügye csak közösen oldható meg; a menekülteknek az emberi jog alapján kell megkapniuk az anyanyelvi lelkigondozást. Ausztriában az 1956-os forradalom után a Szentszék a menekültek gondozására külön apostoli vizitátort nevezett ki László István kismartoni (eisenstadti) megyéspüspök személyében, aki ezt a tisztet 1983 májusáig, a nyugati magyar püspök kinevezéséig töltötte be.

Sokat segítette a külföldi magyar pasztorációt Mindszenty József bíboros prímás külföldre jövetele és a bécsi Pázmáneumban való megtelepedése 1971 és 1975 között. Lelkipásztori látogatásai során – a rövid idő alatt mintegy 20 nagy utat tett meg – felkereste a nyugati magyar központokat, s buzdította a katolikusokat, magyarokat és nem magyarokat, a pasztoráció támogatására.

Az új magyar püspök helyzete

A külföldi magyar püspök részben "kivándorló", részben "emigráns" (menekült) híveit az elmúlt évtizedek költözködései (migrációja) és az egykori menekültek végleges külföldi letelepedése messzemenően egyneművé formálta; a hívek magukat egyszerűen csak "külföldi magyarok"-nak szeretik nevezni. A külföldön lévő magyar egyházi közösség egyre inkább a

hazai egyház önálló arculattal rendelkező "társegyházává", a magyar katolikusság "részegyházává" válik, amely a szellemi és anyagi javak kölcsönös kicserélésében kiveszi a maga részét.

Ugyanakkor összekötő szerepet is betölt a külföldi katolikus egyházak és a magyar katolikus egyház között. Nincs még egy olyan magyar szervezet, párt, mely annyi kapcsolatot épített volna ki külföldön, olyan sokféle emberrel és szervezettel, mint éppen a magyar katolikus lelkipásztori szolgálat – a helyi vezetőkkel, a helyi egyházzal és az egyházmegyék keretében a hívekkel. A külfödre került magyar hívek által ismertté vált a magyar kultúra, a magyar nép, a történelem és az aktuális hazai események. A külföldi magyar egyházi kapcsolatok megbecsülést szereztek a magyar kultúrának, a magyar névnek, a magyar népnek.

A külföldi magyar püspök, hasonlóan a latin szertartású lengyel, cseh, szlovák püspökhöz és néhány népcsoport görögkatolikus püspökéhez, nem rendelkezik hívei fölött megyéspüspöki joghatósággal. A lelkipásztori munka felelős irányítója mindenütt a helyi klérus. Mint függetlenített ügyintéző azonban illetékes minden külföldi magyar ügyben. Munkáját a hazai magyar püspöki kartól teljesen függetlenül látja el; egyházi felettese Rómában van. Neki magának kell előteremtenie a tevékenységéhez szükséges anyagi eszközöket is.

A külföldi magyar püspök munkaterülete

A külföldi magyar püspökre váró szerepet a következő címszavak alatt lehet csoportosítani:

– Elnököl a nyugati magyar psztorációs munkában, segíti és ellenőrzi a lelkipásztorok működését.

– Gondoskodik – szükség esetén – új anyanyelvi pasztorációs helyek felállításáról.

– Magyar hívőközösségek kialakításán fáradozva híveinek igyekszik a szabad döntést biztosítani a befogadó környezetbe való beolvadás és a magyar önazonosság megőrzése kérdésében. Gondját viseli annak, hogy a magyar pasztoráció betölthesse kultúraközvetítő hivatását, megfelelő intézmények és aktivitások által.

– Összekötő kapocs szerepét tölti be a Nyugaton működő más felekezetű magyar pasztorációk felé, valamint a külföldi magyarság és a befogadó országok között.

– Gondoskodik a nyugati magyar pasztoráció lelkészi utánpótlásáról és – szükség esetén – alkalmas világi vezetők beállításáról.

– Segíti és ellenőrzi a nyugati katolikus intézmények működését.

– Közvetítő és integráló szerepet tölt be a magyar katolikus csoportoknak a nyugati világba került diaszpórájában és a külföldi magyarság életében, felhasználva a rendelkezésére álló lehetőségeket, főleg a külföldi magyar sajtót.

– Képviseli a külföldi magyar katolikus egyházi életet a Szentszék, a hazai és utódállamokbeli egyházak, valamint a magyarság társadalmi és poli-

tikai vezetői felé az egész világon. Akciókat kezdeményez, melyek kifejezik és ápolják az egész magyar egyház összetartozását (pl. "testvér plébániák" mozgalma, külföldi magyar katolikusok hazai szerepvállalása, hazai katolikusok külföldi lehetőségeinek előmozdítása stb.).

A külföldi magyarok előző püspöke már két és fél éve halott. A tennivalók a nyugati magyar pasztorációban – nem utolsó sorban a hazai kedvező s az utódállamokbeli aggasztó változások miatt – megsokasodtak. A hívek reménybeli várakozással várják az új nyugati magyar püspök iránymutató és koordináló szolgálatát.

MAGYAR PÜSPÖKI JUBILEUMOK ÉS KINEVEZÉSEK

Dr. Bánk József volt váci érsek-püspök és dr. Cserháti József pécsi megyéspüspök felszentelésük 25. évfordulóját ünnepelték. 1964. október 28-án a budapesti Szent István-bazilikában Hamvas Endre kalocsai érsek szentelte őket Kovács Sándor és Kovács Vince segédletével. (Életrajzuk és szentelésük leírása: Magyar Papi Egység 30–31/105–107; csak rövid életrajzuk: Szolgálat 1/66.)

Dr. Cserháti József pécsi megyéspüspök lemondását a szentatya november 3-án elfogadta, és utódául kinevezte eddigi segédpüspökét, Mayer Mihályt. (Rövid életrajza: Szolgálat 81/72.)

Ugyancsak november 3-án a pápa kinevezte váci segédpüspökké dr. Katona István szeged-rókusi plébánost. Az új püspök 1928. október 3-án Nagykátán született, 1953. június 7-én szentelték a csanádi egyházmegye papjává. Káplán volt Szegeden és Kiszomboron, lelkész Klárafalván, plébános Apátfalván és Szeged-Rókuson. Kinevezésekor ugyancsak szentszéki bíró, c. apát és a szegedi kerület esperese. Jelmondatának ezt választotta: "Maradj velünk, Jézusunk!"

A jubiláló és az újonnan kinevezett főpásztoroknak szívből gratulálunk, és életükre, munkásságukra az Úr áldását kívánjuk.

Walter Kasper

"AZ IGAZSÁGOT MEGTENNI SZERETETBEN"

Dr. Walter Kasper ismert német teológus lett Rottenburg-Stuttgart püspöke. Jelmondatául Szt. Pál egy kifejezését választotta: "Veritatem in caritate." (Ef 4,15.) Püspökké szentelésén, 1989. június 17-én mondott szentbeszédében e jelmondat nyomán vázolta fel püspöki programját. Ebből a beszédből idézünk.

Ebben az órában az evangéliumoskönyvet tették a vállamra. Érzem a terhet, de tudok erejéről is. Kérem Önöket, segítsenek ezt a terhet hordani, és éljünk közösen ebből az erőből.

Igent mondtam erre a szolgálatra. Meg vagyok ugyanis győződve arról, hogy az evangélium üzenete ma éppen olyan időszerű, mint bármikor korábban volt. Sőt manapság számunkra ez az egyetlen szükséges dolog. Itt, a svábok földjén az utóbbi években hagyományőrző városaink és falvaink arculatát teljesen megújítottuk; nagy anyagi áldozatok árán a legtöbb régi templomunkat is renováltuk. De vajon azt a szellemet is megújítottuk, amelyből templomaink és kulturális emlékeink létrejöttek? A krisztusi hit szelleme volt az. Nem vagyunk manapság abban a veszélyben, hogy jólétünkben elveszítjük kultúránk lelkét és saját lelkünket is? . . .

Életünknek az igazság ad tartást és tartalmat

Kedves Testvéreim, ha mi nem csupán életben maradni akarunk, hanem valóban emberi módon élni, akkor nemcsak tiszta levegőre és zöld fákra van szükségünk, akármennyire kellenek is azok. A mi lelkünk is egészségesen akar lélegzeni. Igazán élni csak akkor tudunk, ha szeretetben az igazsághoz tartjuk magunkat.

Az igazság nem csupán igaz mondatokat jelent. Az igazság az az igazi valóság, amelyre építeni tudunk, amelyben életünkben és halálunkban bízni tudunk. A mi életünk igazsága Isten rendíthetetlen hűsége, az Ő fenntartások nélküli Igenje, amelyet mindegyikünkre külön-külön és valamennyiünkre mint az Ő népére mond. Ezt az Igent Isten Jézus Krisztusban egyszer s mindenkorra kimondta. Jézus "az út, az igazság és az élet." (Jn 14,6.) Ő a kulcsa, a központja és a célja az egész emberi történelemnek; Ő az alfa és az ómega (Jel 1,8). Ő a világ üdvössége, Ő egyedül. Ezért Ő, Jézus Krisztus legyen a mi programunk, Ő legyen vezérünk a hitben (Zsid 12,2).

Rám mint püspökre minden egyéb előtt a Jézus Krisztusba vetett hit élő továbbadása hárul feladatként. Ezt a feladatot Önök is megkapták. A hozzáadások és csorbítások nélküli evangélium az a legfontosabb tőke, amelyet a jövőbe belevihetünk. Mert az igazság tesz szabaddá (Jn 8,32) gyorsan

változó hangulatoktól és divatoktól. Az igazság ad tartást és tartalmat életünknek. Az igazság alapozza meg reményünket.

Az Egyház közösségében . . .

Joggal kérdezhetik Önök: Hogyan valósítjuk meg mindezt? Kész recepteket nem ajánlhatok. De tovább adhatom az apostol válaszát: "Az igazságot megtenni szeretetben." (Ef 4,15.) Mert Jézus Krisztus igazsága azt akarja, hogy megtegyük (Jn 3,21). Isten Igéje testté lett, és maradandó jelleggel és konkrét saját helyével rendelkező tényező *(konkret "verortet")* akar lenni világunk szövetében: családjainkban, a munkahelyen, szabadidőnkben. Jézus Krisztus találkozik velünk konkrétan a betegekben és a szükséget szenvedőkben (Mt 25). Nem utolsó sorban jelenleg is működő tényező az Egyházban. Az Egyház az Ő Teste, mely szeretetben épül fel (Ef 4,16). Az Egyház az igazság háza, Isten jele a világban . . .

A "Jézust igen – az Egyházat nem" jelszó sok tekintetben érthető lehet. Minket mint Egyházat lelkiismeret-vizsgálatra kell késztetnie. Mégis, aki nem mond igent az Egyházra, az Jézus Krisztusra, az Egyház Fejére és Urára sem mond teljes igent. Ahogy a nagy teológus püspök, Ágoston mondotta, az egész Krisztusról van szó, Jézus Krisztusról mint Főről és Jézus Krisztusról az ő tagjaiban.

Ez az Egyház mi valamennyien vagyunk. Az Egyházat kicsiben a családok alkotják; jelen van az Egyház a közösségeinkben és gyülekezeteinkben; megvalósul a rottenburg-stuttgarti helyi egyházban; ez utóbbi csak az egész világon szétszórt összes többi helyi egyházzal való közösségben létezik. Látható központját az Egyház a péteri hivatalban bírja. Mellette mi hitet teszünk, nem kelletlenül, hanem készségesen és szívesen. A Péter apostol utódával való látható egység ad egyházunknak belső tartást széteső világunkban. De az Egyháznak megvannak az előőrsei és külső őrhelyei is. Az Egyház feszültséggel teljes egység a sokféleségben. A feszültségeknek nem kell halálosaknak lenniük. Mindaddig, amíg a szeretet vezeti, gyümölcsözőek is lehetnek.

. . . egy új tavasz elé

Az én pásztorbotomnak azt kell érzékelhetően kifejeznie, hogy mit jelent az igazságosság a szeretetben. A bot mindenekelőtt visszafelé mutat, vissza a hagyományba. A hagyomány nem holt nehezék, hanem gazdag örökség, amelyet nekünk újólag föl kell fedeznünk mint végső tartalékot az út egy nehéz szakaszában. A bot fölfelé mutat. Egyedül Isten tud új hittüzet szítani; neki kell a hit továbbadását megadnia. Mi csak imádkozhatunk ezért. Csak a megtérés útja, a visszafelé vezető út és a fölfelé vezető út mutatja meg nekünk helyes irányban az előre, a jövőbe vezető utat. Mi nem restaurációt akarunk; mi a holnapnak való Egyházat, a harmadik évezrednek való Egyházat szeretnénk felépíteni. Ez csak akkor lehetséges, ha a mi hitünk nem papírokban, struktúrákban és intézményekben csapódik le – bármennyire fontosak is azok –, ha a hit sokkal inkább és mindenekelőtt a szívünkben gyökerezik. Így végezetül a pásztorbot befelé mutat. Ott benn rügy fakad. Ez egyházmegyei szinódusunk jelvényére emlékeztet. Egy lát-

szatra halott gyökérdarabból rózsa hajt ki (Iz 11,1). Amint Áron botja egy éjszaka kizöldült (Szám 17,23), úgy megy a mi egyházunk – erről meg vagyok győződve – fagyos téli idő után egy új tavasz elé.

M. Claudina

PÉTER UTÓDA

(A) – Péter! Simon Péter! Sejtetted-e, hogy mikor Jézus először rád tekintett apostoli útja elején (Jn 1,40–43), micsoda szédületes tervei voltak veled?

Mikor megvallottad Őt: "Te vagy Krisztus, az élő Isten fia!", gondoltad-e, hogy ezt már nem a test és a vér nyilatkoztatta ki neked, hanem a mennyei Atya? Tehát az Atya is figyelemmel kísérte lépteidet. Jövődet...

Mikor bátran Jézus mellett döntöttél az Oltáriszentségről szóló tanítás alkalmával: "Kihez menjünk, Uram? Neked örök életet adó igéid vannak!" (Jn 6,68–71), tudtad-e, hogy ez a Kenyér fog neked erőt adni ahhoz, hogy fejjel lefelé kérd magad számára a keresztre feszítést, mert nem érezted magad méltónak, hogy úgy halj meg, mint Üdvözítőd? Már akkor működött benned a Lélek, s fényessé tette hitednek pislákoló mécsesét.

S hogy a nagy kegyelmek téged se tegyenek elbizakodottá, neked is "tövis adatott testedbe": a gyáva tagadás, melyet életed végéig sirattál. Ugyanakkor esendő testvéreiddel szemben is megértővé és irgalmassá lettél. Nem felejtetted el többé az utolsó vacsora tanítását, hogy neked is mosnod kell testvéreid lábát. Mert minél inkább arra van hivatásod, hogy Szikla légy, annál mélyebbre kell alázódnod.

Szerény maradtál akkor is, mikor a nagy eseményeknél Jézus mindig téged vitt magával Jakab és János mellett. Gondolunk itt a Tábor hegyi megdicsőülésre, vagy az Olajfák hegyi vérrel verítékezés éjszakájára. Igen! Neked mindenről tudnod kellett, hogy később, a Szentlélek eljövetele után, tanúságot tudj tenni Jézusról minden téren.

A később alakuló Egyház kérdéseit is mindig hozzád viszik. Te döntesz. Ezt a megbízatásodat egy csodálatos napon kaptad. Jézus Fülöp Cezáreájának vidékére érkezett veletek. Felejthetetlen nagy esemény játszódott le kettőtök között. Akkor adta át neked a legfőbb hatalmat. Azonosította magát veled. Idézzük csak fel a történteket és a mondottakat (Mt 16,18–19): "Te Péter vagy. Erre a sziklára építem Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. Neked adom a mennyország kulcsait. Amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyben is. Amit feloldasz a földön, föl lesz oldva a mennyben is." Bizonyára akkor még fel sem fogtad a hatalom és a megbízatás súlyát. Te és utódaid, akik Veled egy titokzatos személyt alkotnak, nyitjátok vagy zárjátok az emberi családnak a mennyek országát. Bármit elrendeltek a világ végéig, azt jóváhagyják az égben is: hiszen Jézus megígérte, hogy vigyáz Rád és utódaidra, vigyáz Egyházára, hogy mindenben úgy döntsön, ahogy az neki kedves.

A megdicsőült Krisztus feltámadásának estéjén megtoldja hatalmadat: "Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit, bocsánatot nyer.

Akinek pedig megtartjátok, az bűnben marad." (Jn 20,22–23) Majd a második halfogás után, a hármas szeretetvallomás pillanataiban Rád bízza az apostolokat, bennük a püspököket és a papságot, meg a híveket: "Legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat!" (Jn 21,15–17) Az apostolokat érintő megbízatásodat nyomatékkal ismétli: "Legeltesd juhaimat!" Jézus tudta, hogy a legkisebb közösségnek is szüksége van vezetőre, elöljáróra. S ha megverik a pásztort, elszéled a nyáj. Fej nélkül gyökértelen lesz minden vállalkozás és közösség. Viszont az engedelmes közösség nagy eredményeket érhet el.

(B) – Adjunk hálát a kiváló pápák soráért, akik annyi szolgálatot tettek az Egyháznak!

XI. Piusért, aki rettenthetetlen hitével megerősítette hitünket, és jellemmé formált bennünket is példájával. XII. Piusért, az "angyali pásztorért", aki bölcsessége mellett a benső imaélet magaslataira hívogat bennünket; arra tanít, hogy már itt a földön megízlelhetjük a menny örömeit (minden szenvedésünk közepette). XXIII. Jánosért, a világ kedves, mosolygós plébánosáért, aki nemcsak friss levegőt engedett be az Egyházba, hanem a legnagyobb bölcsességre is tanított bennünket élete példájával. Hogy is szól a jelszava? "Engedelmesség és béke!" Aki ezt megértette, a legnagyobb kincs birtokába jutott. A II. vatikáni zsinat elindításával halhatatlan művet alkotott. Az idő őt igazolja. Valóban hajós és pásztor volt. Biztos kézzel irányította az Egyház hajóját az örök partok felé. A mi dolgunk csak az, hogy igazítsuk lépteinket a zsinat irányításaihoz.

Hála VI. Pálért, aki XXIII. János ablaknyitó módszerét vallotta magáénak, és biztos gesztussal vette át a kormánynudat. Az irány egy! Az ő feladata a II. vatikáni zsinat befejezése. Mennyi könny, mennyi ima előzte meg azt. Odaát fogjuk megtudni.

Hála I. János Pál pápáért, aki rövid egy hónap alatt a világ szívébe férkőzött szeretetével, kedves közvetlenségével. Távozása óriási űrt hagyott az Egyházban. S akkor jött II. János Pál. Meggyógyította szenvedő szívünket. Kitöltötte a tátongó űrt. Szolgáló szeretetével járja a világot, hogy békét, igazságot, Krisztusba gyökerező hitet árasszon a népekre. Nem ismer fáradtságot. Jelszava: "Egészen a tied!" Máriáé! Az Egyházat Máriára bízta. Nem hiába. A két János Pál nevével is kifejezte az elődökkel való egységet.

S ha visszalapozunk az egyháztörténelemben, nem hagyhatjuk ki X. Szent Piust, a riesei postás fiát, aki végig megmaradt szegénynek, egyszerűnek, és rendelkezéseiben, kormányzásában nagyszerűnek. Világító fáklya ő a pápák sorában.

A szent pápák élete és az egyháztörténelem igazolja, hogy Jézus őrködik Péter és utódai felett.

(C) – Az utolsó vacsorán Krisztus így könyörgött az egységért: – "Hogy mindnyájan egyek legyenek bennünk, és így elhigyje a világ, hogy Te küldöttél engem." (Jn 17,21–25.) – Jézus kapcsol össze minket egységbe az Atyával és Péterrel. Ha elszakítom ezt a köteléket, különválok egyéni teológiámmal, önteltségemmel és magabiztonságommal, rossz lesz a tanúságom. Nem fogja elhinni a világ, hogy az Atya küldte Jézust váltságdíjul.

"Mindnyájan teljes egyetértésben tartózkodtak Salamon tornácán. Az Úrban hívők sokasága pedig egyre növekedett." (ApCsel 5,12) Erre az egy szív és egy lélekre van most szükségük a Magyarországon újjászületőő szerzetesrendeknek. Ha a magunk akaratából és a magunk erejére támaszkodva indulnánk, bizony aggódhatnánk. De püspökeink biztató szavára vessük ki a hálót a bárka másik oldalára. Péter tudta, hogy melyik oldalon történik a halfogás. Mégis bizalommal mondta: "A Te szavadra, Uram, kivetem a hálót." Így volt részük csodás halfogásban az ellenkező oldalon. Ne aggodalmaskodjunk! Ne színezzük ki a jövőt! Ne nézzük éveink számát! Isten a leggyarlóbb eszközökkel szereti műveit véghezvinni. Lépjünk ki bizalommal a hullámokra, de egyedül Jézusra tekintve, ahogy Péter kilépett! Ő is csak akkor süllyedt, mikor a hullámokra tekintett, és nem egyedül Mesterére.

Századunk első felében szólásmondás volt, ha valamilyen tanításban vagy egyházi rendelkezésben probléma merült fel: "Róma szólt, s az ügy be van fejezve!" Ezzel a lelkülettel öleljünk át minden rendelkezést. Az enyhítést éppúgy, mint a szigorítást. A pénteki böjtnél szabadon választhatunk? Szentáldozás előtt már csak egy óra a szentségi böjt? Magyar a miseszöveg? Stb. Róma szólt, s az ügy be van fejezve.

Sziénai Szt. Katalin Dialógusában a mennyei Atya megtanít bennünket egy fontos szabályra: "Beszéltem neked, ó drága leányom, a tiszteletről, mellyel hibáik ellenére tartoztok az én fölkentjeimnek: hiszen e tisztelet nem önmaguk, hanem a tekintély miatt illeti meg őket, melyet Én adtam nekik. És mert a szentség misztériuma bűneik miatt se nem csökkenhet, se megoszlást nem szenvedhet, az őket megillető tiszteletnek sem szabad csökkennie: nem a személyük, hanem a szentség kincse miatt." (118. fejezet)

"Világosságot árasztanak a szent Egyházban szolgáim: Péter a prédikációval, a tanítással s végül a vérével; Gergely a tudománnyal; Szilveszter főleg a disputákkal és azokkal a bizonyításokkal, melyeket szóban és tettekben a hitetlenek ellen és a szentséges hit mellett tett, miután megkapta tőlem ehhez az erőt." (119. fejezet)

Rendszeresen foglaljuk imánkba Péter utódját! Figyeljük útjait, célkitűzéseit, a havi imaszándékot! Távol legyen tőlünk a bírálgatás, bármit dönt is a pápa valamiben! Minden áldozatot vállaljunk az egység érdekében. Hiszen Jézus megígérte: "Veletek maradok mindennap a világ végezetéig."

Alexia

A TABERNÁKULUM ELŐTT

Örömmel jövök hozzád, Uram, ezen a napsugaras reggelen. Minden ragyog és tele van ígérettel. Könnyű a szívemet hozzád emelni és háladalt énekelni. Jó lenne hinni, hogy az egész teremtett világ és megbízott gazdája, az ember is egy szívvel zengi jóságod dicséretét. Milyen csodás harmónia lenne! – Sajnos, nem így van. Ha belehallgatok a környező világba, a magam és embertársaim életébe, hamarosan kihallatszik a disszonancia. Ha nagyon

figyelek, hallom, amit Szt. Pál mond: "A sóvárgással eltelt természet is hiábavalóságnak van alávetve ... sóhajtozik és vajúdik mindaddig, míg fölszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára." (Róm 8,19-21.)

Nekünk Atyánk van a mennyben. Hozzá igyekszünk földi életünk viszontagságai közepette. Utunk nem akadálytalan. Bűn, szenvedély nyomorgat bennünket, de haladnunk kell fáradhatatlanul. Mert feladatunk van. Nemcsak magunkat kell átmentenünk örök hazánkba. A mindenséget is, amit a Teremtő ránk bízott, vissza kell vezetnünk hozzá. Hogy végül minden Isten jóságát és dicsőségét magasztalja. Ezt kívánod tőlünk, Uram. Ezért jövök hozzád, hogy segítségedet kérjem a napi úthoz. Kérésem: jöjj, Uram, és teremts újjá! Elavult, elíztelenedett, unalmassá vált bennem minden. Újíts meg érzéseimben, vágyaimban, reményemben, szeretetemben! Emlékeztess feladatomra! Hogy a magam kis körében helyesen sáfárkodjam a teremtés kincseivel. Hiszen mindent csak használatra kaptunk, nem önző kisajátításra. Taníts meg szerénységre! Ne akarjak föltétlenül mindent, ami elérhető számomra. "Csak a szerénynek nem hoz vágya kínt" – mondja a költő. Döbbenjünk rá, hogy nagyon öncélúan élünk. Habzsoljuk a javakat pazarlón, nem gondolva se másokra, se a jövő nemzedékre. Hatását már nagyon érezzük. A világot ez a magatartás bénítja. Ez a legújabb nagy bűntény, merénylet, amit a mindenség és magunk ellen elkövetünk. Jó elgondolnom, milyen szerényen éltél Te közöttünk 33 éven keresztül. Nem volt hova fejed lehajtani. Semmi fölöslegeset nem vettél igénybe. Te, akinek mindent átadott az Atya. De nagyon is észrevetted a természet szépségeit. A mezők liliomait, az ég madarait. Beszélsz a búzaszemről, a mustármagról ... Rád kell figyelnünk, hogy megtanuljunk mindenhez a Te lelkületeddel közeledni. Fel kell fedeznünk kezed művét a teremtett világban. Látnunk kell, ahogy Isten látta a teremtés hajnalán, hogy minden jó, amit alkotott.

Kiveszett szívünkből az áhítatos tisztelet és csodálkozás remekművek láttán. Bár följajdulunk, ha látjuk az emberi önzés és haszonlesés rombolásait, de lassan megszokjuk, közömbössé válunk. Áraszd szívünkbe Szentlelkedet, és megújulunk, és rombolás helyett megújíthatjuk a föld színét is, hogy az egész mindenség Téged dicsérjen!

"Isten dicsőségét az egek hirdetik,
zengi az égbolt keze műveit.
A napok egymással beszélnek,
átadja titkát éj az éjnek.
Ó, add, hogy minden szó az ajkamon
kövesse kívánságod.
Szívemben minden gondolat
neked szolgáljon,
Uram, kősziklám és Megváltóm!" (19. zsolt)

KÖNYVSZEMLE

Dr. Herbert Haag (szerk.), Bibliai Lexikon. Szent István Társulat, Budapest 1989. 1970 oszlop.

Ebben a formájában, 2. német nyelvű kiadásában a Lexikon 111 munkatárs műve, és több mint 2300 ábécé sorrendű cikkből áll. 640 bibliai személynevet, 400 földrajzi nevet, 1300 bibliai fogalmat dolgoz fel. A cikkek közé 800 utalószó is be van iktatva. A Lexikon nem olvasásra, hanem tanulmányozásra való; tanulmányozása (Bibliával a kézben) nem könnyű, de bőségesen kárpótol a fáradságért.

Az előszó tájékoztat a mű keletkezéséről. A világháború után Hollandiában H. van den Born, német Svájcban pedig H. Haag kezdett bibliai szótáron dolgozni. Szorosan együttműködtek egymással, és kölcsönösen, fokozatosan átvették egymás eredményeit. A holland szótár első kiadása jelent meg előbb. Haag professzor német lexikonját először 1951-ben, másodszor 1968-ban nyomtatták ki; a magyar fordítást e második kiadás alapján dr. Ruzsiczky Éva készítette.. – Érdemes megjegyezni, hogy a német lexikon harmadik, teljesen átdolgozott kiadása (az Új Bibliai Lexikon) is már folyamatban van. Manfred Görs és Bernhard Lang szerkeszti; első két füzete (összesen 336 oszlop) 1988-ban és 1989-ben látott napvilágot; pár éven belül az egész kötet kezünkben lesz.

A magyar fordítás elhagyta az irodalmi utalásokat, amelyek az eredetiben minden cikket, sőt a hosszabb cikkek minden fejezetét kiegészítik. Véleményünk szerint ezt helyesen tette; hiszen az a kevés magyar olvasó, aki az ajánlott irodalomhoz hozzáfér, nyugodtan használhatja a lexikon német eredetijét. – A nyomdai előállítás szempontjából nagyon sajnálatosnak találjuk a kötet két jellegzetességét. a) A hosszabb cikkek nincsenek bekezdésekre tördelve; szinte áttekinthetetlenekké teszi őket. Pl. a "Jézus Krisztus" című cikk, amely a német eredetiben kb. húsz bekezdésből áll – a cikk meglehetősen összetett szerkezetének megfelelően –, a magyar fordításban tíz teljes oszlopot magában foglaló egyetlen bekezdés. b) Dőlt betű mint egyetlen tipográfiai jellegzetesség jelzi a szerkezetet feltüntető kulcsszavakat vagy alcímeket, a más címszavakra szóló utalásokat, az idegen (bibliai) nyelvű szavakat, a szentírási hivatkozásokat stb.; ez megint olyan tényező, amely a cikkek áttekinthetőségét erősen lecsökkenti. A német kiadás tipográfiailag (éspedig többféle sajátos szedéssel) nemigen különböztet meg mást, mint a cikkek szerkezeti vázlatát. – Az, hogy a magyar kiadást elég nagy betűkkel szedték, előnyére válik; egy-két ponttal kisebb betűk viszont a terjedelem növelése nélkül lehetővé tették volna, hogy a cikkek kissé levegősebbek legyenek. Mivel maga a fogalmazás tömör, erre igen nagy szükség lett volna.

Önként adódik az összehasonlítás két olyan lexikonnal, amelyet a magyar olvasók már évekkel ezelőtt megismertek saját nyelvükön. – A Stuttgarti Bibliai Kislexikon (amelyet lapunk pár éve elhunyt szerkesztőségi titkára, Sántha Máté/Kardos Klára ültetett át magyarra), Haag professzor munkájával rokon jellegű, csak persze sokkal rövidebb, egészen a lényegre szorítkozó, alapvető ismereteket közlő cikkekből áll. Jó arra, hogy a Biblia világával történő első ismerkedéseinkben eligazítson, és később is biztos segédeszköz legyen, főleg a tárgyi ismeretek ébren tartásához. – Xavier Léon-Dufour francia nyelvű szakemberekkel közösen készítette el a Biblikus Teológiai Szótárat; keletkezési története időbelileg nagyjából egybeesik a Haag-féle lexikonéval. Mint a címe is érzékelteti, olyan témákat olyan címszavak köré csoportosítva dolgoz ki, amelyeknek kifejezetten teológiai jellege van; pusztán személyi, történeti, régiségtani stb. kérdésekkel nem foglalkozik. Határozottan előnyére válik, hogy

eléggé közérthető és olvasmányos. A két munka nagyon magán viseli a német, illetve a francia szellem és tudományeszmény eltérő jegyeit.

Lelkiség szempontjából teljesen másodrendű, viszont egy biblikus lexikon szempontjából nem hanyagolható el a bibliai tulajdonnevek átírása és esetleges magyarítása. Valószínű, hogy a cikkek és a nevek nagyobb részében a fordító helyesen járt el; egy-két esetben azonban nem jutott tovább, mint a 70-es évek teljes katolikus magyar szentírásfordítása (amelynek dr. Ruzsiczky Éva lektora volt). A Betilua utalószót (Betulia városára) csak az említett kiadás Judit-fordítása teszi indokolttá; a Betilua forma különben egyszerűen nem létezik. Annak a híres babilóniai királynak a magyar neve lehet Nabukodonozor, Nabú-kudurri-ucur vagy Nebúkadneccár; nem világos, milyen alapon lehet Nebukadnezár. (Mellesleg szólva: I. Nabukodonozor uralkodási éveit a fordítás másképp adja meg, mint a Lexikon német eredetije; nyilván nem elírásról van szó, hanem valamilyen más szakmunka felhasználásáról.) Még néhány példa: Abisáj helyett helyesen Abísaj; Bet-Cur helyett Bét-Cúr; Nebo (helynév) helyett Nebó; Nabu (istennév) helyett Nabú; ha a Naamán helyes átírás (és helyes!), akkor nem Nabal kell, hanem Nábál. Nem világos, hogy miért Mizia szerepel címszóként, Müszia pedig utalásként, és nem fordítva; Mizia nem magyarabb név, mint pl. Nabukodonozor.

Természetesen a lelki élet szentírási teológiáját bizonyos cikkeivel a Bibliai Lexikon ugyanúgy és ugyanolyan mélységben nyújtja, mint pl. a Biblikus Teológiai Szótár. Elég csupán néhány olyan címszóra utalni, mint hit, bűn, bűnbánat, bűnbocsánat, bölcsesség, ima, szeretet, keresztség, halál, Eucharisztia, felebarát ...

Életemben néhányszor láttam a tulajdonosa kezében olyan Bibliát, amely világos jeleit viselte a hosszú évek óta tartó állandó forgatásnak: kötése szétesőben, lapjai elrongyolódva. Aki pedig kezében tartotta a könyvet, azt a könyv Isten dolgaiban járatossá és bölccsé tette. – Az erős papíron kiadott Bibliai Lexikon segíthet bennünket, hogy bibliapapírra nyomtatott Szentírásunkat mi is elnyűjük: a könyvek könyvét okosan, szeretettel, jámbor tisztelettel forgassuk, Isten szavát pedig értelemmel olvassuk, és magunkba, életünkbe szívjuk.

Nagy Ferenc

Szabó Ferenc: Mai írók és gondolkodók. 1. Mauriac önmagáról. Válogatás az író vallomásaiból. Róma 1987, 181 o. – 2. Marcel önmagáról. Válogatás a filozófus vallomásaiból. Róma 1988, 148 o. – 3. Hans Urs von Balthasar. Válogatás a teológus műveiből. Róma 1989, 235 o.

P. Szabó ezzel a sorozattal keresztény írókat, filozófusokat és teológusokat mutat be. Mindegyik könyvnek közös tartalmi elemei: az író és gondolkodó életének és művének rövid ismertetése; jellegzetes részek és szemelvények az író műveiből; rövid kommentár vagy történelmi háttér, mely az írók műveit a szellemtörténet egészébe sorolja be.

1. Mauriac. Mauriac (1885–1970) egyike azoknak, akik a 20. században világirodalmi szintre emelték a francia irodalmat. Katolikus hite tükröződik regényeiben, de sokkal teljesebben nyilvánul meg az Emlékirataiban. A vele kapcsolatos kötetről már írtunk (Szolgálat 76.sz., 95). 1962-ben kiadott Amit én hiszek (Ce que je crois) című könyvében – P. Szabó e mű teljes fordítását nyújtja – összefoglalja hitét. "Azért szeretem az Egyházat, mivel érintetlenül megőrizte a hitletéteményt ... és mivel közvetítésével jutott el hozzánk ... a ma is élő és ható Ige: Bűneid meg vannak bocsátva; Ez az én testem, amely értetek adatik." "Akár a múltat, akár a jelent szemlélem, a legvisszataszítóbb hibák is közömbösen hagynak, mivel szememben az Egyház azoknak az emberi eszközöknek összességét képezi, amelyeket a

kegyelem felhasznál, hogy megtermékenyítse a lelkeket." Az Új belső emlékiratok epilógusában így jellemzi életét: "Minden kegyelem. Minden úgy tűnik, hogy Valaki felhasználta az öröklés és a környezet által nyújtott elemeket, hogy egy minden létezőtől különböző, egyedülálló lény sorsát formálja meg szeretettel. Minden kegyelem: ez azt jelenti, hogy Isten mindent felhasznál, még a középszerűt, a közönségeset és a legrosszabbat is – főleg talán a legrosszabbat, amint ez kitűnik Magdolna történetéből."

2. Gabriel Marcel. – Gabriel Marcelt a magyar marxista írók vagy kikerülték, vagy eltorzították. Gabriel Marcel (1889–1973) egész filozófiai "keresését a vallási kérdés polarizálja, már kora ifjúságától kezdve, de főleg megtérése – 1927 – után." Írásaira jellemző disszertációjának mottója: "Istenhez emelkedni annyi, mint betérni önmagunkba; de ez nem elég: önmagunk mélyén még saját magunkat is túl kell szárnyalnunk." Műveinek felét 25 drámája teszi ki; a drámaírással nem eszméit akarta színre vinni, hanem szereplőit használta fel arra, hogy megvilágítsa és világosabban felismerje eszméit. Önmagából többet belevitt hőseibe, mint filozófiai írásaiba. A Passiókon és Bach Kantátáin keresztül jutott el hozzá a keresztény élet. Drámáit csak filozófiai művein keresztül lehet megközelíteni; a két rész között pedig a zene a kapocs. A jezsuita Troisfontaines kétkötetes monográfiája elé írt bevezetésében Marcel bevallja: "Ön végtelenül világos és érthető... Végeredményben megvalósítja azt, amit én akartam megcsinálni."

Metafizikai naplójában meg akarja mutatni, hogy Istent nem az értelem, hanem a hit révén állíthatjuk. Majd fokozatosan kidolgozza az Istenhez vezető utakat: a hűség, a reménység és a szeretet fenomenológiáján keresztül a végtelen Te ontológiájához jut el. A lét (lenni) fogalmát az être (lenni) és az avoir (bírni) szembeállításával dolgozza ki. Minden visszavezethető erre a különbségre: az ember van és birtokol. Kivételt képez az én testem, amelyet nem úgy birtoklok, mint valami tárgyat, hanem bizonyos értelemben én a testem is vagyok. A lenni – az igazi lét – főbb sajátosságai: a tett, a szabadság, a kommunikáció, vagyis a szeretet, a teremtés és az öröm, továbbá a transzcendens Te-vel való kapcsolat, aki önajándékozás; üdvösséget és örök életet ad annak, aki hisz, remél és szeret. Az egzisztencia jelenti Marcelnál a létezésben való részesedést: a világ, mások, Isten valóságától elválaszthatatlan egzisztenciám sohasem lehet létteljesség, de egyre igazibb, szabadabb, teljesebb lehet. A probléma olyasvalami, amivel az ember útja során találkozik, amibe beleütközik, ami teljesen előttem van; a misztérium ellenben olyasvalami, amiben el vagyok kötelezve, aminek lényege az, hogy nincs teljesen előttem. – Szeretni annyi, mint lenni; az az aktus, amely révén az egyén önmagát teremti. – A "másik" nem "akárki", valami névtelen "az az illető". Hogy általa legyek, hogy ő velem együtt legyen, találkoznom kell vele. A találkozás nemcsak pillanatnyi érintkezés, hanem ontológiai esemény, amely reám és reád jelentős befolyást gyakorol, lelki fejlődésemet alakítja. De ehhez az szükséges, hogy elismerjem a másikat mint személyt, hogy kész legyek kapni tőle, hogy kölcsönös nyitottság, csere valósuljon meg; egyszóval, hogy ő "te" legyen számomra, és a "mi"-ben egyesüljünk, amint ez a szeretetben, barátságban, szerelemben szokott történni. – Mihelyt az ember megalázza a másikat, megnyitja az utat a pokol felé. A megalázási szándékkal nem elvont egalitarizmust (egyenlősdit) kell szembehelyezni, hanem a testvériség konkrét tapasztalatát. Az egyenlőség egocentrikus: állítom, hogy egyenlő vagyok veled; a testvériség heterocentrikus: ha testvérem vagy, nemcsak tőlem különbözőnek ismerlek el, hanem még annak is örülök, hogy különb, felsőbbrendű vagy.

A szövegválogatásban P. Szabó fordításokat hoz Marcel önéletrajzi visszaemlékezéseiből, a Paul Ricoeurrel folytatott beszélgetéseiből, a Metafizikai Naplóból, aztán a

filozófiai ateizmusról és a hitről való gondolatokról olvashatunk jellegzetes és tanulságos szemelvényeket.

3. Hans Urs von Balthasar. – Hans Urs von Balthasar (1905-1988) svájci filozófus, teológus, szellemtörténész, irodalmár és műfordító, korunk egyik legműveltebb embere volt. Az iskolás teológiai gondolkodást úgy újította meg, hogy visszavezette az egyházatyákra, misztikusokra (az Ágoston–Pascal–Kierkagaard-vonalat követte) és a szépirodalomra (Dante, Calderón, Goethe, Péguy, Reinhold Schneider, Claudel, Bernanos). 1929-ben doktorál német irodalomból, és lesz jezsuita. Filozófiai tanulmányai alatt Peter Lippert és Erich Przywara nyitnak előtte távlatokat, a Lyon melletti Fourvière-ben végzett teológián pedig P. de Lubac, kinek hathatós segítségét műveinek németre való fordításával hálálja meg. Még tanulmányai időszakában jelenik meg disszertációjának átdolgozása három nagy kötetben: A német lélek apokalipszise. Ez a munka készítette elő arra, hogy egy teológiai "katedrálist" építsen: vagyis egy modern teológiai summát.

A skolasztikusok által transzcendentáliáknak nevezett, a létet alapvetően meghatározó unum (pulchrum), bonum, verum – egy (szép), jó, igaz – alapján építette teológiai elgondolásait. A szép, jó és igaz szempontjai szerint elemezte a kinyilatkoztatást. A "szép" megjelenését (Theo-phania) a Jézus Krisztus alakján felragyogó Dicsőségben (Herrlichkeit) szemléljük. Ezt követi az üdvösség megvalósulása Isten üdvözítő tette és a szabad ember cselekvése révén (Theo-praxis). Ennek a drámának középpontjában áll az Istenember húsvéti tette: Theodramatik. Végül a tervezett Logik az igazságot fejezi ki fogalmi állításokkal: ez a tulajdonképpeni Theo-logia. A trilógia mindegyik része kibontja az egész kinyilatkoztatást, de más-más szempontból. Amint a zenében az egyes motívumok összecsengenek, úgy a teológiában is kiegészítik egymást a különböző szempontok, és teljesebbé teszik az összhangot. Az Epilog c. részben Urs von Balthasar összegezi a trilógia egyes részeinek mély összefüggéseit. A szépség megmutatkozik, a jóság közli magát, s végül az igazság szóban fejeződik ki. Isten dicsősége az ő önátadása, ez pedig az ő igazsága.

P. Szabó fontos kritikai megjegyzéseket is megfogalmaz. – Balthasar teológiája mindvégig a nagy protestáns teológus Karl Barth befolyása alatt áll. De mindenütt érezhető rajta a misztikus Adrienne von Speyr döntő befolyása is.

P. Szabó szövegválogatásában A Róma ellenes komplexus c. munkából és a Megtapasztalható-e Isten? témaköréből hoz jellegzetes részeket. A kis könyvet Balthasar kérdésével zárja le: Miért maradok az Egyházban?

A sorozat tágítja látókörünket, összképet ad, és gyönyörködtet.

Németh József

Polcz Alaine, A halál iskolája, Magvető 1989. 364 oldal.

A tanatológia – haláltan – szó létezése Polcz Alaine könyve nyomán tudatosult bennem. Nem könnyű tudomány, sőt egyre bonyolultabb és igényesebb. Miként a szerző gyakran említi és illusztrálja, a vallások hívei, nevezetesen keresztény őseink, és egészen közel hozzánk a nagyszüleink, sőt szüleink nemzedéke még tudták az ars moriendit, a meghalás művészetét; a korunkban végbemenő gyökeres és gyors változások azonban számunkra új világot teremtettek, amelyben a dolog problematikussá és bizonytalanná vált, sokszor emberfeletti feladattá.

A pszichológusnő szerző húsz éve foglalkozik haldoklókkal, családi környezetükkel, a kórházi miliővel. Különféle időkben írt dolgozatokból állította össze könyvét; élményanyagot,

mélyinterjúkat, tépelődéseket, megfontolásokat, mások írásaiból merített szempontokat dolgozott egybe.

Az egymást követő fejezetek címei: A halál tudata – a halál fogadása; A halálviszonyunk alakulása; Életveszély és halálfélelem; Viszonyulásunk a haldoklóhoz és a halott testéhez; A gyermek haláltudata; Mit mondanak a szülők gyermekük haláláról?; Reszuszcitáció és a részleges vagy teljes halál; Az eutanázia kérdése; A klinikai halálból visszatértek élménybeszámolói; A súlyos, gyógyíthatatlan betegség és az életveszély közlése; A halálos megbetegedés stádiumai; Gyászban lenni; Még egyszer a rítusokról. (Ez utóbbi alcím; a fejezet tulajdonképpeni címe félrevezethet: Honnan jöttünk, és hová megyünk?) – E rövid számadás szerzőjét a Gyászban lenni fejezet kevésbé elégítette ki, főleg vázlatossága miatt. Kiválóak viszont a gyermekekről és családjukról, valamint a reszuszcitációról és a visszatértekről szóló lapok, de a többi fejezet is.

A katolikus vallással kapcsolatos fejtegetésekbe egy-két apró tárgyi hiba csúszott be. A 327. oldal második negyedének kezdetén nem lehet szó "konstantinápolyi" zsinatról; a IV. lateráni zsinat (1215) idején, egész pontosan egy pár évvel korábban előírt hitvallás nevezi "betegek keneténék" az akkor egyre általánosabban "utolsó kenetté" váló szentséget. – Ugyanazon az oldalon olvassuk: "Majd a betegek kenetét – lassú fejlődés után – újból laikusok is adhatják." Valójában jövő fejlődésként elképzelhető, hogy az első századok gyakorlatához hasonlóan a betegek olaját világiak is elviszik majd a betegeknek; de a második évezred során kikristályosodott szentségfogalom kizárja, hogy az olaj ilyen használatát a betegek kenete szentségének tekintsük. – A 176. oldal közepén feltehetőleg (Gustav) Ermecke német morálteológusról van szó.

Számos erkölcsi kérdés merül fel a könyv lapjain; a szerző ezeket is, mint a lélektani témákat, érett, komoly hozzáállással bogozza, és állásfoglalásai megbízhatóak. Példaként kiemelhetjük az eutanázia bonyolult problematikáját, amely végighullámzik a témának szentelt fejezeten; az a személyes erkölcsi állásfoglalás, amely a 181–182. oldalakon olvasható, világos és kiegyensúlyozott, és annál jobb aligha létezik.

Polcz Alaine könyvének témájával állandóan a jelen világ és a (hittel vagy filozófiai meggyőződésből elfogadott, vagy éppen megkérdőjelezett vagy tagadott) túlvilág érintkezési pontján mozog. A túlvilág számos szállal átnyúlik a tárgyalt kérdésekbe, éspedig egy Magyarországon, magyar közönségnek írt műben elsősorban keresztény vetületében. De a haláltan tudósának, a haldoklókkal és családjaikkal foglalkozó pszichológusnak, nem feltétlenül feladata, hogy állást foglaljon a túlvilág léte vagy nemléte kérdésében. Katolikus olvasót éppenúgy, mint pl. marxista olvasót, esetleg zavar az – de ennek nem kell feltétlenül így lennie –, hogy ilyen állásfoglalást a könyvben ténylegesen nem talál.

Lényegesebbnek tűnik a szerző alapvető hozzáállásának másik összetevője. Ti. az, hogy ha a mai Magyarországon bármilyen világnézetű személy olvassa ezt az élet legfőbb kérdéséről, a halálról szóló, gonddal és szakértelemmel megírt bevezetőt, az "iskola" tananyagának tekintélyes részét kiválóan elsajátíthatja belőle, és azonfelül jelentős ösztönzést kap a transzcendens szempontokkal való szembesülésre is.

Mondanunk sem kell, hogy a könyv különösen ajánlatos lelkipásztoroknak.

Ács Antal

Abavári János ny. horti plébános; tem. Horton febr. 15-én (79,56).

Valu Balázs esperes, rózsaszentmártoni plébános; tem. Rózsaszentmártonban febr. 16-án (78,54).

Petróczky Lajos c. apát, érd. esperes, ny. diósgyőri plébános; tem. Nagytályán márc. 4-én (93,67).

Béres János tb. kanonok, érd. esperes, ny. erdőtelki plébános febr. 27-én Miskolcon; tem. Miskolcon márc. 9-én (78,55).

Eperjessy László miskolc-diósgyőri káplán; tem. Halmajon márc. 13-án (67,42).

Németh Gyula protonotárius, templomigazgató, ápr. 20-án; tem. Székesfehérváron ápr. 28-án (73,48).

Dr. Seszták Miklós kisvárdai paróchus, teológiai tanár, máj.12-én; tem. Kisvárdán máj. 18-án (51,26).

Lázár János SJ, Erdélyben; tem. Somkután máj. 27-én (84,59).

Ábrahám Ferenc Paszkál OFM; tem. Pannonhalmán jún. 6-án. (71).

Putterer Péter, jún. 15-én Dillingenben (NSZK).

Baán Sándor SVD, jún. 17-én balesetben; tem. Cinkotán júl. 4-én (69,47,43).

Dr. Rajeczky Benjamin O.Cist., pásztói perjel, világhírű zenetudós, júl. 1-én Pásztón; tem. Pásztón júl. 7-én (88,72,65).

Dr. Tóth Ferenc SDB, tanácsadó plébános, júl. 1-én; tem. Békéscsabán (76,50).

Ács Sándor Marcellin OFM testvér, júl. 8-án Pannonhalmán; tem. Újdombóváron júl. 18-án (82,50).

Dr. Kovács Jenő heiligenbluti (ausztriai) lelkész, júl. 31-én; tem. Heiligenblutban aug. 5-én (75,50).

Vándor (Veidner) Gottfried OFM, volt főiskolai teológiatanár, Budapesten; tem. Gyöngyösön (75).

Asztalos Lajos érseki tanácsos, zajtai plébános; tem. Mérken aug. 26-án (70,47).

Gaál Ferenc nyérvákonyi esperes, aug. 16-án; tem. Nyérvákonyban aug. 21-én (91,67).

Szomor György nyugdíjas karnagy, aug. 19-én Budapesten; tem. a farkasréti temetőben aug. 25-én (75,52).

Dr. Kacziba József püspök, a püspöki konferencia titkárságának irodavezetője, volt győri apostoli kormányzó, aug. 31-én Budapesten; tem. Vácott szept. 11-én (76,52,21).

Czinege Lőrinc Lukács OFM, Máriakéménden; tem. Máriakéménden (75).

Dr. Személyi József piarista házfőnök, szept. 6-án Budapesten; tem. a rákoskeresztúri köztemetőben szept. 20-án (61,42,34).

Vas Ferenc Viktor ferences testvér, szept. 13-án; tem. Pannonhalmán (78).

Skrapits József c. esperes, nardai plébános, szept. 21-én Szombathelyen; tem. Szentpéterfán szept. 27-én (78,52).

Dr. Barna József ny. plébános, szept. 23-án Esztergomban; tem. Farkasréten okt. 9-én (60,36).

Vas László gutorföldei plébános, szept. 28-án Zalaegerszegen; tem. Gutorföldén (63,40).

Kreisz Mihály ny. lelkész, okt. 5-én Ravensburgban (NSZK), tem. szülőfalujában, Budajenőn okt. 11-én (81,57).

Krammer József SDB, c. esperes, helvéciai plébános, okt. 7-én Helvécián; tem. Budaőrsön okt. 18-án (66,37).

Molnár István Zoltán kürti (szlovákiai) esperes plébános, okt. 10-én Kürtön; tem. Kürtön okt. 14-én (70).

Erdélyi Máté SJ., lelkész, okt. 12-én Verőcemaroson; tem. Budafokon nov. 2-án (81,61,49).

Csányi Imre pécs-ürögi lelkész, okt. 13-án; tem. okt. 24-én Ürögön (71,48).

Dr. Horváth László c. esperes, somogyudvarhelyi plébános, okt. 13-án Tapolca közelében (autóbalesetben), tem. Kaposváron okt. 23-án (60,36).

Dr. Bóka Imre tb. kanonok, ny. lelkész, okt. 16-án Székesfehérváron; tem. Esztergomban okt. 25-én (88,59).

Rosenthal Imre tb. kanonok, nagybaracskai plébános, okt. 21-én Nagybaracskán; tem. Csátalján okt. 29-én (63,40).

Dr. Birkás Ferenc tb. kanonok, ny. plébános nov. 14-én Keszthelyen; temetése Felsőpáhokon nov. 22-én (79,54).

RAJECZKY BENJAMIN O. Cist.

(1901-1989)

1989. júl. 1-én, 88. életévében Pásztón elhunyt Rajeczky Benjamin. A gyászjelentés szerint: gyémántmisés ciszterci áldozópap, pásztói perjel, a teológia és a zenetudományok doktora, egyetemi tanár, Pásztó díszpolgára. Hosszú és aktív életében a teológia, a zenetudomány és a nevelés voltak működési területei.

A zenetudomány, melynek 1945 után tudta magát teljességgel átadni, hozta meg életének kiteljesedését. Óriási számú tudományos publikációja a zenepedagógia, a népzene, a középkori zene, majd a magyar gregorián területén, továbbá hanglemezei és ismertető előadásai széleskörű hazai és nemzetközi hírnevet eredményeztek. Zenetudományi értékelésére, a tudós méltatására azonban, hozzáértés hiányában, én nem vagyok hivatott, azt az ahhoz értőknek kell elvégezniük.

Meg akarok emlékezni viszont itt nem kevésbé fontos tanári, nevelői korszakáról, mint valaki, aki közel 60 éve ismertem, először mint diákja, cserkésze, majd mint aki élete végéig barátságát élvezhette.

1924-től 26-ig Innsbruckban végzett teológiát és hallgatott zenetörténetet, majd 1926-tól 1945-ig volt tanár a ciszterci rend budai Szent Imre Gimnáziumában. Mint hittantanár majd minden osztályt tanított, így közel 3000 gyermek került ki a keze alól. Felsőbb osztályosoknak állandó prédikátora volt; közvetlen hangú, szinte beszélgetésszerű, rövid, modern prédikációiban közelünkbe hozta az Úristent, akiben bízni kell, mert bízni lehet, és egy kicsit jó rábízni magunkat. Ezt a rendíthetetlen, derűs istenhitet őrizte meg élete végéig, és talán ez adta optimizmusát és a körülötte lévő világ iránti szeretetét.

Cserkészparancsnok volt, aki megtanított a cserkészerényekre – emberebb ember, magyarabb magyar –, és átitatott bennünket a magyar népdal szeretetével, amelynek népszerűsítésében akkor ő úttörő volt. Innsbruckban megszerette a síelést és a hegymászást, és azt továbbadta diákjainak. Már a 20-as évek végén a cserkészcsapat síversenyt nyert cserkészeivel a svájci Kanderstegben, később rendszeresen karácsonyi sítábort szervezett Ausztriába, megmászta cserkészeivel az Ortlert, külföldi utazásokat szervezett velük, és mindezt a látókör bővítésére, a teljesebb ember nevelésére. Felejthetetlenek voltak az általa szervezett cserkésztáborok. Visszaemlékszem 1933-ra, Parádra, ahol volt osztálytársammal, Járdányi Pállal, a korán elhunyt neves zeneszerzővel és népzenekutatóval, és Kerényi Györggyel Rajeczky Béni – ahogy egymás között neveztük – öreg palóc parasztok énekét hallgatták, és gyűjtötték a népzenét. Ugyanakkor mint őrsvezető ott volt és tanított cserkészügyességekre Nagy Sanyi, a későbbi Nagy Anzelm, dallasi ciszterci apát. Ezek a táborok mindmegannyi későbbi zenei vagy egyéb kibontakozásnak voltak csírái.

Felejthetetlen érdemeket szerzett az iskolai zenekultúra kialakításában. Mint az iskolai énekkar és zenekar vezetője professzionális hozzáállással tudott tartalom és kivitelezés dolgában egyaránt mind az egyházi, mind a profán zene területén minőségi eredményeket elérni diákjaival. Az énekversenyi győzelmeknél nagyobb jelentőségű a diákságra való kulturális kihatás. A keze alól került ki többek között Dávid Gyula, Wehner Tibor, Sugár Rezső, Járdányi Pál, és későbbi zeneszerzői és főiskolai karrierjükhöz bizonyára hozzájárult Rajeczky Béni kezdeti nevelő és ösztönző hatása, aki viszont ugyanakkor az impulzusokat Kodály Zoltántól kapta.

Rajeczky Benjaminnak ránk, diákokra óriási emberformáló hatása volt természetességével, dinamizmusával, bölcsességével és modern hozzáállásával, ami mögött mindig, természetesen, érződött az Isten-szeretet és a humanitás.

Ezen tulajdonságai később még érlelődtek; meleg, sugárzó tekintetével szinte magához ölelte az embert, s ezt most már sokkal szélesebb körben. Embertelen, üldözéses időkben melegszívű, szerető és segítő ember volt. Ugyanakkor magára nézve megvalósította, hogy az elmúlt 44 évben nemcsak hazája kultúrájához tudott legmagasabb szinten gazdag eredményekkel hozzájárulni, hanem egyházának és rendjének is kompromisszum nélkül hűséges fia és aktív papja maradt. Ugyancsak hűséges volt öregdiákjaihoz, akiknek a kapcsolatot a régi Alma Materrel az elmúlt számos évben ő teremtette meg jelenlétével, szentmiséjével és szentbeszédével, érettségi találkozóikon.

A halála előtti napon a budapesti tévé műsorában a volt egri ciszterci gimnázium alapításának 300 éves évfordulójáról emlékeztek meg. Ő itt egy interjúban kifejtette, mi jellemezte a szerzetes tanárt: a gyermek szeretete mellett a mindenkori rendelkezésére állás. A tudományos munka majd azután, éjjel következhetett.

Az utolsó napjáig aktívan dolgozó Béni bácsinak, ahogy most már az országban nevezték, az Úristen általa kiérdemelt halált adott. Július 1-én reggel elmondta napi szentmiséjét, utána a plébánossal megbeszélte a következő napok miserendjét, röviddel utána otthon rosszul lett, kérte az utolsó kenetet, kórházba szállították, még néhány barátságos szót szólt, azután örökre elaludt.

Egy boldog, szeretetet és elégedettséget sugárzó ember ment el közülünk, aki utolsó heteiben, ahogy a plébános beszédében elárulta, a rózsafüzért azért imádkozta, hogy a Szentlélek világosítsa meg a kibontakozni akaró Magyarországot.

Komarniczki Egon